

Dr. Benjamin Spavice:

Za Adrijo . . .

Povest iz uskoško-benečanskih bojev. Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

XXV.

Vrdečih plaščih, resnega lica, sede senatorji v klopih zbornice. Možje imen, ki so zapisana že stoletja v zlati knjigi Venecije, imen, znanih iz avstrobenečanskih bojev: Giustiniani, Memmo, Priuli, Barberigo, Contarini, Foscarini, Manzoni, Puppi, Medici, Venier, Erizzo. — Vsa ošabnost velevlasti, ki hoče kraljevati morju in kopni zemlji, se zrcali iz obrazov in besed „svèta deseterih“. Za ošabnostjo se kaže lakomnost. Trgovci so to. Neomejen je njih pohlep po zlatu. Z zlatom vladajo svet. Niti mrež, ki so razpete od države do države, so pozlačene. Na vseh dvorih delajo poslaniki, ministri, svetni in cerkveni učenjaki, krasotice — v korist Venecije. Saj je na svetu vse na prodaj. Verižica, plemstvo — ukloni ljudovladine protivnike. A ne vseh, oholi senatorji! Barbar je bil, junak znanega imena, ki je odklonil vaše plemstvo. Zato gore od jeze oči senatorjev, ko se spomni med

razpravo njegovo ime. Zato spači strast doževo lice. Neznosen je danes Erizzo. Seja je važna. Premotriti je senatu, kako naj se vlada proti Ferdinandu. Morda dobe od novega cesarja Matija po zvijači, česar niso dosegli pri Rudolfu, prijatelju Uskokov. Morda se ognejo vojske — ali pa dosežejo s samo grožnjo od miroljubnega Matija premestitev Uskokov. Važna je seja. A dož vzplameni pri besedi Uskok tako, da še drugi ne morejo mirno razmotrivati položaja; ko tehtajo, kake posledice bi imela vojska, postane dož raztresen, menca nervozno z rokami, preklada noge, gleda Veniera. Vidno je, da težko čaka konca seje, katero je sklical sam in poudarjal njeno važnost. In kakšen je! Kot bi mōre vasovale pri njem! Včasih pogleda tako prazno predse . . . Morda je srečal sence, ki hodijo po dogani . . . Tajnik ob doževi strani grize pero, večkrat premerijo senatorji svojega predsednika. Ferdinand je sporočil, da pošlje svojega komisarja v Benetke, da opozori senat na vse nedostatke.

Senat hoče sprejeti nadvojvodovega komisarja. Dož ugovarja. Ni treba sprejeti komisarja, ali pa naj se mu da strog odgovor, poplavi Primorje z vojaki, pobijejo naj se Uskoki, ki so sicer vstanu priti oboroženi v Benetke. Senj naj se požge, šuma nad njim poseka. Kaj je treba razprav, komisij. Sramota za Benetke, da parlamentira z gusarji! Koliko let se že poganjajo Benečani za krasne senjske šume. Vedno primanjkuje lesa za veliko brodovje ljudovlade, dočim je barbarom na pomoč pri njih roparskem delu. Toda oprezni Ferdinand je stavil pogoje kupca, ki noče prodati. Zahteval je 300.000 tolarjev za senjske šume. Sekati bi smeli le domači delavci. Tako si ne bi mogli Benečani prilastiti s šumo tudi tal . . . Les pa se dobi za tak denar tudi od drugod. Da bi bil ustregel Ferdinand ljudovladini želji in premestil Uskoke od morja, bi se morda še udeještivila kupčija za šume. Pa cesarska vlada je hotela baš z obdelovanjem in prevažanjem lesa odvaditi Uskoke dosedanjega nemirnega življenja ter jih priučiti na pošteno delo in zaslužek.

Zaman so bile tedaj poti generala Kisla in posredovanje senjskega škofa Marcela. Skoraj bi bilo iz pogovorov nekaj uspeha, ko se je zavzel za stvar sam papež. Njegov svet so poslušali radi v Gradcu in v Pragi. Tem rajši, ker ni bilo — kot navadno — denarja za plačo Uskokom in so se ti bali, da jih ne spravijo v prihodnjo vojsko s Turkom. Takrat so upali Benečani, da dosežejo premestitev Uskokov iz Senja. Pogoj kupčije je bila ta zahteva: za izkupiček od šum naj bi vzdrževal nadvojvoda v Senju redno posadko. — Na tako zahtevo pa so poskočili cesarjevi poslaniki za sto tisoč tolarjev. Rekli so, da se ne izplača prevzeti in vzdržavati posadke za manjšo vsoto, tem težje, ker bi morala taka posadka opustiti vsako gusarstvo. Benečani so hoteli nato, da jim dá nadvojvoda Senj ali kak drug kraj v zalog — toda previdni Ferdinand ni pristal. Zato pa tudi Ferdinand ni dobil denarne pomoči, katero je iskal l. 1605., ko se je uprl Štefan Bočkaj in pretil v zvezi s Turki Štajerski. Trikrat je govoril oholega Habsburžana oholi poslanik, grof Sforza od Porzie, v senatu za podporo v denarju. Pa je ni dobil. Ne samo, da so se hoteli osvetiti Ferdinandu: denar se posoja na varno, kjer nosi velike obresti, česar niso pričakovali od Ferdinanda. Kupčija je kupčija. Zdaj pa naj govori nezprosni meč. Svojat, ki sramoti benečansko zastavo, naj pogine. — Tako govori dož. Odkimujejo Giustiniani, Barberigo, Contarini. Ne boje se oni vojske. Večkrat so že vodili voje. Ni Benečanom sile za generale. Pa tudi v nasprotnem taboru bodo znana imena. Tam je Trautmansdorf, mladi Valenštein, Madaras, tam so Frankopani, Frankoli. Veliko vojsko zberemo — sredstva imamo. Dobro. Pa plačana voj-

ska, nagnana skupaj iz vseh krajev, je slaba vojska. Uhajala bo, če bo protivnik zmagovit, k njemu. Avstrijci pa se bodo borili za svojo posest in mejo. Bolje je delati zdaj z zvijačo, porabiti v benečansko korist cesarjev mehki značaj in vpliv dunajskega škofa Klessla nanj. Napadati hrvaške bregove, pritoževati se pri cesarju na Uskoke in nadvojvoda, sipati na obeh dvorih zlato. Tako bi prišli z manjšimi stroški do zaželjenega cilja. Cesar se naveliča vednih pritožb in komisij ter ukaže nadvojvodu, da premesti Uskoke. Takrat bo padla obala Jadranskega morja — takrat pade hrvaško Primorje in obmejne dežele Veneciji v roke. Počasi, toda gotovo.

„Čakaj,“ sikne nestrpno dož, „a ves svet se nam roga. Saj vam pojasnuje vendar Soranzovo pismo, da je zdaj položaj nam ugoden za vojsko. Naši poslaniki nam opisujejo zvesto slabe in dobre lastnosti sodobnih vladarjev. Matija je mehkega, nesamostalnega značaja, pravi Soranzo. On vidi vse skozi Klesslove oči. Dobro, vplivajmo na Klessla, da ne bo hotel pomagati cesar Ferdinandu. Saj poudarja tudi Soranzo, da se bliža čas, ko postane kraj, radi katerega smo prelili toliko krvi, naš. Soranzo pravi: . . . In ko bi tudi hotel pomagati cesar nadvojvodu — spreten diplomat zasučje stvari tako, da ne bo mogel. Eno je, da se poje v Avstriji stara pesem: Denarja ni. Drugo: Da ni mirna ne Češka, ne druge dežele. Valovi reformacije in protireformacije se ne poležejo tako hitro. Predikanti so poneumnilo ljudstvo. Protestanti se ojačijo pod slabim Matijem. Ogrska je polna uporov in vabi še Hrvate v svoj tabor. V Erdelju žugajo nove homatije. Stanovi nameravajo izvoliti za kneza Betlen Gaborja. Ta je lokav, predrzen mož. Kot sta se zvezala Zapolja in Bočkaj s Turki v dosego ogrske krone — tako se zveže tudi Betlen Gabor. In kot je drago plačal Rudolf II. z Žitvarodoškimi mirom posest enega dela Ogrske, tako bo plačeval Matija. Cesar bi še pokoril Ogrsko, dokler so mu Hrvatje zvesti. Toda visokemu senatu je znana nezadovoljnost hrvaških velikašev z avstrijsko vlado. Znano je, kako se boje na avstrijskem dvoru grofov Frankopanov. Pota teh hrvaških velikašev niso več prosta, nadzorujejo se njihove stopinje, dela se jim krivica, krši njih knežja posestva, da se oslabi njihova moč. Frankopana si dopisujeta s francoskim dvorom, sta na sumu, da snujeta zaroto zoper nemško vlado, da hočeta poklicati zopet v življenje staro Hrvaško, ji pridružiti Notranjo Avstrijo, t. j. dežele, ki govore s Hrvati isti ali vsaj podobni jezik. — Ne ve se prav, ali je že razširjena taka zarota po Kranjskem in sosednih deželah, ne ve se sploh, ali je res že zasnovana. Toda drzna misel — naravna posledica oholega gospodarstva Nemcev po krajinah — je v zraku, se uresniči prej ali slej. Težko je

tudi dobiti za upor kranjskega plemiča, moža počasne misli, trdne vere. A reformacija je zmedla tudi kranjskemu plemstvu glavo. Venecija mora podpirati vsako stremljenje Hrvatov k samoosvoji, mora podpirati cesarja pri krotanju upora in se polastiti takrat hrvaškega Primorja in Kranjske, ki spada tako po svoji legi k benečanski zemlji. Mi moramo podpirati nemire po Nemčiji in Ogrski, čakati pa ne smemo, da dobe sanje in utvore obliko, da zagospodari Hrvat zopet na Adriji. Hrvaška, zedinjena s sosednimi deželami, bi stala kot trden jez zoper Nemce in — nas. Adrija je naša.“

„Adrija je naša!“ se oglasijo ponosno, enoglasno senatorji. Vsem seva oko samozavesti, da so udje velike države, da odločujejo o miru in vojni, o sreči in nesreči narodov. Adrija je naša, dežele ob meji so naše. Čas je, da naskočimo. Papež, francoski dvor so za nas. Uskoki so pogani, barbari — Venecija dom omike, krščanstva. Nihče ne pomore Ferdinandu v vojni z nami, svet je poln tožba o krivicah, katere trpimo mi od Uskokov. Kranjski stanovi bodo prepričani, da je začel Ferdinand vojsko iz same prešernosti, pa mu ne bodo hoteli dati ne denarja, ne vojakov, katerih tako ne zmorejo; kajti če pokličejo vsakega petega moža, vstane med kmeti nov upor. Kranjska bo naša, naš Trst, kot je že bil večkrat, dokler se ni zatekel pod avstrijskega orla. Zdaj hoče Trst, da mu pomaga nadvojvoda, da se napelje vsa trgovina vanj. To mesto hoče zalagati Hrvaško s soljo in sega tako v naše pravice. Sol je izhlapela iz Adrije — morje je naše, tedaj nima nihče pravice napravljati si ob Adriji solin. Po Adriji naj se vozi samo naša sol, samo v našem brodu. Avstrijske trdnjave ob mejah so tako slabe, da jih odpihne benečanska vojska. Naj le grozi Ferdinand.

Razvneli so se senatorji. Hladna sta ostala samo Giustiniani in Barberigo. Gledala sta ironično tovariše, ki že dele časti v Ferdinandovih deželah, doža, ki išče zadoščenja svojemu osebnemu sovraštvu. Saj je javna tajnost, da je ljubila krasna dožinja Uskoka, da je lazil dož za uskoško plemkinjo. Zaničevala ga je barbarka, ušla je iz Benetk. Zato besni dož. — Tudi Venier išče osebnega maščevanja. Vstal je od smrti Juriša Senjanin. Venier je bil kriv njegove obsodbe na vislice. Nič dobrega ne bo iz te vojske. Stala bo mnogo življenj, denarja. V njej si vodje ne ovenčajo glav z lovorjem. Lahko da padejo najboljši — lahko da izgubi Venecija ravno s to vojsko ugled pred svetom. —

Giustiniani se dvigne in dokazuje senatu, da se zmage nad Avstrijci ne izvojujejo z govori v zbornici. Opominja, da veže španskega Filipa sorodstvo in prijateljstvo s Ferdinandom. Da so Uskoki nepremagljivi med svojimi skalami. Zato priporoča,

da sprejme senat nadvojvodovega komisarja in posluša njegove pritožbe. Saj je to poslanstvo znak odkrite Ferdinandove želje po miru. Po Klesslovem svetu pošlje tudi cesar dva komisarja v Senj. Feldmaršala Althana in barona Marka Beka. Štefan de Ravnach, reški stotnik, ki pride v Benetke, gre potem na Dunaj, kjer se snide s cesarjevimi komisarji. Tam pri cesarju bodo končali svoje razprave . . .

„In glejte, da nimamo vojske, preden smo pripravljene. Pridemo lahko med španske, avstrijske in turške klešče. Mi obdelujemo pašo v Budimu — pa tudi Avstrijci znajo . . . Turek je ohol — ni mu vere, tudi ni pozabil naših prejšnjih bojev z njim. Komisarja v Senju bodeta lahko videla naše priprave za boj. —“

„Avstrijci ljubijo benečansko zlato, don Giustiniani,“ odgovarja Memmo. „Mi pošljemo Turka na Ogrsko, nad Senjane. Kako naj branijo bregove in meje? Zvijača in sila, bodalo in strup — vse naj dela po stari navadi za nas —“

Živahno so mu pritrjevali senatorji. Vendar je obveljal svet treznega Giustinianija, da sprejme senat nadvojvodovega poslanika, da se zakrijejo priprave za vojno. Na tajnem naj nabira Medici vojakov po Nemškem in Švici, na tajnem je treba obdelati budimskega pašo, kranjske stanove, Melhiora Klessla in po njem cesarja.

* * *

„Vendar enkrat!“ vzdihne dož v svoji pisarni, odslovi tajnika in pravi hladno Venieru: „Težko sem čakal konca seje. To so butci ti senatorji! Mislijo, da vladajo dožu. Krasna figura je benečanski dož! Nadeni si krono, ogrni škrlat in predstavlja kneza, vladarja. Bodi poslanikom vlad odgovoren za sklepe, ki se rode v svetu štiridesetih, desetih in treh . . . Dož! Prav ima Cecilija. Prav ima Giustiniani. Ne smemo se prenačljati. Vendar mora biti vojska, saj jo kličejo duhovi.“

„Duhovi, svetli dož?“ se čudi Venier. „Kaki duhovi! Vem sicer, da se hočejo osvetiti Uskoki zaradi zaprtega vojvoda Milanšiča, da se hočejo polastiti v zameno zanj benečanskega plemiča. Pa ni mi znano nobeno novo grozodejstvo od njihove strani. Ali je morda ušel Juriša vislicam? Je prišel? Strogo ste zapovedali naznaniti prihod in odhod vsakega tujca in domačina. Vsako jutro, vsak večer pregledujem liste . . . —“

„Tudi liste duhov, modri admiral? Odkod pridejo, kam gredo? Venier — tako vam duše: Videli ste mnogo mrtvih — ubili jih sami v boju. Verujete v duhove?“

Venier prebledi, umika pogled doževemu, umika roke krčevitemu stisku doževih rok. Duhovi . . . Ne

prihajajo oni, ki so padli pod njegovim mečem — prihaja pa Senjanka, ki je umrla v strašni ječi. Umrta je, trpela po njegovem nasvetu. Da se maščuje Venier uskoškemu rodu, njenemu bratu. Že mrtvemu... Pa Uskok je zmaj, ki ne pogine. Odseci mu glavo, zraste mu nova. Juriša je vstal od smrti. Juriša straši v Venierovih sanjah, kaže na mrtvo Zoro, grmi: „Čuvaj se senjske roke!“ Ah, taki strahovi, Venier, so plod noči, vesti, izginejo z jutrom, ko se prebudiš potan in truden. — Odločno pogleda Venier doža: „Nihče ubitih se ne vrača k meni, ne! Duhov ni!“

„Ni jih... Toda kako sem mogel videti snoči mrtvo Zoro Senjaninovo?“ ...

„Zoro Senjaninovo?!“

„Da,“ kima dož in pripoveduje zavzetemu admiralu, kako se je bil pripeljal radi današnje seje s Terre ferme, kjer je obiskal s Cecilijo Klaro Mocenigovo. Dožinja je bila, kot je že nekaj časa sem, izredno ljubezniva. Hotela je iti s soprogom v dogano ali pa, tako je želela, naj prenoči tudi soprog na Giudecchi. Radi regate, katero priredi plemstvo v čast dožinji in na veselje ljudstvu — in zato da vidi Foscarija — se je vrnila tudi Klara z dožinjo s Terre ferme. Zato je pustil dož Cecilijo na Giudecchi. Rajši je pogrešal Cecilijino navzočnost, nego da bi užival bližino sitne, radi malouvaževanja Foscarijevega grozno razburljive Klare. Dožinja je menila sicer, da mora govoriti s prokuratorjem dogane radi olepšave dvoran, ker hoče prirediti po regati plemstvu in ljudstvu plesno veselico. Pa dož je rekel vznemirjeni soprogi, da ji pošlje prokuratorja na otok. Dožinja je naročila soprogu, naj pogleda on sam, kako uspevajo njene cvetice. Sicer hodi Jela vsak dan gledat, če je vse v redu, ker ljubi Cecilija natančnost; a Jela je raztresenka. Morda gre samo zato rada v dogano, da se joče za gusarjem Bogdinovičem, katerega je obesila sodba v Senju. Jela ne veruje sicer v njegovo smrt, vendar joče dosti. To so ženske! Ženina ima Jela v dogani. Hišnika, mogočnega moža. Pa ne more zapustiti Cecilije, ne pozabiti Bogdinoviča. — Dožu je bilo največ za to, da ostane Cecilija na Giudecchi, ker pričakuje vedno, da se odzove Juriša njihovemu pozivu in pride po sestro v dogano. Dož bi poklical pač soprogo na dom, ko bi visel Senjanin med stebri sramote. — V mislih, kako da se prestraši Cecilija, kadar vidi roparskega viteza na vislicah, je stopal dož v spremstvu sobarja in dveh trabantov popolnoči po dogani. Prijela ga je kaprica, da je šel skozi dožinjine dvorane. Bilo mu je čudno... Pogrešal je Cecilijinega, Zorinega smeha. Spomnil se je, kako plačuje soproga javni smeh veselja s skritimi solzami, kako je umrla od vročice izmučena Senjanka na gnili slami... Cecilijine cvetice so šumele, rastle. Vpra-

ševale so po solnčnooki gospodarici. Iz zrcala je pogledala bleda podoba... Preproge je bil hišnik spravil — kot ponavadi za letno sezono — zato je odmeval dožev korak glasno po dvoranah. Plaho je gledal dož. Menil je, da stopi izza zrcala, izza stebrov visoka postava one, ki je zaničevala ljubezen benečanskega doža. Senjanke! In glej! Je bila prevara domišljije? Pred dožem so se odprla vrata Cecilijine spalnice. Zavita v belo rjuho, svetlo kamenje na čelu in vratu, stopi iz spalnice, plava neslišno mimo doža — Zora Senjaninova —

„Zora Senjaninova?“

„Da. Plava skozi sobo, izgine... Nekaj sladkotajnega, nadzemskega je bilo v njenem obrazu. Venier! Nisem vedel v tistem hipu, sem živ ali mrtev. Lasje so mi vstajali... Čutil sem se velikega grešnika, slutil, da pomeni Zorina prikazen mojo bližnjo smrt... Sklenil sem takoj, da se odpovem svetu, stopim v samostan...“

„In sobar? Trabanta?“

„Kaj vem? Dala nista znamenja strahu. Vprašati nisem hotel. Vem li, če sta ona dva videla prikazen, ki je veljala le meni? Ubožica! Žal mi je, Venier, žal — pa nisem toliko kriv — krivi ste vi.“

„Seveda. Samo jaz. Knezi niso nikdar krivi. Pa kako vendar, da ste bili po takem kesanju in po božnem razmišljanju vendar danes tako bojeviti?“

„Z dnevom je izginil strah... Zdaj ne vem prav, kako je bilo. Pil sem. Videl sem strah svojih sanj, vesti. O, dož ima vest, Venier...“

„Pa samo po polnoči... Ste dali, svetli dož, preiskati dožinjine sobe, dogano?“

„Kaj mislite, Venier — da postanem zasmeh objekta — ki lahko sluti kaj — kam je izginila Zora... —“

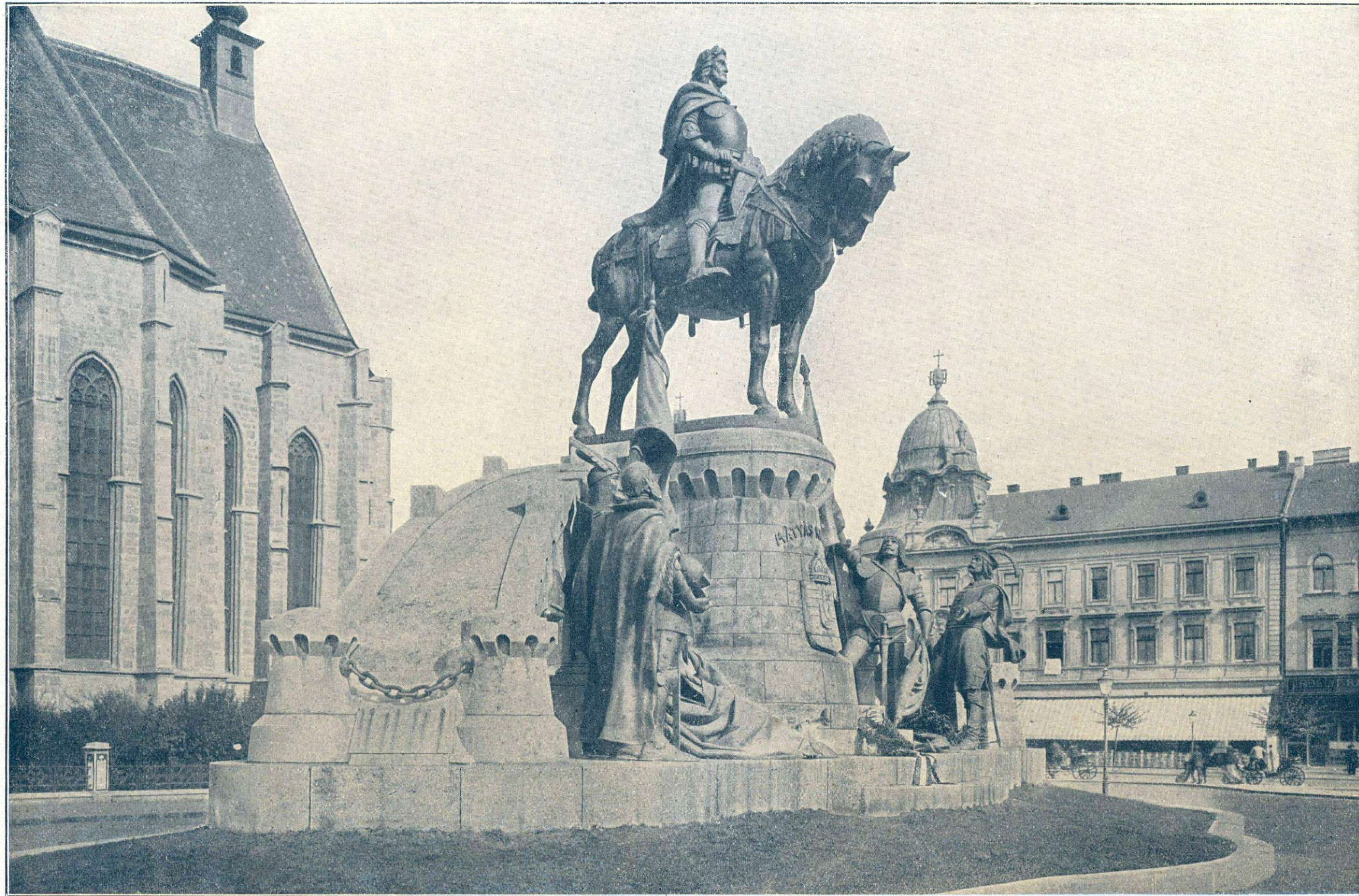
„Hm... Dovolite vsaj, da poprašam vašega sobarja —“

Poklicani sobar se ni iznenadil na Venierovo vprašanje. Povedal je, da brani ukaz govoriti o strahovih. Na Venierovo jezno opombo, da bi bili morali prijeti strah, se je nasmehnil sobar: „Kdo bo lovil duhove... Prekrižamo se — želimo miru ubogi duši...“

„Vam pa pameti!“ je udaril mali admiral z nogo ob tla, odpustil sobarja in se vrnil k dožu. Po kratkem razgovoru z njim, se je napotil admiral proti ječam. Ko se je vrnil, je klel neumnost in malomarnost ljudi. „V rokah ste jo imeli, pa vam uide, v vaši bližini živi... Strašno...“

„Kako vendar?“ vzraste dož. „Živi? Kdo bi jo bil rešil iz Pozzov?“

„Kdo drugi nego lisjak Foscari in dožinja... Nihče drugi ne more do Pozzov. Samo iz vaših sob vodi skrit hodnik tja.“ — Naglo je pravil Ve-

KRALJ MATJAŽ
Spomenik Matiju Korvinu v Kološvaru

JAN FADRUS

nier, da ni videl nihče mrtve Zore, da je ni nihče vrgel v Orfano. Pravil je o spominu, katerega so slišali v ječi. Tako jo je iskal predrzni Foscari. Zato ni Juriša . . . Obvestil ga je Foscari. Saj tiči vedno pri Rossiju. In nam nerazumljivi stavek v Rossijevem pismu na senjskega stotnika, svari Juriša . . .“

Dož strmi v svaka, zeleni, blede. Ali je bil kdaj kdo tako prevarjen? Zato sta Cecilija in Foscari tako sladka proti njemu . . . Pa se maščuje obema . . . O! Dožinja se ni bala smrtne kazni, ker meni, da jo odkupi usmev njenih ust. Toda le čakaj, kača! . . . In Foscari . . . Zveza s tujo vlado se kaznuje s smrtjo. Umrjeta naj oba . . . Ha! Zato hodi Jela vedno v dogano . . . Zora je skrita varno v kraju, kjer je ne bi iskal nihče — v sobi, katero je delila prej z Jelo. O ti nedolžna, sladka soproga — zato me ni marala pustiti samega v dogano! „Hitro! Sluge! Straže! Zastavite vse vhode! Idiva, Venier . . . Lepa srna se skriva v Jelini sobi. Vrata bodo zaklenjena. Preskrbite sluge, da jih odpro s silo . . .“

Pod udarom kladiva so se odprla vrata. Velika prijazna soba je bila prazna . . . Povsod čisto vzoren red, a nobenega sledu o Zori. Dož ukaže preiskati dožinjine dvorane, vso dogano. Nikjer nič. Sluge si namigujejo, se posmehujejo: Kdo ujame duha? . . . A dož, ki sledi sam z Venierom preiskavi, potegne s tresočo roko pisan trak raz mirto v predsobi . . . Zorin trak — dokaz, da je hodilo živo bitje tod . . . Venier se udari po čelu. Ušla je še ponoči — o mi tepci! Umevno je, da je menila, da pohitite za njo. Tekla je iz dogane. Kam? Na Giudecco? V morje? Skoraj izvemo. Da ni ušla iz Benetk, je gotovo. Dobiti jo moramo. Lahko ne bo to. Vidim, da sta dožinja in Foscari modra nasprotnika. Pa pomaga nam ona, ki sovraži Zoro iz dna srca — Klara Mocenigova.

XXVI.

Trepečejo zvezde, šumljajo valčki Velikega Kanala. Ponosni domovi oholih patricijev rasto v temini, kot bi hoteli proti zvezdam . . . Naj jim one ovenčajo bela čela! Naj poje noč, naj šumi Adrija o slavi vekov — o Veneciji, veliki, krasni! Naj kliče noč svetu imena Dandolov, Farsettov, Grimanijev, Lore-danov, Giustinianov!

Trepečejo zvezde, šumljajo valčki Kanala. Minljivo, minljivo . . . Padajo zvezde — tudi stebri, ki vas drže že tisoč let, palače krasnoglave — razpadejo. Vse mine, kar je okužil dih strasti. Padejo zvezde, izginejo. Pozabijo se imena Bembov, Balbov, Contarinov, Manfrinov. Iskali so svetne, prazne slave. Hoteli so gospodovati drugim narodom. Vse mine, kar je okužil dih strasti. Pride mlad orel, stere levu kremplje. Zapuščena vdova bo mogočna Ve-

necija, zasmeh sovragov. Vse mine . . . Razumeš, donna Klara, šepet noči? Rahlo pljuska voda v marmorne stene, izmiva pragove, ziblje gondole. Noč je. Spava trg in Kanal. Ne spi strast, ne spi strah . . . Strast ti gori iz ostrih oči, strah ti pretresa mlado telo. Kaj snuješ, donna Klara, česa se bojiš? Kaj te drži nočne ure ob oknu? Sanje slave? Ženska si, potomka Španjolke. Ljubezen in čast sta napisani na tvojem ščitu. Gorje oni, ki ti žali čast, ljubezen. Gorje neukemu dekletu barbarskega rodu, ki se upa tekMOVATI z benečansko plemkinjo španjolske krvi. Grmada in kol, javna smrt bi morala biti njen delež. Kadar bi potrosil rabelj čarovničin pepel na vse strani sveta, tedaj bi minila Foscarijeva ljubezen. Modri dož in Venier! Nista hotela, da pogine javno čarovnica. Bala sta se . . . Ali pa je bilo dožu žal lepega života, krotkih oči . . . Umrla je v ječi. In vsako noč je prihajala, sedevala ob robu Klarine postelje, iskala z mrzlimi rokami Klarinega vratu . . . In vsak dan je stala nevidna med Klaro in Foscarijem, med materjo in sinom. Nič ni vedel Foscari, da sta krivi njegova mati in Klara — menil je, da je Zora ušla, zapustila Benetke. Nič ni vedel, in vendar se je ogibal matere, Klare, se zapiral na Giudecco. Mrtva je stala Zora med njima. Pa mrtve odpodi blagoslovljena voda, molitev. Ljubezen je last živih. — Strastno je zaplapolalo Klarino srce v upanju, ko je zapustil Foscari pred tremi tedni Giudecco, se pokazal na Markovem trgu Benečanom v veselje, se bližal Klari . . . Hinavska prijaznost, ki je zakrivala nežno skrb za drugo. O, da bi ne vedela Klara, kar je izvedela danes . . . Zora je živa, stoji zopet med Klaro in njeno srečo . . . Zora je živa, in Mocenigova čast trpi, ker se obotavlja ženin. Dal je besedo, da ne poroči Zore — ni dal besede, da je ne ljubi . . . O! Shajala sta se; njegovo ljubezen je uživala Senjanka, se smejala lahkovernosti Benečanke, ki je pobirala hlastno drobtine Foscarijeve milosti . . . Smrt naj plača obema Klarino sramoto. Smrt hinavki Ceciliji! Smrt Zorinemu bratu! Umro naj v mukah, kot se vije v mukah nocoj Klarino srce. Zakaj je prišlo tako? Da bi ne bila izvedela, kar ve nocoj! Živela bi v upu. Enkrat bi izpolnil Foscari dano besedo. In če bi tudi ne ljubil Klare — vedela bi, da ji je zvest. Pa nemogoče, da je ne bi ljubil. Plemenito dušo bi genila njena brezmejna vdanost. Spominjal bi se Zore kot pogreška mladosti. Grozno je bilo sicer očitjanje vesti, da je kriva smrti bližnjice. Pa to ni bila bližnjica, bila je sovražnica. Boj je bil za žensko srečo, in ona se je branila, je premagala. Boj, nov boj se začne zdaj — poraja se nov greh. Klara ne more drugače. Zdaj se ne bori več za Foscarijevo ljubezen, benečanska plemkinja noče ostan-kov hrvaške sužnje. Zdaj hoče samo smrt, maščevanje.

Očetovo poročilo jo je klicalo danes z otoka v mesto. Venier in dož sta jo čakala v očetovi palači. Venier lokav, zgovoren, dož plamteč ljubosumne jeze. Vse, kar zakrivata brat in sestra pred svetom, sta ji razodela. Dož se je penil jeze, ko je govoril o soproginini hinavščini. Venier je bil navidezno užaljen nad toliko hudobijo svaka in svakinje. O Venier! Klara je čutila njegovo veselje pod tisto masko, veselje, da uniči Foscarija, ki je mlajši po letih od Veniera, večji v časteh. Klari je šepetal dobri duh: Ne poslušaj ga — svâri one — reši . . . In mir blage duše, Foscarijeva naklonjenost, bo tvoje bogato plačilo. Toda Venier je znal podžgati španjolsko kri. Smrt grozi nezvestemu ženinu, nezvesti soprogi, in Klara je obljubila, da pomore . . . Venier je dokazoval dožu, da si dopisuje Foscari z avstrijskim stotnikom.

„Zveza s tujo vlado se kaznuje s smrtjo,“ je rekel dož. Venier je trdil, da ni prihitel Juriša, ko so mu sporočili, da čaka Zora v ječi rešitve — a da prihiti, kadar ga pokliče Cecilija. „Smrt obema, če se snideta,“ je škripal dož in prebadal z bodalcem Klarino mizo. Strašen je bil ljubosumni soprog in še ga je zbadal Venier z opombo, da je poslednji ribič ljubljen od žene, samo dož je prevarjen, nesrečen. Vendar je Venier nekako zagovarjal Cecilijo; zvrčal je vso krivdo dogodkov na svaka. O! Lisjak potrebuje vplivne tete za svoje otroke, le Foscari, tekmeč v javnih službah, v slavi, mu je na poti . . . Ti pa si mu šla slepo na roko, Klara, slepa strasti . . . Pristajala si na Venierove nasvete, nasvetovala si sama: „Sel naj gre do Juriša, mu pove, da ga počaka dožinja v dogovorjenem kraju, mu pripelje sestro. Sel obvesti Cecilijo, da pride Juriša po Zoro. Klara bo predstavljala dožinjo in zavlekla Juriša v past. Foscari gotovo spremi Zoro in sestro. Zasačen pri dejstvu, da je rešil politično zločinko, bo kaznovan kot Benečan, ki je v zvezi s tujo vlado. Zora umrje kot čarovnica pred očmi Juriša in Foscarija.“

„Zmešajte dobro te karte, Venier,“ se je smejal zoprno dož, „sicer nas zmede moja dobra, nedolžna soproga, ki vodi tako spretno zunanjo in notranjo politiko.“ — „Če nam ne zmede igre naš svak, ki lovi rajši uskoška dekleta nego gusarje,“ mu je odvrnil Venier. „Ukazal sem v vašem imenu, da nadzorujejo naši slugi vsak korak in vsako besedo dožinje, njene hišne in njenega brata. Zanesljivi možje preiščejo mesto in lagune, da najdejo Zoro. Posebno nam je paziti, da ne sprejme dožinja zasebno nadvojvodovega poslanika. Ne samo da mu naroči kaj za Juriša, lahko tudi da bi vtihotapila Zoro na njegovo ladjo, lahko da mu odkrije naše nakane glede vojske. Zaljubljena ženska je slaba domorodkinja. De Ravnach bo obiskal Foscarija. Sluge morajo paziti . . . De Ravnach bo hotel govoriti z dožinjo na Giudecchi.

Pove se mu, da je dožinja trudna, bolna. — Če se držimo dobro, bomo uživali maščevanje, rešili dom nezvestih sinov in sovražnega glavarja. Le vztrajno, donna Klara, svetli dož! Kdor kaznuje nezvestobo, opere svojo čast — in ta se pere samo v krvi . . .“

Samo v krvi, donna Klara . . . Zato žge strast tvoje oči, zato pretresa strah mlado telo. Škoda je Foscarija, lepega, plemenitega Foscarija . . . Toda razžaljena je Mocenigova čast, in to opere samo kri — prav pravi Venier — smrt Zori, Foscariju! —

Pod svitom zvezd, pri šumljanju Kanalove pesmi ponavlja Klara prisege maščevanja. Za varnim zidom tajnega skrivališča pa trepečejo osebe, do katerih naj sežejo te prisege. Na Giudecchi bdi Cecilija, bdi Foscari. Čutita Zorin strah, a ne smeta v njeno bližino. V skritem prostoru trepeče Zora. Poslušaj, če ne sledi nihče njenim stopinjam — če je ni izsledil vohun v Varini koči, če ji ni sledil do dogane. Preiskali bi natančneje Jelino sobo, našli skrivni vhod . . . So dremale straže, ali so se prestrašile duha, ko je hitela Zora mimo njih? „Nihče te ne ustavi,“ jo je bodrila Vara, ko se je branila sicer tako pogumna Zora vrniti se v dogano. „Najvarnejša si tam,“ je dejala Vara. „Doževi vohuni opazujejo Cecilijo, Foscarija — povsod so nastavljene straže. Vse mesto preiščejo sbirri, pridejo tudi k meni. Vrni se po polnoči v dogano.“

Jelina soba je zraven dožinjine spalnice. Tam visi slika, ki sega od tal do srede stene. Dož Enrico Dandolo. Kmalu po prihodu nove dožinje v dogano se je zadela Jela v široki okvir slike. Zaškripalo je . . . Pred zavzeto se je genila slika, stopila v stran, razkrila vrata. Vrata brez zapaha in ključavnice. Kako se jih je obradostila Cecilija! Bujna domišljija ji je naslikala grozne stvari: Mrliške kosti, tajne lepih prednic Cecilijinih, žrtve inkvizicije — vse to se skriva za vratmi. Vhod v podzemskie ječe, zakladi, strahovi . . . Hlastno so hiteli beli prsti po robu vrat. Vdalo se je pod prstom, teman prostor je zazijal pred Cecilijo, oblak prahu ji je udaril v obraz, stonogi in pajki so hiteli preko praga. Ni bilo skritih poti, ne kostenjakov. Samo kupi od molov izjedenih oblek, črvice skrinje, stekleničice za lepota. Bil je pač prostor, v katerega so metale hišne nepotrebne stvari. Precej velik, toda teman kabinet, ki se je pozabil, ko je prišla druga dožinja, in stara hišna ni povedala novi zanj. Romantični Ceciliji je bil tak kraj zelo všeč. Imela je skrivališče, v katerem se je lahko skrila težke ure obupa. Popravili, uredili sta z Jelo kabinet, pokazali ga samo Zori in Foscariju. Kdo je slutil takrat, da prinese vanj Foscari polmrtvo žrtev Klarine ljubosumnosti, materinega trdega srca. Tu je varno ležala bolna Zora, odtod se je spuščala okrevajoča nočne ure v dvorane, pod

arkade. Tu je trepetala, kadar se je ustavil ob vratih znan korak, tu je izvedela, da živi brat junak, da ji odpušča, pride ponjo. Težko čaka brat sestre, težko hči senjskih skal svežega zraka domačih gor. Dograjene so ladje, nestrpni so Uskoki, da operejo čast svojega vodja. Pod pritiskom Benečanov je obsodila cesarjeva komisija Senjanina na vislice. Vrnil se je, hodi prost. Kdo bi zapiral Juriša? Dvigne se dvatisoč mož... Juriša čaka sporočila, da je sestra pripravljena. Da so odšli vojaki na Špansko. Tedaj udari ob belem dnevu na Benetke, reši Milanšiča, Zoro, jima pripravi krvavo svatbo... Primorje zapoje novo pesem o Jurišu Senjaninu...

Ne tako, za Boga! sta mu sporočili s Cecilijo. Ne hodi s pogubo nad dom, ki je ljub Ceciliji, Foscariju. Kjer je našla sirota uteho. Ne maščuješ se. Pogubiš sebe in prijatelje. Polni so arzenali, vedno novi vojaki prihajajo. Venecija se bojuje lahko na več strani. Pusti, Juriša, želje po maščevanju, ne poslušaj lažljivih poročil, ki te vabijo med sramotne stebre glavnega trga. Veruj samo onemu, ki ti prinese Milanšičev prstan, zaročni prstan Zorin. Ne skrbi za Milanšiča. Njega osvobodi nadvojvodov ukaz. —

Tako sta sporočili nestrpnemu Jurišu. Pa ni prišlo morda sporočilo v roke vohunov? Morda vedo že v črni dvorani, da je ušla žrtev benečanske neusmiljenosti iz ječe? Ubil Bog doža! Akoprameni, da je Zora mrtva, rabi njeno ime za vabo. Rajši pogine Zora stokrat v mukah, kot da bi prišel njen brat radi nje v nesrečo... O, da bi dal Bog in Majka Trsaška konec teh muk! Da bi živela Zora še enkrat življenje živih — ali da bi umrla. Kako težko je čakala snoči, da odvrne tihota noči nevarnosti. Dan je bil tako vroč, zrak v kabinetu dušljiv. In dolgo se niso spravili k pokoju prebivalci dogane, kar jih je ostalo v Benetkah. Uživali so hlad noči. Dolgo se je slišal v dožinjini sobi pogovor trabantov in stafierov pod arkadami. Dolgo so se slišali koraki po hodnikih. Vohuni in biriči, ki nosijo poročila tajnemu svetu. O, zdaj se odpirajo vrata na „most vzdihov“ — zdaj požira Orfano nove žrtve... — Minila je polnoč, odbila ena ura... Potihnilo je vse. Zagrnjena v belo rjuho, v obleko duhov, je hotela Zora k dragemu oknu na zrak. Nenadoma je stal dož pred njo... Toliko, da ni zavpila. Smrt, ječa, muke!... Ledeno ji je stopilo v žile, vsak las je imel svojo kapljo... Pa dož stoji — strmi vánjo bled. Stojte kot ukopani trabanta, sobar. Senca si, Zora, duh noči! Dož ne ve... Z nadčloveško močjo in pogumom je zgenila Zora otrple ude in odplavala s korakom duhov počasi skozi sobo... O, koliko časa je hodila do vrat. Vendar enkrat... Padla je zavesa, zagrnila dožu

pot duhov. Z divjo naglico, kot ranjena, preganjana zver, se spusti Zora v tek mimo visokih zrcal, mimo dehtečih cvetic. Oj! Toliko da ni zavpila... Prijelo jo je za lase... Birič, rabelj — ječa — smrt... Ah ne, slava Bogu... Mirta jo je prijela, Ceciliji drago drevo... Še ni nikogar za njo, pa skoro pokliče dožev ukaz roj slug — vun, vun iz dogane... Na molo — v gondolo — k Foscariju... Stoj, neumnica! Ne smeš k njemu... S čim plačaš gondolirja, kaj mu rečeš? Nevarnost prineseš Foscariju, Ceciliji... Kam, za Boga? V morje? Da me skrije usmiljeno preganjalcem, da bo konec muk. Pa srce želi, želi tako zelo... Ah, jadra, nesite siroto v dragi dom, k bratu, k materinemu grobu! V dom, ki je poln slave njenih dedov... Ne smeš na ladje, Zora, ne smeš. Četudi te vabijo, velike in male, od vseh krajev, vseh zastav. Ne smeš! Strogo pogleda straža vsakega potnika, povsod stoje tajni sluge grozne oblasti. Mlaji z zastavami Kandije, Ciprije in Moreje štrle v zrak. Naznanjajo svetu benečansko moč. Markov stolp, Cecca, dogana — vse ti ponavlja, kar ti je pela senjska burja: Težko slabemu v borbi s silnim... Skrij se, deklica, na portalu Markove cerkve. Skrij se! Glej, štirje vlečejo uklejenega... Tako bodo vlekli tebe. Pomagajte, svetniki, povej, sv. Marka, kam naj se skrije deklica sirota? Pride skoro mladi dan... K Vari, k dobri, zvesti Istranki, ki ve za vse dožinjine tajne, ki te je zdravila z nevarnostjo življenja. — Gole noge se ne dotikajo skoro tal, frči rjuha, frlijo lasje. Tako ne beže človeška bitja, tako drve samo sence noči. Črez mostičke, preko kanalov, od gondole do gondole, po kalah in bregeh. Fant, ki vasuje pod oknom, se stisne k zidu, dekcle se prekriža. Plaho se umakne birič. V zakotni ulici stanuje Vara v nizki koči. S trepetajočo roko udari Zora močno po vratih. Na njen klic se naglo odpro. Vara potegne dekcle v temno vežo, zapahne, vprašuje, tolaži in zakriva lastni strah. Mirno, dekcle, mirno, Vara te ne izda. Tiho, da ne sliši plazeči se vohun glasu... Ha, trka!... Tiho, skrij se tu — med kupe suhih rastlin. Jezus, Marija in sv. Marka! Čakaj, pokrijem te s cunjo. Pod strgano cunjo ne bo iskal lepe deklice. Trka... Večkrat pride k Vari sredi noči imenitna signora, patricij. Rožo hočejo, ki vzbuja ljubezen, kapljic, ki krajšajo življenje... Molči, Zora, molči in poslušaj. — Dolgo je sedel ponočni obisk v koči. Dolgo je trepetala, poslušala Zora. Benečanka, katero je podil nemir ponoči k Vari, je tožila, da je izgubila sinovo ljubezen. Klela in obkladala je z grdimi priimki ono, ki ji je ukradla živa sinovo srce in si ga lasti še po smrti. Glasno je zajokala Zora, ko je odšel nočni obisk — Bernarda Foscarijeva. Hotela je od Vare pijače, ki prežene ljubezen, njen spo-

min... — Z dnevom je postlala Vara Zori v za-
tohlem prostoru na škrinji. „Spi in molči,“ ji je dejala.
„Grem na Giudecco.“ Po prestanem strahu in ža-
losti je Zoro omamil trud. Spanje zdravega, prostega
človeka, kdaj že ne ve ona zanj! Njej ponavlja vsaka
noč trpljenje. Vozi se po morju, spremlja materin
pogreb, čaka brata. Vozi se po belih penah, na go-
ratih valovih. Ladja pogiba... Raste breg — na
njem Juriša, Ivo, oče... Vsi kličejo, iztegujejo roke
— nihče se ne upa na besneče morje, kjer pogiba
deklica. Nakrat prihiti Foscari. V čolničku se vrže
med grozoto morja. Že je tu... Zora, kliče, moja
Zora... Upaj!... Ha, kak smeh iz valov... Po-
šasti se smeje, oblasti temin, ki spe v globini...
Zazija prepad — Foscari izgine... Prikaže se velik
čoln... To so Uskoki... Juriša... Vejejo peresa,
vihrajo bunde, krvavo je nebo... Gori Karin, Zora...
Vetrnjače so polne blaga. Zdravo, solnčece naše!
Juriša, naš knez! Ah!... Uskoki se izpremene v
sbirre... Zora beži po Benetkah... Biriči ji sle-
dijo, iztegujejo roke... Z groznim krikom plane
pokonci Zora. Vara stoji pred njo. Bila je njena
roka, ki je prebudila kričečo. — Prinesla je po-
zdrave in navodila. Cecilija se je silno prestrašila,
ko je izvedela Zorino nezgodo. Tolažila se je z
doževo praznovnostjo in menila, da je Zora naj-
bolj varna v dogani. Če pove dož kaj o dozdeva-
vanem strahu Venieru, pošlje ta gotovo vohune, ki
preiščejo vse mesto. Zora naj se vrne pogumno po
noči v dogano. Saj se ne dotakne straža sence noči.
Blizu je dan Zorine rešitve, pa le v dogani se bo
pridružila lahko de Ravnachovemu spremstvu, ki pride
z nadvojvodovim poslanikom na regato in na vese-
lico v doževem domovanju. — Trepečejo zvezde,
šumljajo valčki Velikega Kanala.

Noč poje pesem o Venecijini slavi. V palači
Mocenigo trepeče Klara v strastnem pričakovanju
— v dogani trepeče plaho preganjano dekle. Težko
slabemu, ki se bori s silnim...

XXVII.

Na rivi degli Schiavoni se je usidrala bregan-
tina z avstrijsko zastavo. Vsak dan prihajajo v Benetke
brodovi vseh dežel, zastave vseh držav. V živah-
nem vrvenju na rivi ne obuja benečanske pozornosti
ne ladja, ne tuja noša. Vsega so že videli Benečani.
Avstrijska bregantina pa obuja njih posebno zani-
manje. Za avstrijskim poslanikom, Nikolajem Rossi-
jem, ki hoče sprejeti reškega stotnika, poslanika
nadvojvodovega senata, se je zgrnila množica faki-
nov, lazzaronov, prodajalcev limonade, cvetličaric.
Kupec pomakne baret na čelo, ustavi se plemič,
položi desnico na kratko sabljo, čaka nadzornik rive,

ki ne sme na nadvojvodovo ladjo; čakajo vojaki, ki
postajajo po rivi. Vse opazuje izkrcavanje plemenit-
tega de Ravnacha, vse ugiblje: Kaj prinaša nerodnega,
v Benetkah nepriljubljenega Kraševca? Zakaj pošilja
Ferdinand ravno njega? Da bi poslal moža gladkega
govorjenja in obnašanja, pridobila bi si ga ljudovlada
s sladko besedo, on bi izrekel nadvojvodove želje
v prikupljivi obliki in ne žalil občutnih Benečanov.
Kraševac pa je znan po svoji robotosti. Senat ga
ne bi sprejel, toda španski poslanik je njegov zaščit-
nik, in ne kaže se zameriti Španiji. Slabo znamenje
za mir, da pošlje Ferdinand kraško sirovino. Sicer
trde Avstrijci, da žele samo mir, a izzivajo s tem
vojno, da ne prestavijo Uskokov od Adrije.

Opazovan od sto in sto oči se pozdravlja Štefan
de Ravnach z Rossijem, se izkrucuje. Ž njim prihaja
spremstvo. Spodobno zastopa Kraševac svojega go-
spoda. Do dvajset mladih plemičev ga obkroža. Sluge
plemičev množe spremstvo. To so kranjski kmetski
sinovi, žilave, trdne postave. Bedasto-radovedno se
ozirajo po čudnem mestu, se postavljajo v širokem
klobuku, kratkih hlačah, kot bi hoteli reči: kaj boste
vi Benečani, koliko vas pa je? Izzivajo sluge, izzi-
vajo njih mladi gospodarji. Košatijo se s čilim, mladim
životom, predrzno se ozirajo z živimi očmi po rivi.
Kaj bo taka plemiška beračija! To so sinovi starih,
toda po turških napadih obubožanih rodbin. Kje so
še dobili za novo baržunasto obleko? Morda je dala
mamica poročno krilo, ali pa je zastavil oče napol
porušeni grad? Ima kdo njih zlat v žepu? Težko!
Pa manj ko ima, rajši išče nevarnosti, ljubi pusto-
lovje. O, le čakajte, mladiči! V Benetkah naletite...
Srbi vas meč ob boku? Gotovo ni še videl krvi.
Le čakajte! Zadržujte pogled in besede. Benečan
potegne rad... — Drugi vzkliki sprejemajo viteza,
moža nenavadno velike postave, ki hodi med posla-
niki. Glej, starca v črni obleki... Kak meč, kaka
brada! Siva in do pasu! Krasna brada in krasen
junak, da ne vleče tako nog za seboj. Pozna se mu,
da je komaj okreval od rane, katero pokriva še vez
po čelu in zatilniku. Desnico nosi tudi v vezi. Odkod
prihajaš, ranjeni junak? Kaj ne vidite, slepci, rdečega
križa, znak, da potuje vitez iz turške sužnosti po
odkup? Ubogi, ranjeni vitez! Je še daleč tvoj dom?
Te pričakujejo žena, otroci?

Ugibljejo in govoričijo. Rahločutne ženske si
brišejo oči. Vse se vsuje za Avstrijci. Golonoga dečad,
takozvana mularija, je prva, najglasnejša. Radoved-
neži, ki so ostali na rivi, oblegajo mornarje avstrijs-
ke ladje, izvedo: Veliki vitez je Nemeč iz Kolina,
katerega je pustil trebinjski paša na besedo in poroka.
Gre, da proda svoj dom in se odkupi. Mladiči so
sinovi de Ravnachovih sosedov na Kranjskem in gredo
ž njim, da si ogledajo Benetke, Dunaj. Mornar je na-

števal smešna imena: Zemonski, Bistriški, Trnovski, Devinski iz grada pri Zagorju, Košanski, Jelšanski, mladi gospod iz Žneperka, Podstenski, Podturnski izpod Prema, Kneški, Razdrški, Vremski, Klivniški, Jablanski, in drugi. Kdo bi si zapomnil barbarska imena?

* * *

Večer tega dne je poslušal dož Erizzo v Venierovi pisarni poročilo Foscarijevega hišnika. Iz dvorane se je razlegal razposajen otroški smeh. Večkrat se je pripodil črnook deček do vrat, večkrat je pogledal mičen obraz mlade žene soproga. Črno oko ga je klicalo v njeno bližino. Saj pozablja Venier ženo in otroke v vednih opravilih. „Tako, Alma,“ ji prikima Venier, dož blede. Kaj je na Venieru? Je mar lepši, mogočnejši od doža? Vendar pogreša Alma tako težko njegove družbe. Zelo je podobna Cecilija svoji sestri. Po licu in životu. Ne v vdanosti do soproga!

Foscarijev hišnik poroča, da sta se peljala Rossi in de Ravnach z vsem spremstvom v najhujši vročini na Giudeccho k Foscariju. Tam so pili Avstrijci po svoji navadi do pozne noči. Govorili so samo o vinu in o ženskah, o konjih in mečih, se hvalili, peli in razgrajali, in se vrnili z glasnim vriščem v Rossijevo palačo. Takoj pri dohodu k Foscariju se je pritožil de Ravnach, da bi govoril rad z dožinjo, a da je slišal, dobil migljaj, da ne sprejema kneginja. „Bolna je,“ mu je potrdil Foscari, „pa sprejemala bo na dan regate, tedaj vam izposlujem sprejem.“ — „A tako,“ se je namrdnil dož. „In se ni genil nihče iz hiše? Ni šlo pismo — sel — do svetle dožinje?“

Uverjeno je odgovoril hišnik: „Nihče, svetlost! Vkljub neiznosni vročini sem stal ves čas na straži, razporedil sem druge po vrtu. Nobena beseda njih neumnega govorjenja nam ni ušla. Ko so izpraznili pijanci klet mojega gospoda, so se odvlekli, da pijejo naprej v mestu. Njih žeja je neugasljiva. Moj gospod je šel takoj po odhodu Avstrijcev k pokoju — jaz sem pritekkel sem. O Zori Senjaninovi nisem slišal besede.“ —

Mošnja, katero je vrgel dož Foscarijevemu hišniku, ga je prepričala njegove zadovoljnosti. Nezvesti sluga je odšel klanjaje se do tal. Za njim se je odpravil naglo dož. „Nočem vas motiti v vaši rodbinski sreči,“ je rekel pikro Venieru. „Tudi jaz hitim k svoji soprogi. Pa le, da izprašam dvorjanke, ako se ni genila Cecilija kam iz hiše, le da jo mučim z opazkami. Nocoj bo silno ljubezniva. Hotela bo izvedeti, kdaj sprejme senat de Ravnacha in kaj mu odgovori. In to le zato, da bo vedela, za kdaj naj pripravi Zoro, pokliče Juriša. Ali pa hoče poslati Zoro z de Ravnachom? Kraševac se mi zdi sicer

precej neroden za tak posel. A kje vendar, Venier, mora biti Zora? Preiskano je mesto in lagune, suho in kopno, ni je pri Ceciliji, ne pri Foscariju. Vohuni ne vedo drugega, kot da je tekla tisto noč bela prikazen ob morju. Jela hodi, kot navadno, v dogano, ona in dožinja sta zopet popolnoma indiferentni. Ne razumem več ničesar. Opazujemo Jelo, ona gre po svojem poslu in se vrača. Hotel sem že zapreti Krčanko, ji iztisniti s torturo resnico iz ust, a tako bi bila opozorjena moja zvesta soproga, in nikdar mi ne pride njen junak v roke.“

„Gotovo je tako,“ pritrjuje Venier in spremlja doža do gondole. S kratkim pozdravom hiti dož mimo svakinje in Venierovega otroka. Zakaj ljubi lepa Cecilijina sestra neznanega Veniera, zakaj ima Venier tako krasnega sinčka?

Plava gondola hiti mimo palače Foscari, Mocenigo. Tam trpi mati, tu nevesta radi Zore Senjaninove. Trpi knez ponosne Venecije radi senjskega barbara. Plava gondola. Dožu se zdi, da se mu rogajo beloglava poslopja: Zdrav, dož, knez ti naš! Kako je tvoje stanje in življenje? Zakaj je tako ozko tvoje lice, ko te diči vendar krona, škrlat? Kaj ti ne stelje ljubezen cvetja sreče na pot? — Samo tisto, ki se kupi z zlatom palače krasnoglave, in še tisto... O domovi beli, ponosni! Stanuje li v vas zakonska čednost?

Plava gondola, hiti mimo palače avstrijskega poslanika. Dož pogleda navzgor. Na visokem balkonu sloni nekdo. Nejasno se črta obris glave in ram, a svetlo žarita dva modra plamena skozi noč. Dož se zdrzne. Kdo bi bil to? De Ravnach ne bo strmel v noč. Rossi ni tako širokih ram. To ne more biti mladenič iz spremstva, katerega drži ljubezen nočne ure ob oknu. To mora biti mož, ki snuje načrte — morda maščevanja. To bo ranjeni nemški vitez. Snuje, kako bi se maščeval svojemu usužnitelju, misli, kako ga bodo sprejeli doma. Take postave kot ta vitez mora biti približno Juriša Senjanin. Toda Juriša je mlad, čil. Vitez je osivel starec. Naj bdi, naj gleda v noč — dož ima druge skrbi, kot da si ubija glavo s skrbmi tega viteza.

Gondola hiti, izgine po kanalu. Raz palačo avstrijskega poslanika ji sledi plameneč pogled — Juriša Senjanin zakolne. Srečal se je v noči z radovednim pogledom, s sovražnim pogledom. Nekaj temnega se je genilo v duši. Hitel bi bil dol, pozval na boj onega. Stal je tako ošabno v gondoli. Kot bi bil knez in gospodar Venecije. Ubil ga Bog! Gondola izgine... Juriša vzdihne. Krasne so bele palače. Kot pravljica, kot sen, stoje v topli noči ob širokem kanalu. Polni so arzenali, skladišča, trgi, divne so cerkve. Neznaten je siromašni Senj proti Veneciji. Kaj čuda, če ljubi Benečan ta kras, kaj čuda, če je

izmamil sluh o njem mlado deklico . . . Drugo je tu življenje kot v senjski burji . . . Kaj, Juriša . . . Kako bi se košatil ti ob strani lepe žene tod, da si sprejel ponudbe ljudovladine? Kaj, Juriša — ali ti je žal? Molči, izkušnjava! Ne božaj me, veliki veter južne noči, ne šepeči, da si sušil Cecilijine solze. Ne vprašaj, kje je bil danes Uskok. Ne razodevaj, veter, zvezdam in noči, da tone nocoj v žalosti Juriševo srce! Ne radi sebe, ne radi sestre. Uskok, sin kamenite pokrajine, se rodi za žalost, ljubi nevarnost. Tu se je rodila v bogastvu, pod solncem sreče, krasna hči juga. A njeno življenje tone v nesreči, v žalosti za njim. Mirno in trezno se je pripravljaj od bolečin rane, od jeze nad sramotnim sestrinim begom osiveli junak. Prišlo je poročilo, katerega je čakal: „Pridi, da te vidim še enkrat, da ti izročim sestro. Pridi!“

Mirno, trezno se je pripravljaj. Senjanin je hotel po sestro — nič drugega. Ni mu bilo mar, da bi videl ženo drugega. A to poročilo ti je zmedlo, zaljubljeni starec, glavo. Pridi, je rekla. Pozabil si, da mora pokazati sel prstan. Videl si nakrat prelestno Cecilijo, srečo v očeh, ljubezen na ustnih. Nisi hitel toliko radi sestre, Juriša Senjanin . . . Slišal si o Ravnachovem poslanstvu, se odpeljal z dobrosrčnim Kraševcem, ki je bil rad pripravljen za pomoč. Mlado spremstvo sta si nabrala; ne samo eno, tudi dvajset deklic odvedo iz Benetk. Foscari ni vedel. Ustrašil se je, ko je našel pri Rossiju Juriša. Sestra mu je bila naročila, da povabi popoldan stotnika k sebi in ga pošlje po tajni poti k njej, da poizve ona na tajnem, kar ne sme javno, da mu sporoči . . . „Jaz sam stopim pred njene oči,“ je rekel Juriša. „Praviš, da sem prišel v zasedo. Nihče me ni spoznal, še Venier ne. Sem jaz tisti, ki je bil? A ne boj se, brat. Desnica v vezi je močna in veliko je naše spremstvo.“

Nič ni vedela Cecilija. Ni bilo časa, ne prilike obvestiti jo. Pričakovala je de Ravnacha. — Ob uri, ko dremlje mesto in morje, ko zaspí vsevideče oko vohunov tajnega sveta, ob vroči poldanski uri se je peljal reški stotnik s svojim spremstvom preko lagun. Nevoljno so gledali zaspani Foscarijevi služabniki. Kaj prihaja kraška gospoda ob uri, ko spi pošten benečanski sluga?

„Vina, prijatelj!“ je kričal de Ravnach, „v tej prokleti vročini so se nam izsušila grla.“

„Ledu in vina v salotto, mrcine zaspane!“ se je zadril Foscari na sluge. „Potem se izgubite!“ — Daleč po Giudecchi se je razlegal prešerni vrišč gostov, pa ni motil lenih slug v spanju. Poležali so po stopnicah, smrčali. „Spijo,“ se je uveril Foscari. „Seveda, saj me čuvajo vso noč. A hišnik pred vhodom se bori s spancem. Kričite, prijatelji! Čim glasneje, tem bolje!“

Zadrhtel si, Juriša, neustrašeni junak. Sestra je v dogani, v nevarnem kraju, a ti hitiš, da vidiš . . . Po skrivni poti, ne kot pošten človek. Sramuješ se, Juriša? — Skočila sta s Foscarijem skoz okno, plezala preko ograje. Od murv obsenčena, zamišljena pot ju je sprejela. Preko nje je lazila počasi velika črna gosenica. Kaj so šepetale murve, kaj je pravil Foscari? Tod je hitela golih nog, razpletelih las benečanska kneginja, ko ji je bil povedal dož, da živi Zora, da je v ječi; krvavečih rok je prišla k bratu, da jo rešita . . .

Krasna je doževa poletna palača. Takega doma ne bi mogel ponuditi Ceciliji Senjanin. Sanjala je zaprtih oken sredi vrta. Visok zid, železna vrata, kamniti levi, živa straža branijo vhod, Juriša! Nepoznan gost si . . . „Preko zidu in naglo!“ je rekel Foscari, „preden se prebudi vohunstva kačja glava.“ — Objel te je vonjiv hlad vrta, čigar lepote ni videla vznemirjena duša. K jezeru je hitel Foscari, pokazal na otoček sredi njega, na stolpiček, ki kipi iz objema lavorja in mirte. Čolna, poti ni bilo do otočka. Pa tam so se zgenile lavorjeve veje — pokazal se je Krčanke znani obraz. Spustila je mostiček na jezerce. „Zdrava, Jela!“ je pregovoril Juriša. Spoznala ga je deklica, zaihtela . . . Ni bilo časa, da ji odgovarja . . . Zgenile so se lavorjeve veje — pokazal se je ljub obraz, izgubil. Na mehko rušo se je bila sesedla Cecilija. Belejša od svoje bele obleke je postala. Ugasnil je žar zenic, izgubila barva ust, žarel, gorel je samo veliki rubin na njenem prstu. Stal je Juriša kot ukopan. Foscari se je naslonil na steber, strmел v jezerce. Iz grma se je čulo Jelino ihtenje, drhteče se je izvilo iz Cecilijinih ust: „Za Boga — zakaj si prišel?“

„Menil sem, da si me klicala, kneginja . . .“

„Jaz ne! Klicala te je smrt! A jaz umrjem s teboj.“

Vročje je zatrepetalo v zraku, vroče je zalilo lice dožinje, Juriša. Nenadno, silno je butnilo zatajeno čuvstvo na dan. Izdal se je Juriša — izdala se je ona. Težka muka! Prijetneje je med žvižganjem krogelj . . . Tako lepa, tako blaga, pa je žena drugega. Doža je vzela, da reši Juriša — zdaj hoče umreti z njim. Ne! Živi, ti krasno bitje — živi — bodi srečna! Pozabi Senjanina. Kmalu ga odene smrti črno krilo. Ti kneginja, bodi priprošnjica bednega Uskoka . . .

Šumel je lavor, dehtele so rože. Belile so se steze in kipi, grote so vabile v svoj hlad. Med mirtami in lavorjem je zamrl vzdih. Preko zidu po zamišljeni poti sta se vračala Juriša in Foscari, dožinja je hitela v svoje sobe.

* * *

Dva dni za tem je sprejel senat nadvojvodovega poslanika. Senatorji bi radi prezirali Kraševca — ali kaj, ko je španski poslanik njegov zaščitnik. Giusti-

niani in Barberigo sta tudi za to, da se ne žali v poslaniku nadvojvoda, da se posluša, da dobi de Ravnach prijazen odgovor. De Ravnach se pa tudi ne briga za neprijazne poglede in besede benečanskega senata. Njemu, cesarskemu stotniku Reke pri sv. Vidu, ne imponira velikost ljudovlade, ne bahavštvo senatorjev. V robotih besedah je zahteval prostost Milanšiča in drugih Uskokov, zaprtih po krivici v Benetkah, prostost Rečanov, zaprtih v Labinju, čeprav jim je zatrdil labinjski podesta, da smejo varno v Labin. Zahteval je preklic ukaza, da smejo Benečani ubiti Rečana, kjerkoli ga dobe, ali prikovati na galejo za dvanajst let. Sicer prejde tudi nadvojvodu potrpljenje. — Jezno je gledal senat drznega Kraševca. Tak si upa groziti z vojsko! Ljudovladi, ki strahuje svet. Od strani nadvojvodove, od strani, ki zapade gotovo v borbi z močno ljudovlado. Smešno! In nasmehnil se je dož, se poigral z verižico, odgovoril:

„Bila je in je želja ljudovlade živeti v miru s sosedi. Miru ne more biti, dokler vznemirja uskoška sodrga Adrijo, dokler smejo Uskoki napadati in ropati Turke, benečanske zaveznike, ki prete zato ljudovladi z vojsko.“

„Vaši svetlosti je lahko govoriti,“ se je obregnil nato Kraševcec. „Toda Uskoki se ne dajo obvladati tako lahko. Celo armado bi bilo treba nad Senj, da ukroti rogovileže. Sicer pa tudi ni tako hudo, kot trde poročevalci vaše svetlosti. Uskoki morajo braniti meje in sebe, to je njihov posel. Ne smemo jim šteti vsake malenkosti v zlo. Saj so tudi oni kristjani. Ne smemo prepustiti njih duše neveri, je bil rekel rajni cesar Rudolf. Če jih preženemo na Turško, se vrnejo poturčeni — s Turkom . . . Tako pa stražijo krščanstvo . . .“

„Lepa straža!“ se nasmehne hudobno Venier. „Smešno, da bi ne mogel ukrotiti nadvojvoda Ferdinand peščice Uskokov. Neverjetno!“

„Svetli nadvojvoda sploh ne more poslati vojske v Senj, ker je Senj cesarjev, gospod admiral. Treba se je pomeniti s cesarjem samim. To želi tudi moj knez. Zato odpotujemo po njegovem ukazu z Rossijem na cesarski dvor, ko dobim od doževe svetlosti odgovor na pritožbe, ko izpusti slavna ljudovlada Uskoke, zaprte tu, in Rečane v Labinju. Pri cesarju nadaljujemo razprave z njegovimi svetniki. Nadvojvoda je že tako sit teh pritožb. Samo stroške ima s pošiljanjem komisarjev v Senj.“

„Kaj pomagajo vaše komisije in razprave. Spravite Uskoke od morja. Grabežniki ne bodo mirovali nikdar,“ se vtakne zopet vmes Venier.

„Grabežniki, gospod admiral?“ vzroji Kraševcec. „Grabežniki so tisti, ki rušijo naše soline, lovijo naše trgovce, hočejo napeljati vso trgovino na svoje ceste, ves denar v svoj žep. Grabežniki so tisti, ki ne plačujejo med državami dogovorjene mitnine, a jo hočejo pobirati od naših ladij. Uskoki pa so reveži, ki ne morejo živi v zemljo. Kaj zato, če si poiščejo pošteno živeža pri neverniku.“

Vedno daljši in temnejši so postajali obrazi senatorjev. Kislo se je nasmehnil dož in se vzdignil: „Gospod poslanik, senat se bo posvetoval in vam izročil odgovor na nadvojvodove pritožbe.“

„To se pravi, si že odpravil,“ je godel de Ravnach Rossiju, ko sta stopala iz dogane. „Benečanski obrazi in moja prazna mošnja! To so zlodji! Se zvija, govoriči, da ne veš nazadnje, ali si pes, ali mačka. Pa sem jim povedal, kaj Rossi? Vidiš, prav pravi Frankopan: Tu ni druge — udri vruga!“

(Dalje.)

Večnost.

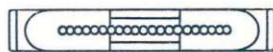
Zložil G. Koritnik.

Jaz sanjam večnost . . . Morje pred menoj
poljana sinja v grobni molk odeta,
skrivnost vesoljna, nikdar razodeta,
beži kot v sanjah sama pred seboj — —

Kot želja je, kot prošnja brezobrazna,
v zrcalu misli polodkriti kras,
kot žena skrita v mrak kipečih las —
vsak hip očita, večno neizrazna . . .

Ko diha rahlo, rože trepetajo,
v ljubezni smeje se ob cvetu cvet —
v lepoti večni moli jo poet
in pesmi z njo zaljubljene kramljajo.

A ko globin vseh njenih ne razloči,
si puli brado pusti modrijan,
v skrivnosti njenih sanje zakopan,
v bolesti željni, blazen, brez pomoči . . .

Meditacija pred Križem.

Zložil Ksaver Meško.

Ali se smem zgruditi v prah pred Teboj, Ti večne ljubezni in neumljivega božjega usmiljenja presveto znamenje? Ali se smem, nevreden pač, da se dotaknem z gorečim poljubom zemlje, ki si vsajen v njo, še manj vreden, da poklekнем na posvečeno to grudo; nevreden, da se Ti približa moja noga, ki je sledila tolikokrat grenkemu svetnemu veselju; nevreden, da diham v veličastni Tvoji bližini, da govorim z Njim in molim k Njemu, ki visi na Tebi v večni ljubezni in v nadzemskem trpljenju... Ali smem?

Nevreden! Vem! In vendar prihajam z zaupanjem. Zakaj Usmiljeni, ki visi na Tebi iz usmiljenja do mene, me vabi sam v nedoumni svoji dobroti.

„Pridite k meni vsi, ki se trudite in ste obteženi, in jaz vas poživim!“

Aleluja! Hvala in čast Ti, Sin božji in Davidov kraljevi Sin! Glej, slišal sem Tvojo besedo in prihajam...

O sv. Križ! Kdo se je zgrudil kdaj pred Te zaupanja poln in je bil varan v pričakovanju otroškodanega srca? Kdo je pokleknil kdaj pred Tebe v dušni žalosti tolažbe išoč in je vstal nepotolažen? Kdo se je oklenil kdaj Tebe odpuščanja proseč, a je odhajal izpred Tebe z vso težo in butaro grehov in zmot...?

O na Križa svetem lesu Trpeči, glej, nemirno je moje srce, na smrt zbegano. Zato sem se osmelil in prihajam k Tebi, miru in zavetja išoč. Glej, bolna je moja duša in trpi. Zato se zateka k Tebi, k tolažbe in miru najglobljemu, neusahljivemu viru. Glej, strah me je v svetu in sveta, njegovega hrupa in šuma. Zato se zatekam v Tvoje varstvo, v Tvoj mir.

O Ti, ki odjemlješ grehe sveta, odvzemi breme srca! O Ti, ki sušiš solze, potolaži trpečo dušo! O

Ti, ki rosiš blagoslov v izobilju na svoje otroke, blagoslovi jo, da najde mir! O Ti, vir vse dobrote in vsega usmiljenja, usmili se, usmili se!...

O Ti, za moje grehe Trpeči, ozri se milostno name, kakor si se ozrl poln usmiljenja na skrušenega sotrpina ob sveti svoji desnici! Ne daj, da bi bil kakor levi hudodelnik, sovražnik svetemu Tvojemu Križu, zaničevalec odrešilnega Tvojega trpljenja! Ne daj, da bi ne bil deležen odpuščajočega Tvojega pogleda, ne velike cene Tvoje krvi in sladkega, oživljajočega njenega zdravila. Ne daj, o zame se Pokoreči, da bi se zlili čez me potoki jeze in prokletstva, izvirajoči in kipeči zakrknjenim srcem iz tega večnega studenca vseh milosti...

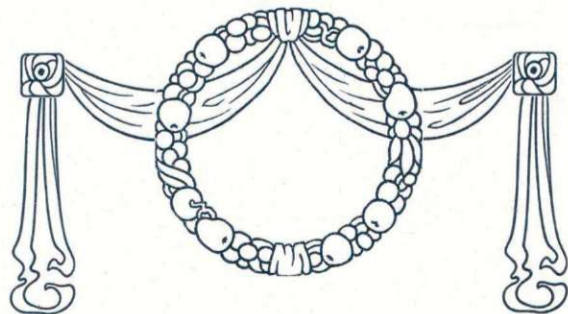
Ne daj, zame Umirajoči!

Naj mi presune dušo do globočin zadnji, najmilostnejši pogled iz umirajočega Tvojega očesa! Naj mi rani srce žarni odsev iz zevajoče rane božjega Tvojega srca! Prebode mi naj srce in mi ga naj prekvasi in napolni do vrha s sočutnim usmiljenjem, s kipečo ljubeznijo in z neskončno hvalnostjo...

In ko se nagne k večeru tudi meni Veliki petek mojega življenja, mi dodeli po bridkem svojem trpljenju, po prelitih predragoceni svoji krvi in po nebeškem svojem usmiljenju — ne po večni svoji pravičnosti, ker kako bi obstal pred to? — da slišim tudi jaz sladki Tvoj glas:

„Še danes boš z menoj v raji...“

Hozana Ti, Kralj višav, Odrešenik moj, moj Zveličar! Hozana Ti, ki prihajaš na prestolu svoje časti in svojega kraljevega veličastva, na plamtečih oblakih neba, v svetlobi večnosti, da me sprejmeš v večni svoj mir... Hozana Ti!...

Vodnik kot jezikoslovec.

Spisal Izidor Modic.

(Dalje.)

III.

Usahnila sta pa včasih oba tadvava vira, in tedaj si je moral pomagati Vodnik sam, če je hotel ostati pri svojem načrtu, izdati popoln slovenski slovar, ki bi zadoščal vsem praktičnim potrebam. Moral je sam tvoriti nove besede. To je bilo kaj nevarno načelo, ker bi bilo Vodnika lahko zapeljalo na kriva pota Pohlinova, ki si je kar priredil po nemškem zgledu nekaj prefiksov (ali tudi sufiksov), jim kar dal poseben pomen ter z njihovo pomočjo sestavljal nove besede.¹ Da Vodnik ni zašel na to opolzko pot, dasi je marsikako besedo tudi sam nanovo naredil, zasluži naše priznanje. Lahko pač trdim, da je bil Vodnik v svojem purizmu tu tudi preozkosrčen, hoteč včasih za vsako tujko dobiti dobro slovensko besedo, kar se mu seveda ni moglo posrečiti, ker zlasti za nove iznajdbe radi pridržimo splošno rabljeno tujko, n. pr.: barometer, baron, avdiencia, kontrolor, bankroter itd.; pa za vse to ima Vodnik slovenska imena: lópna vaga (lópni mérník), lvoiz (nenatvévník, lvoizka), salísh (salíshba), raven vedesh, omágaviz (opelhaviz), in še celo za imena grških in latinskih bogov: Zvetka (Flora), Slávina (Juno), Perkun (Beron) [Jupiter], ferzhik (Cupido), Lada (Venus) ... Tu hodi deloma pota Pohlinova.

Brez dvoma so se Vodniku poleg nekaterih okornih, ponesrečenih tvorb drugi taki izrazi prav dobro obnesli kot n. pr.: zhákaviz (Kandidat), zvetnik (zvet, zvetje) [Antologie] je bil kasneje še dolgo v rabi (Janežič-Macun) ... a težko delo bi si bil tu Vodnik lahko prihranil. Opažamo pa vsaj na teh tvorbah že, da Vodnik ni iskal na posodo novih debel, novih sufiksov in drugih obrazil, da si je pomagal s tem, kar je že našel v jeziku samem.

Še Gutschmann, najboljši slovenski (reci koroški) leksikograf, je bil mnenja, da mora vsaki nemški besedi odgovarjati enako skovana slovenska, kakor

¹ To vidimo zlasti v nekakem etimološkem slovarju Pohlinovem „Glossarium slavicum, Dunaj — 1792“, v katerem razlaga svoja jezikoslovna načela. Primerimo le besede „**As, Ar, Arrezh**“:

Ar, glej **as**

„**As**, Aes“ Scythis quoque significabat: Summum numeri; Hetrufcis vero: Aefak.

Arrezh, vox gemina ex verbo As, Ur, Ursprung, s mutato in r ob faciliorem enunciationem sequentis compositionis membri, nempe: rēzh Sache, quod et Germani habent Ursache.

je hotel pred njim zlasti Pohlin to načelo uveljaviti. Vodnik je tu krenil drugo pot, dasi se ni mogel otresti nemškega vpliva pri vsaki zloženki, ki jo je našel v Adelungu, pa ni hipno vedel slovenskega izraza zanjo. Tako so ostale v slovarju še spake, kakor:

Auskommen = lkusanje

Durchtrieb = lkusigon

Ebenbild = ravnopodoba

Mitleid = raventerplénje, ravenshaloft

Mitleidenheit = raventerplénje

Mitschuldig = ravenkriv

Mitmeister = ravenmojster

Umlauf = okolitek, krogitek

Wiederhall = nasajglaf (poleg boljšega ogláfva).

Še bolj se to vidi pri glagolih:

Aufthun (öffnen) = oddévam, oddem, oddénem (mesto odprem)

Ausdrücken (das Licht) = istrinam, isternem (mesto utrnem, ugasnem)

Ausgekleidet (= ungeputzt) = isoblezhen: flezhen (= entkleidet)

Ausschließen = isklepam, isklenem

Ausstellen = isftavim, isftávlam ...

Bemeistern sich einer Sache = pomójlriti se ...

Beschlafen = obspáti

Eindrängen sich = vnotrávam, vnotrim se

Entblößt von allem = vfiga isbolshen etc.

Pa to so le redki slučaji, ki jih Vodnik ni utegnill popraviti ali jih pa prezrl, ker druge take tvorbe je kasneje največkrat prečrtal in nadomestil z novimi, bolje tvorjenimi ali pa pristno domačimi, znanimi besedami. Nam se gre pa bolj za princip, po katerem se je Vodnik ravnal pri novih tvorbah. Sam on pravi v oglasu l. 1813. „... oder die Benennung ist nach der Analogie der Sprache so, wie man im Munde des Volkes täglich neue Bildungen für neu vorhandene Stammwörter gebildet ...“ In pri premotrivanju Vodnikovih tvorb pridemo do zaključka, da Vodnik ni vseh tujih sestavljenk prevajal s pomočjo enako tvorjenih slovenskih sestavljenk, ampak si je pomagal:

1. s substantivi, določenimi z atributom ali apozicijo; ali s kako drugo sintaktiško skupino;

2. pač tudi z zloženkami, katerih prvi del pa je večinoma kak predlog, kakor je to v slovenščini

najbolj prikladno, ali pa tudi kak drugi govorni del, pa večinoma v obliki debla, ne kakega sklonu;

3. z izpeljankami s pomočjo sufiksov. Izpeljuje pa substantive, adjektive, glagole iz vseh govornih delov in še celo iz besednih skupin.

Ad 1.

Zgleda za to nahajamo skoro pri vsaki nemški sestavljenki in posebno tam, kjer Nemci rabijo kot prvi del zloženke substantiv v genitivu. Tu Vodnik vedno pristavlja adjektiv, tvorjen iz dotične slovenske besede (substantiva), ki kot atribut s svojim imenom popolnoma nadomešča nemško zloženko. Zato ne bom navajal mnogo primerov:

Bass = debeli glaf (debelo pojem etc.)

Briefadel = papirna gofpòda (in pogospòdenftvo)

Gelegenheitsgedicht = pelma ob perloshnofti (perloshniza)

Hexenmeister = vrashji zhlovek

Kreuzgewölbe = frazhja noga

Melancholie = zherni sholzh, teshka kri (po narodnem mnenju in nazivanju prirejeno) itd.

Vrinile so se mu pri tem seveda tudi kake napake:

Handwerk = shivlenje na rokah

Handwerker = na rokah shivózh

Langmesserschmied = dolgi klinar

Lebensperiode = shivózhha doba

linsengroß = lezhniga serna velik

einschalig = ene lupine (poleg pravilnega s' eno lupino) itd.

Ad 2.

A. Prvi del zloženke (sestavljenske) je deblo:

bogasnaj, bogasnanje, Bogasnanftvo itd., bukvo-
prodaj, bukvo-rodaviz, bukvo-terftvo, duhosnatje
(slišal od Jur. Zupana, pravi Vodnik), lokof-
treliz, roko-
delftvo, ftrehoderiz, zhaftilakomnoft, zhaftisheja...

dvojosheniz, dvojoshemba, enakonozhje, eno-
glafje (poleg foglafje), famomor, famohvala, famoljub
(Egoist), velikolepje...

proftorozhno, famotesh...

B. Prvi del zloženke je kak odvisen sklon:

matermor, nizhvrednoft, febelubje, febehvalje,
febemoriz, febemorftvo, flaveshelnoft, fvetameriz...
nobenplaten, kervivftavni...

Najpogostejše so seveda zloženske s prepozicijami ali nikalnicami: isdezhelániz, iskraljeftvaniz, nadavik, nadnarik, poobras, predfébik, nálómnoft, fopodoba, podtéshta, podftavik, saftavik itd....

nelúdnost, nemárnoft, nesakòn, nesakónfka...

Posebno pri glagolih nahajamo seveda zložene glagole s predlogi, kar pa ni treba ravno Vodniku pripisovati, ker imamo v slovenščini vse polno zlasti perfektivnih glagolov zloženih s prepozicijami. Pri glagolih pridejo marveč med novimi tvorbami Vod-

nikovimi le izpeljani glagoli v poštev, naveli jih bomo zato tudi v sledečem delu.

Ad 3.

Najnavadnejše so pa pri Vodniku nove tvorbe — izpeljanke s pomočjo sufiksov.

Pri nekaterih nemških zloženkah to Vodnik direktno omenja, da se v slovenščini rabijo mesto zloženk izpeljanke, tako n. pr.:

Einwohner...

eines bestimmten Landes, einer Stadt usf., wird mit einem patronymischen Appellativ ausgedrückt: Duneja, Dunejka etc.

Geist...

d. i. gebranntes Wasser: wird mit **-oviz** gegeben, wie: brinoviz...

Kunst

wird in der Z. S. nicht übersetzt; Suffixe ersetzen diesen Namen. Z. B. Hebammenkunst, babftvo...

Bar. 1. Anhängesylbe:

a) bedeutet sie eine Ähnlichkeit, Gleichheit... Leistung einer Sache; wird sie mit **-en, -na, -no** übersetzt; zhaften (ehrfbar),

b) hingegen in der leidenden Bedeutung, **-liv:** zháftliv (ehrfbar).

Tu je Vodnik svojstvo slovenskega jezika na prav narodnih besedah dobro opazoval in to opazovanje pri svojih tvorbah hotel tudi uporabiti. S pomočjo sufiksa izpeljuje iz raznih znanih besedi nove besede, ki dobe tudi nov, določen pomen. Izpeljuje pa te besede iz samostalnikov, pridevnikov, zamikov, partikul in iz glagolov.

Sufiksi, ki so mu posebno dragi, so

-je:

pri vseh glagolnikih, pa tudi pri substantivih, izpeljanih iz drugih govornih delov, ali celo celih besednih skupin:

duhosnatje (Seelenlehre), domupitje (Heimkehr), mogozhje (abstr. Macht), nesadoftje (Mangel, iz ni fadofti), podnébje (Himmelsstrich), preoftrobje (abstr. Rigorismus), famoradje (Selbstliebe), famifebje, famodfebje (Spontanität — narodno recilo je: „sam od febe“, freiwillig), febelubje (Selbstliebe), febehvalje (Selbstlob), fhkodlivje (Schädlichkeit), velikolepje (Gepränge)...

Vsi ti novotvorjeni substantivi značijo večinoma abstrakta, ravnotako po večini substantivi na -oft, -ftvo, -ota (kot konkretna jim često stoje nasproti subst. na -ba, -va, ki so prav pogosti). Največkrat nahajamo med temi sufiksi

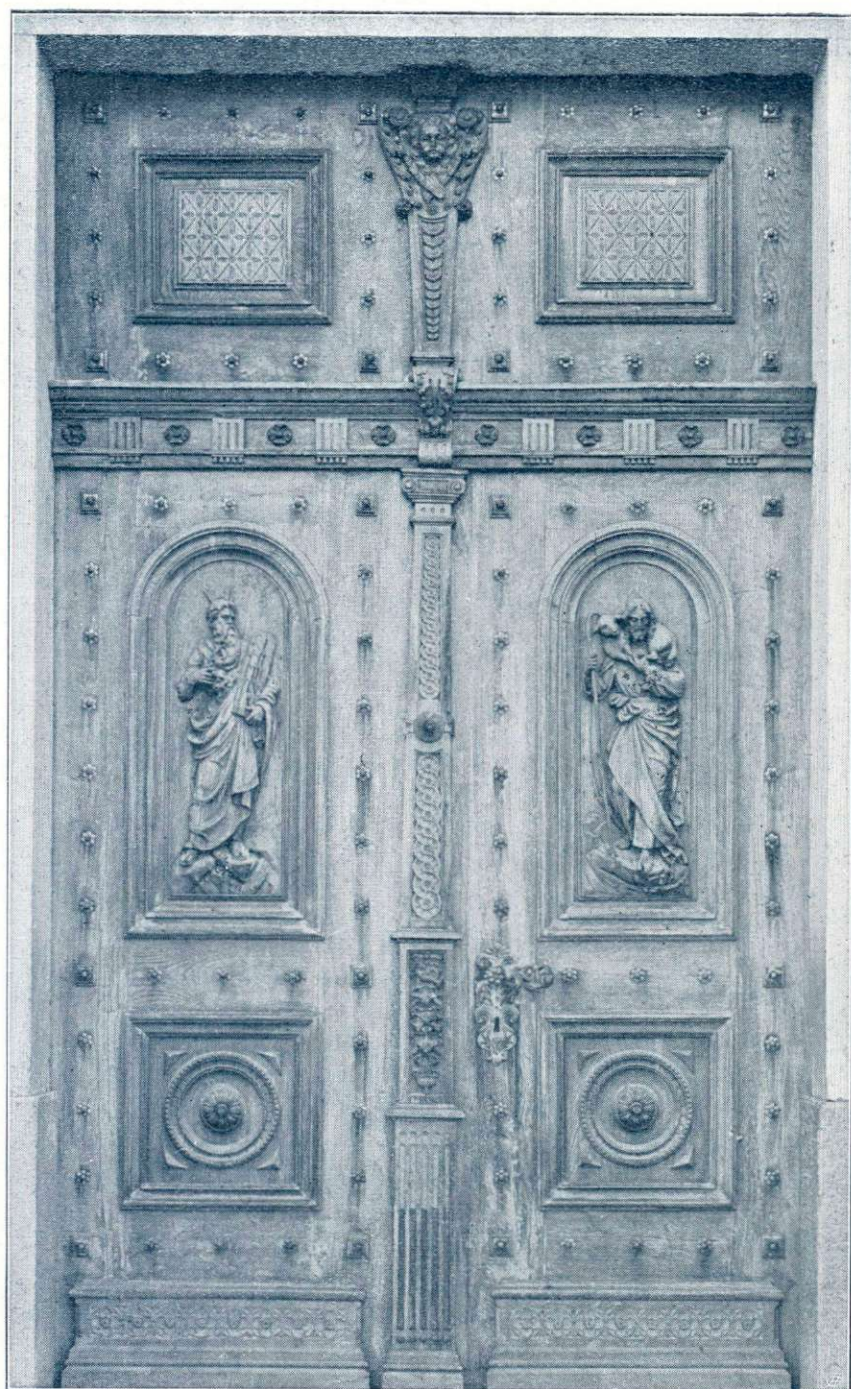
-oft:

dobroft (Gutartigkeit), kakfhinoft (Charakter), molhkoft (Mannheit), nikamornoft in nafomnost (Neutralität), ogledivnoft, premaloft (Beschaulichkeit), tihamoft

(Heimlichkeit, poleg tajnost), sidavnost (Baugeist), sbujenost in isorambnost (Aufgewecktheit), faklebilnost (Parteygeist), taklhinost (Charakter), tukajnost (Daseyn), terpesnost (Leidenschaft), tiftost (Identität), vlost (Gesammtheit), víshivost (Eminenz) . . .

-stvo, -shstvo, -tvo (-vo):

značijo mu ti sufiksi abstraktne, pa tudi kolektivne substantive (posebno za cela imena):

VRATA ŽUPNE CERKVE V ŠMARTNEM
POD ŠMARNO GORO

kojništvo (Ritterschaft), kutarštvo (Möncherey), mogolštvo (concr. Macht: abstr. mogožhje), moshatvo (Mannhaftigkeit), moshtvo (moskost, Mannheit), modroštvo (Philosophie), pevštvo (Singenkunst), povumštvo, vumštvo, povumnishstvo (Philosophie).

-ota (-ta):

znači čisto v nasprotju z -ba, -va abstraktne substantive:

mogožhnota (abstr. Potenz: concr. mogožhnoba), premalota (Mangel), frovota (abstr. Rohheit: concr.

frovodba), tankota (abstr. Delikatesse: tankoba in concr.).

Najpogostejša sta pa pri novih tvorbah Vodnikovih sufiksa:

-ba, -va:

izmed katerih -va odgovarja včasih tudi sufiksu -ev starih ženskih ū-debel. Ta dva v slovenščini ne preveč česta sufiksa delata nove tvorbe Vodnikove nekam neokretne in prisiljene;

-ba:

dvojoshemba (Bigamie), enoftranšhba (Parteygeist), govoritba, govorba, izrekba (Deklamation), mogožhnoba (in concr. Potenz), naloshba (d. Anlegen eines Kapitals), natankoba (Präzision), obdelemba (Kultur), objilshba (pass. Besuch: act. objilshva, obiskanje), odkasba (Anweisung), odrejba (poleg odreja, Erziehung), orodba (Organ, Werkzeug), povleblshba (Parteygeist), ponishba (Erniedrigung), popilshba (Schilderung), popoljubshba (Parteilichkeit), prešodba (pass. Kritik: prešodva die Handlung d. Kr.), preostroba (concr. Rigorismus), premaloba (Mangel), raventiftba (ravnotifto dasselbe = Tautologie), soudba (Operation), sjasemba (Erklärung), spovoremba (eloquentia), shivlemba (Lebensordnung), sohojba (Kongress), frovodba (in concr. Rohheit), sprejilshemba (Methodik), lhtevemba (Rechnungsart), tankoba (in concr.: abstr. tankota, Delikatesse), vadba, vurbha (Übung), vfmilshba (Gnadenerteilung, tudi vfmilshik ima tu), vuzhivemba (Methodik) . . .

-va:

dobitva (dobitje, Ausbeute), isrezhva (Declamation), kerštiva (active: Taufe), koritva (Nutzung), lubitva (pass. d. Lieben: lubenje, pass.) lozhva (Analyse), nadrobnitva (Detail), objilshva (Besuch, act.), obdelva (Kultur), obteshva (Kultur), obrazhva (Wendung, Anwendbarkeit), obresitva (Beschneidung), obrekva (Verleumdung act.: pass. obrek), odresva = odshagva (Operation), osprihva (Bescheinigung), oftrishva (Baumschnitt), pametuhva (Rationalismus), petva (Gesang), plazhva (Bezahlung), poshlahtva (Befreundung), povumva (Philosophie), rasverštiva (Disposition), sakajkva, savarva (Kautell), safmehva (Verspottung), sajterkva (Morgenbrot), saflilshva (Behörde), sadershva (Hinderung), svunjava (d. Äußere), shivotva (Organisation), samoteshva (Mechanik), škupva (Konzentrierung), tuhteshva (Dichterei), vshitva (Nutzung), vumva (Philosophie), vukva, vuzhva = vuzhitva (Lehre, Lehrart); zvetva (Blumenzeit).

Kakor vidimo, poizkuša dati Vodnik tvorbam na -va včasih pomen delanja (active = die Handlung), kakor ga imajo glagolniki, v nasprotju z besedami na -ba, ki imajo neki pasiven pomen; oboje tvorbe pa v razmerju z drugimi, posebno na -ta, -ota, pomenijo nekaj konkretnega. Za prvo razločevanje sta

pač sufiksa -ba, -va vsled prevelike podobnosti prav malo sposobna.

S sufiksom (tujim) ia (= ija) tvori Vodnik rad substantive, ki pomenijo kako delo, obrt ali umetnost:

bitnía (Fechtkunst), isdolbaría (Bildhauerkunst), kopelaría (Bäderei), liaría (Gießkunst), modría (Philosophie), moftnía (Brückenamt), prasníja (concr. leerer Raum: abstr. prasnota), pervi prizhíja (prizhijna = Grundsatz), rudaría (Bergbaukunst: rudodélfstvo, Bergbau), rudnífka opravíia (Bergamt), zhebelaría (Bienenkunst: zhebelarftvo, Bienenpflege).

Poleg omenjenih sufiksov rabi še sledeče:

-ik, -ka, -iz, -iza (-za), -cer, -še, -vez, -ž, ina; ki značijo vsi bolj konkretne pojme.

Najpogostejši je

-ik,

posebno pri izpeljavah iz adjektivov:

befednek (pravdnek — [ě namesto i] Rechtsgelehrter), dvornik — dornik (Dienstmann), doperfnik (Brustbild), isvólnik — vólnik (Kurfürst), jésdnik (Chavalier), jesernik (Major), jéshnik (Reiter), krajanik (Landsmann), kapnik (Tropfstein), lókavnik (Bogengang), mefénik (Polypus — „von einem Chirurgen vorgeschlagen“, trdi Vodnik), mogózhnik (Potentat — Dynast), milik (Begriff), nadnárík (Aufgeld), nameftik (Surrogat), naprizhnik — nameftprizhnik (Repräsentant), nenatvesnik (Freiherr), napèrnik (Medaille), oglednik — narozhnik (Kommissär), povfótnik (Haus in allen Gassen), pridobizhik — perdobitik (Erwerb), podftávík (Grundsatz), pralhavnik (Katechismus), pasnik — sornik (Aufseher), predkajik — predfebik (Objekt), rassnamik — vdolbik (Charakter), refnizhik — vftanovik — vterdik (Axiom), sapopádík (Begriff, der etwas in sich begreifende Raum), fklédnik (Skelett), fenagólnik (Schwelger), ftoťnik (Kapitán), tanzhizhnik (Dünntuch), vgledik (Theorie), zvéťnik (Antologie).

Za ženske samostalnice odgovarja temu sufiksu vedno sufiks **-íza**: fenagoltníza ... nakmetníza (Landhaus) ...

Za nomina agentis rabi zlasti sufiks

-ar,

isdolbar — vdolbar (Bildhauer), jesíkar (Grammaticus), klájar — pizhar (Fütterer), kodrar (Friseur), kopélar (Bäder), kosárzhar (Becherstürzer), nekídanjar (Antiquar), podóbíkar (Bilderhändler), pejtjar (Kantor), fteklár (Glasser), ftríshar (Schafscherer), tízhjar (Augur), zénar (Schätzer), zvetjár — róshni vertnar (Gärtner) ...

Osebe večinoma značita tudi sufiksa

-viz, -iz:

pri ženskih samostalnikih

-vka, -ka:

bitníz — mahavíz — mezhuavíz (Fechter), bukvo-prodavíz — bukvo-prod (Buchhändler), isdeshelaníz — iskraljeftvaníz (Emigrant), isresavíz — isdelíz (Bild-

hauer), klevíz (Flucher, f. klevka), kdojíz — kakfhíníz (f. kdojka — kakfhinka, Subjekt), nájdevíz (Entdecker), narozheníz — ogledíz (Kommissär), odkupleníz (Freikäufer), opéfhavíz — omágavíz (Bankrotteur), prekléníz (Verfluchter), pogofpodéníz (Briefadel), sgoneníz (f. sgonenka, der Geile), fmileníz (barmherz. Brüder), fvojíz (f. fvojka — Freiherr), terpíz (f. terpka — Dulder), vlágavíz (Packer), zhakavíz (Kandidat) ...

Z drugimi sufiksi so izpeljani substantivi:

bitnífhe (Fechtplatz), gorelífhe (Brandstätte), kodralo (Frisiereisen), nekídina (Antike), nofílo (Todtenbahre), pravesh (Orakel), pífmífhe (Archiv), poterpesh (Duldung), ravenvedesh (Kontrollor), smerslína (Gefrorenes), tuhtech (Dichterling), vkupfhína (Gesamtheit) ...

Razen omenjenih sufiksov, ki sem jih posebe navel, so torej drugi sufiksi zelo redki. Dasi pri teh izpeljankah opažamo semtertje kako napako, dasi nam niso prav po volji substantivi na -ba, -va, -ia, priznati moramo vendar le, da je spoznal Vodnik tudi tu pravo pot, ker je bolj izpeljaval besede, kakor pa zlagal, kot je bila to navada Pohlinova, ki je hotel v slovenščino vpeljati celo nekaj novih, nam neznanih debel in prefiksov (amnak = am nak, rücklings).

* * *

Omeniti moram tu še, da Vodnik za izraze, ki jih je hotel posloveniti, ni ravno vedno tako delal, kakor smo doslej videli, ampak je čisto že znani slovenski besedi dal pomen, ki ga je rabil. Tu je Vodnik precej srečen, dasi se besede tega pomena niso ohranile, ker je bil pomen deloma preveč prilagoden tedanjim razmeram, deloma pa so obdržale rajši svoj prvotni pomen. Naj navedem nekaj takih primerov:

berafhíkí ftrah (Bettelvogt), dajanje v' jabloko (Hochzeitsgeschenk, po narodnem običaju, da dajejo svatje na ženitnini denarna darila v jabolko za nevesto), jelihar (poleg vekazh Marktschreier, Charlatan), kolédnik (Barde, Bänkelsänger, tudi popevazh), koléda (Konzert), kodrar (Friseur), kodraftí, fkodran (frisiert), lípa — podlípa — pod lípo (Wahlstätte), melíz (Bogenfenster), pelík (Ballast), pavlíha (Don Quixote), srák (Horizont), ftarínar (Bücherjude), fvo-bóda (Republik), fvo-bódíz (Republikaner), frazhjanoga (Kreuzgewölbe), ftarafhína (Vorschneider), fhema (Maske) ...

To vidimo tudi pri glagolih, da leže tu navedeni:

ísmínífhím — popetríním (säkularisieren), pelkam (Callasten), ftarafhíním (vorschneiden), fkodratí (frisieren), v' jabloko dajati (Hochzeitsgeschenke machen), vfófédvam (zivilisieren).

* * *

Še neko sredstvo Vodnikovo za tvoritev novih besed moram navesti. Vodnik je vzel včasih rad to, kar je mislil, da je deblo, in tako naredil s samim deblom novo besedo; včasih tudi s pomočjo zlaganja ali izpeljevanja iz tega debela:

bukvoprod (Buchhändler), bukvoportuniza (Buchladen), nakljuzh (Zufall) und (Antrag), obtěl — obděl — oshlaht — otanjfn (Kultur), pomag (Mittel), sgod (casus), saved (Bewußtsein) . . .

Še večkrat seveda je dobil novo besedo, če je že znani navadni besedi vzel prefiks, ali jo, pri glagolskih deblih zlasti, izvajal iz prostega debela:

núdba (Antrag), flushik (Sold), gorelilhe (Brandstätte), tréba (Noth) . . .

No, vsi ti primeri so zelo redki, navel sem jih samo radi popolnosti, kakor moram radi popolnosti navesti še izraze:

don (Ton), paterjól (Vitriol), vertuna (spr. Fertuna, Wirbelwind). Zadnje besedo je smatral Vodnik najbrž za domačo, izvajal jo je brez dvoma iz vrteti (drehen); paterjol pa je narodna izreka za tujko.

* * *

Tudi glagole rad izvaja iz različnih debel.

Prav lepo n. pr. Vodnik opazuje že v slovarju, kako slovenimo lahko opisujejoče izražanje nemško s pomočjo glagolov „ausüben, machen, pflegen, übersetzen, werden, wollen“. Pri teh glagolih Vodnik izrecno poudarja slovenskemu jeziku bolj prilično izražanje z enim samim glagolom, perfektivnim ali imperfektivnim prvotnim, ali n. pr. pri „eine Kunst ausüben“, „zu etwas werden“ z glagolom, izpeljanim iz substantiva ali adjektiva (sidarim — bogatím).

Ne da se oporekati, da je Vodnik v izpeljevanju glagolov včasih šel predaleč. Tako n. pr. pri **befreien** = ofvoboditi.

Ta izraz mu pa ne zadošča; hoče samo z glagolom tudi še povedati „česa koga osvoboditi“ ter tvori glagole: „issankam, isadrigam, isvoslam, isshelesjam, isverugam, isjezhim . . .“

Enako pri nemški frazi

aufhören etwas zu sein:

ishlaphzovam, isdeklovam, isribzhovam . . .

Enake nenavadne izpeljave so še:

vodrim, navodrim (d. Gerüst machen), zvetjam, obzvetjam (beblümen), obtrakam, obtrakujem (bebändern), sjelilhiti (zu Essig werden je celo nepotreben, ker imamo že „skisati“), sapétovati (auf den Fersen folgen), opelmati (bereimen), napravizhiti (berechtigen), vhihiti (behausen), kosarzham (bechern), rasuremeniti (verwittern), isdnarjam, isdnárim (ausmünzen), opèrfstanzhiti (beringern), oblagatiti — blagatiti (begütern), ovinkam (ausschweifen), kaklhnovam, lkáklhnivam, kaklhnivam, ftaklhnivam, kakovam, ta-

kovam (qualifizieren), vjednizhiti (einätzen), prevrozhititi (durchhitzen), vednjam (fortsetzen), perodertnizhiti (erschinden), kelkovam, lkélkivám, telkovam (quantifizieren), poofebfhivam, enofstranfivam, popoljubfhivam (parteiisch sein), nàshim, obnàshim, snàshim (entblößen), vnovizhim (erneuern) . . .

* * *

Omenil sem že, da Vodnik skoro dosledno navaja poleg glagolov z imperfektivnim pomenom tudi glagole s perfektivnim pomenom. S prehodom iz vrste v vrsti dobi često glagol drugačen pomen, to je tudi tedaj že vedel; in zato je rabil nekaj nenavadnih nam oblik v perfektivnem ali imperfektivnem pomenu v prosti nezloženi obliki, dasi nam je samo zložena znana ali pa tudi ta ne:

resháti (leck sein) — régniti — régati,

smágati — mógati (gewachsen sein),

prefkaklati — prefkakniti

so nekateri taki glagoli, ki jih rabimo navadno samo v obliki, ki sem jo podčrtal.

* * *

Videli smo, kako je Vodnik tvoril nove besede v slovarju, ne da bi mnogo sam govoril o principu, kako se mora to delati. Interesantni so v tem oziru nekateri podatki in opombe v slovniških rokopisih Vodnikovih, ki se hranijo v ljubljanski študijski knjižnici (neurejeni Vodnikovi rokopisi iz zapuščine Metelkove).

Na nekaj listih si je tako zapisal Vodnik „Übersetzungsregeln aus Lateinischem“ in „Übersetzungsregeln aus dem Deutschen“ z več zgledi. Zanimajo nas tu druge, ker prve obsegajo večinoma le zglede s slovensko prestavo, pri drugih pa tudi pove izrecno, da se nemške zloženke (nomina) slovenijo s pomočjo prefiksov in sufiksov ali tudi s pomočjo zlaganja, mnogi nemški pleonasmii in opisi pa kaj preprosto slovenski povedo (n. pr. zur Errichtung eines Scheiterhaufens schreiten — germado delati).

V prvih nemških pisanih poizkusih k poglavju „o izobraženju besedi“, pa izvemo kaj več tudi o sufiksii. Na poli **E** teh poizkusov pravi Vodnik v poglavju: „Bildung der abgeleiteten Hauptwörter“:

„Wenn man neue Wörter zu bilden genöthigt ist, da man neue Gegenstände zu bezeichnen hat, so können folgende Bemerkungen zur Richtschnur dienen. Verschiedene Zusätze, welche den Stammsilben der Haupt-, Bei- und Zeitwörter angehängt werden, bewirken, dass die so entstandenen Hauptwörter verschiedene Gegenstände deuten können.

I. a) einen abstrakten Zustand, das Sein, eine abstrakte Handlung bedeuten die Zusätze: -ba, -da, -oba, -oda, -oft, -ftvo.“

Nato stavi v isto vrsto sledeče slovenske in nemške sufikse:

-ba, -heit, -da -ung, -heit, -keit,

b) Beschaffenheit in concreto -oft -oder -uft, -tvo, -ftvo, -shtvo, -shaft, -thum.

II. Našteva potem sufikse za nomina agentis, za imena narodov, stanov in prebivalcev raznih krajev. Za feminina pristavlja: „Bei der Bildung der weiblichen Ableitungslaute sei man auf Verkürzungen bedacht,“ (lublanzhan — lublanka).

V III.—VI. oddelku pa našteva še sufikse za imena mest, raznih zvokov in kolektivnih imen (-je).

Literatura:

Viri: a) Rokopis nem.-slov. slovarja Vodnikovega v ljublj. štud. knjižnici. — Slovarko gradivo med neurejenimi rokopisi Vodnikovimi iz zapuščine Metelkove. (Ljublj. štud. knjižnica). — „Vodnikiana“ v dež. muzeju kranjskem.

b) Bleiweis: Novice letnik 1854., 1876. — E. H. Costa: Vodnikov spomenik. — O. Gutschmann: Deutsch-windisches Wörterbuch, 1789. — Dr. Fr. Ilešič: Iz prvih časov romantike. (Časopis za zgodovino in narodopisje, II.). — Intelligenz-Blatt der Annalen der Literatur. Wien, 1807. — V. Jagić: Pisma Dobrovškago i Kopitara. Novuja pisma Dobrovškago, Kopitara i drugih jugozapadnyh Slavjan. (Istočniki, II.) — Levec Fr.: Listine in pisma iz Vodnikovega življenja. (Ljublj. Zvon, 1889.) — P. M. Pohlin: Glossarium slavicum. Viennae, 1792. — Scheinigg: Oswald Gutschmann. (Kres, V.) — Brnski: Patriotisches Tagblatt, 1802. — Offizieller Telegraph (za ilir. pokrajine), 1813. — Fr. Vidic: Valentin Vodnik (Jagić: Arch. für slav. Phil. 23/4). — Fr. Wiesthaler: V. Vodnika izbrani spisi, 1890. — Laibacher Wochenblatt, 1806. — Wolf-Cigale: Deutsch-slovenisches Wörterbuch. I., II. Laibach, 1860.

* * *

II. Vodnik kot slovničar.

Vodnikovi slovniški poizkusi.

Več sreče kot s svojim slovarjem, ki ni nikdar zagledal belega dne v obliki, ki mu jo je dal, je imel Vodnik s slovnico.

„Debevčeva predavanja so vtegnila biti povod, da je Vodnik jel spisovati slovensko slovnico,“ meni Vrhovnik („Nekaj Vodnikove ostaline“. Izvestja muz. dr., V., 107). V rokopisu Debevčeve slovnice, ki jo hrani ljublj. semeniška knjižnica, vsaj sta se ohranila dva Vodnikova slovniška rokopisa:

1. „Unmaßgebliche Bemerkungen“ k slovnici Debevčevi.

2. Načrt nemški pisane slov. slovnice z naslovom: „Erstes Hauptstück, von der Wortschreibung“.

Oba rokopisa je dobro opisal Vrhovnik v „Izvestjih muz. društva za Kranjsko“, V. Do danes sta bila to edina znana rokopisa, ki sta nam pričala, da se je pečal Vodnik že pred „Pismenostjo“ s slovensko slovnico.

Vodnik sam pa trdi v predgovoru „Pismenosti“ (str. VIII), da je že l. 1807. spisal slovensko slovnico v nemškem jeziku, ki jo sedaj poslovenjeno kot „Pismenost“ izdaje na svetlo. Ravnotako piše 28. januarja l. 1808. Dobrovškemu (koncept med Vodnikiana): „Den Versuch davon (kako se zlagajo v slovensčini besede s predlogi) wage ich in der vor mir liegenden Grammatik“, in določneje nekaj vrst dalje: „Im letzten 8^{ber} (t. j. 1807) und 9^{ber} sammelte ich die Materialien zu der Wortfügung, im X^{ber} schreibe ich die Wortforschung, im gegenwärtigen Jänner schreibe ich diesen letzteren Theil ins Reine.“

Ne vem, je li poznal Vidic to pismo; znano mu je bilo pač mesto v „Pismenosti“, ki govori o nemški pisani slovenski slovnici. Iskal je menda v knjižnicah nemški rokopis te slovnice, pa ga ni našel, zato je sklepal: „Nach meiner Ansicht hat Vodnik im Jahre 1807 die Grammatik überhaupt nicht geschrieben oder nicht ganz vollendet, sondern vielleicht nur einen kleinen Theil ausgearbeitet.“ (Arch. f. sl. Phil. XXIII., 417.)

Ta sicer prav previdno izrečena sodba je v celoti napačna. V ljublj. štud. knjižnici sem našel med drugimi Vodnikovimi rokopisi iz Metelkove zapuščine, ki še niso urejeni, poleg raznih slovarskih in slovniških poizkusov ter rokopisa „Pismenosti“ tudi rokopis nemški pisane slovenske slovnice Vodnikove.¹

* * *

Starejši kot ta celotni nemški rokopis slovenske slovnice so pa drugi ohranjeni slovniški odlomki in poizkusi, ki jih moram tu najprvo omeniti. Datirani niso; starost sem jim izkušal določiti po pisavi širokih, oziroma ozkih e in o.

V „Pismenosti“ in nemškem rokopisu zaznamuje Vodnik široka, oziroma ozka e in o z naglasnimi znamenji po zgledu Kopitarjevem, t. j. è, ò in é, ó (oziroma tadvá brez znaka kot Kopitar). Nemški rokopis pa je nastal po pričevanju Vodnika samega (Predgovor „Pismenosti“) l. 1807. Sintakso je spisal glasom navedenega pisma začetkom l. 1808. pred februarjem, kakor jasno povesta tudi dva zglada pod C. Gebrauch der Zahlwörter: „v' jefar ofemfto inu ofmim letu“, „fim v' devet in shtirdefetimu letu“ (rojen je bil Vodnik 3. februarja 1758), kar je izpremenil v „Pismenosti“ (str. 120, § 82.), zopet namigujoč na čas postanka v: „fim v' pédefet, ino zhetertimu letu“ . . . „v' jefar ofemfto in enajftimu letu“.

¹ Prijazno mi je šel pri tem na roko gosp. skriptor L. Pintar, kateremu se za njegovo naklonjenost iskreno zahvaljujem, kakor tudi za prijazno naklonjenost, da smem ponatisniti Vodnikovo pismo Kopitarju. Pis.

Rokopisi Vodnikovi torej, ki razlikujejo è, ò in e, o (oziroma é, ó) segajo nazaj v dobo 1807. l., kvečemu morda 1806. l. V grafiki se že pozna vpliv Kopitarjev. Ti rokopisi tvorijo skupaj eno, mlajšo skupino slovniških poizkusov Vodnikovih. Starejši rokopisi se v grafiki naslanjajo na Pohlina ter razlikujejo e, ô ter e, o.

I. Starejšo skupino Vodnikovih slovniških rokopisov torej tvorijo:

1. Odlomek latinski pisane slovenske slovnice Vodnikove:

(12 listov, 4⁰), najbrž tretji zvezek celega izgubljenega dela (štev. 3 je zapisana na robu prve strani zgoraj). Ta rokopis je morda najstarejši slovniški poizkus Vodnikov.

Vsebina: Pron. (rec., dem., rel., interrog., redit.), Glagol sup. ger.; razdelitev glagolov (fixa, mobilia. inchoativa, diminutiva, intensiva, iterat., freq.) in njih tvorba. Konjugacija -am (durativa), -em (perf.), -im (effectr.), Anomala, Part., Praepos. (seperab., inseparabilis), Adverbia (loci, temporis, quantitatis) . . .

2. Odlomek nemški pisane slovenske slovnice z naslovom:

„Erstes Hauptstück — Vom Schreiben der Worte — Perva Poftava — od Pifanja.“

Vsebina: Nauk o pisanju, t. j. o črkah, njih razdelitvi in izgovarjavi, o dolžini in naglasu vokalov, o zlogih in njih razdelitvi.

Rp. obsega 5 posameznih listov na četrtinki pole.

3. V to skupino spadata tudi oba semeniška odlomka, ki ju je opisal Vrhovnik.

Natančneje se starost rokopisov v okviru skupine ne da določiti.

II. Mlajša skupina sestoji iz rokopisov:

1. Nemški pisan načrt slovenske slovnice na pol pole (4⁰).

Vsebina: Načrt za nauk o abecedi in deklinaciji substantivov (rak, riba, delo), adjektivov (lep), (in njih stopnjevanje), števnikov in pronominov.

2. Natanko po tem načrtu izdelani odlomek:

„Slovenfka Grammatika. Erster Theil, Wortforschung.“

Vsebina: A. Buchstaben, B. Gebrauch der Buchstaben, C. Vergleichung unseres Alphabets mit dem russischen in ihrer Anwendung, D. Abtheilung der Sylben, E. Apostroph, F. Geschlecht der Hauptwörter (I. Nach der Bedeutung, II. Nach dem Ausgang — z izjemami), G. Das Geschlechtswort oder der Artikel, ki ga slovenščina ne pozna, H. Substantiv (I. dekl. rak, II. riba, III. delo).

V izpeljavi in razdelitvi tvarine je ta odlomek zelo podoben celotnemu nemškemu rokopisu slovenske slovnice, torej morda prvi poizkus celotnega dela.

3. Samo prepis na čisto iz celega rokopisa pa je najbrž odlomek:

„Slovenfka Grammatika. Windische Sprachlehre. Erster Theil. Erklärung einzelner Theile der Rede.“

To bi bil morda oni prepis I. dela slovnice (Wortforschung), o katerem piše Vodnik Dobrovskemu v zgoraj navedenem pismu, segal bi torej nazaj v januar 1808.

4. Rokopis cele nemški pisane slovnice slovenske, ki je v bistvu z malimi izpremembami in popravki original prvih treh delov „Pismenosti“.

Vsebina: I. Erster Theil. „Erklärung einzelner Theile der Rede“ odgovarja v glavnem poglavju A. Zherke in B. „Beféde“, poznejše „Pismenosti“.

II. Zweiter Theil. Wortfügung se sklada splošno z oddelkom C. „Vésanje“ v „Pismenosti“.

5. Rokopis, čigar vsebina odgovarja v glavnem poglavjema. D. „Isobrasenje befed“ in E. „Glafova mera“ v „Pismenosti“.

Teh pet rokopisov tvori mlajšo skupino večjih slovniških poizkusov Vodnikovih. Nekaj manjših ohranjenih odlomkov tu ne morem vpoštovati, ker obsegajo več ali manj le posamezne beležke za slovnico.

Rokopisa, navedena pod II., 3. in 4., tvorita skupaj nemški original „Pismenosti“. V splošnem se „Pismenost“ in tadva rokopisa krijeta, izvzemši posamezne izpremembe in popravke, ki jih sedaj še ne morem navajati; pa morda kdaj kasneje zaeno z analizo Vodnikove slovnice. Popolnoma novo je v „Pismenosti“ poglavje F. Prepone z naukom o ločilih in pa „dostavki“ s slovensko slovniško terminologijo. Zato pa ima nemški rokopis dostavek: „Anhang. Mundarten der windischen Sprache.“

Razlikuje pa Vodnik dva glavna dialekta:

Nieder-Windisch (l = l ali ł, o = u v nom. sg. n.), ki se govori po Dolenjskem, Notranjskem, Tržaškem in Goriškem.

Ober-Windisch (l = u, o se izgovarja čisto) pa govore prebivalci okrožij: Ljubljana, Celovec, Beljak, Celje, Maribor. Ta govorica je za Vodnika mero-dajna. Na podlagi tega govora je sestavil svojo slovnico.

V knjigi in govoru izobražencev seveda zahteva finejšo mestno izgovarjavo brez dialektičnih primesi:

„ . . . der gebildetere Winde und der Redner folgt der reinern Aussprache des Stadtbewohners, und bemühet sich, den reinern und gewähltern Ausdruck seines Volkes anzunehmen; welches man auch in diesem Werke zu leisten besorgt war, wobey nur dieser Wunsch noch übrig bleibt, dass man durch Vereinigung zu einem Zwecke redlich eine reine allgemeine Büchersprache zu Stande bringen möchte.“

Iz teh besedi obenem že spoznamo, kako stališče zavzema Vodnik v svoji slovnici. Podati nam hoče normo jezika v knjigi in izobraženem govoru. Praktična potreba pisatelja in učitelja ga je privela, da je začel sestavljati slovnico; čisto filološki moment kot pri Kopitarju pri njem še ne pride v poštev.

* * *

Mislím, da nam je to dokazov dovolj za to, kar Vodnik poroča v predgovoru svoje „Pismenosti“ (VIII), da je svojo slovnico že l. 1807. nemški spisal; vsaj l. 1808. v januarju se je to res zgodilo skoro v polnem obsegu današnje „Pismenosti“. Zakaj tedaj Vodnik svoje slovnice ni izdal — saj prepis cele slovnice na čisto bi mu vzel komaj dva tedna časa — ne bomo mogli najbrž nikdar določiti. Ali je posegel baron Zois v Kopitarjevo in Vodnikovo tekmo, kdo bo prej izdal svojo slovnico, in je odločil za Kopitarja? To bi vsaj sklepal iz Kopitarjeve avtobiografije l. 1808. (v marcu), ko pravi: „Vodnik retirirt (po svojih spletkah proti Kopitarju pri založniku Kornu, ko je izvedel Zois zanje), so gut er kann in's finstere, giebt seine Hintertreibung der K***schen Grammatik auf...“ (Jagić: Istočniki II., 312.) Ko pa je Kopitarjeva slovnica izšla, bi bila še Vodnikova odveč — in ostala

je v rokopisu; izšla bi tudi ne bila nikoli, če bi ne bili Francozi po okupaciji „Ilirije“ nanovo uredili ilirskega šolstva. Po novem načrtu pa je bila določena za učni jezik na zasebnih šolah slovenščina. Potrebne slovenski pisane šolske knjige, med temi zlasti najpotrebnejšo, slovensko slovnico, naj bi spisal Vodnik, ki se je izkazal kos svoji nalogi. Delal je hitro dovolj. Da piše Vodnik slovensko slovnico, izvedel je Kopitar nekako v avgustu l. 1810. (Jagić: Istočniki II., 202. Kopitarjevo pismo Zupanu 18. avgusta l. 1810.) in v sredo 31. julija l. 1811. je že naznanil dvakrat na teden izhajajoči „Offizieller Telegraph“, da je izšla Vodnikova: „Pismenoft ali gramatika sa Perve Shole. V Lublani. Natisnil Leopold Eger, 1811. Na prodaj v' fholah.“¹ Kakor učencem slovenskim, tako je torej tudi njemu „prav prihla sapoved našim mladensham dati v' roke pifmenji navuk, kir jim bo kasal fvojo domazho befedo isrekvati in na pifmo devati“. (Predgovor k „Pifmenofti“ III.)

(Dalje.)

¹ Prvotni naslov „Pismenosti“ je bil, kakor kaže rokopis v študijski knjižnici ljubljanski: „Pismenoft, Pifmena Snadnoft ali Gramatika sa Slovenfke fhole na Krajnskimu ino Korofhkimu v' Ilirii. Sloshil Vodnik. V' Lublani natisfmena per Leopold Egerju l. 1811.“ Ta naslov je Vodnik kasneje prečrtal in ga nadomestil z gornjim.

Trije junaki.

Zložil G. Koritnik.

Tako so živeli in merili pota,
od rojstva do smrti, zadehli zrak —
mogočne prsi, ponosen korak,
pozdravil je prvi: „Naj bode dobrota!“

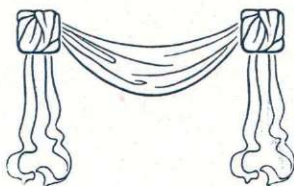
Življenje je dobro, izkusil je prvi,
nasamem nekje je obvisel na vrvi —
prišel je drvar in vzel mu še vrv:
„Izvrstno, povežem z njo butaro drv.“

Srečneje je mislil drugi junak,
v očeh odkritost, na licu mak,
navdušenja ogenj zaplál mu je v lica:
„Prijatelji moji, naj bode resnica!“

Resnica je bila močnejša kot on,
obesila vse je na véliki zvon —
zvonil je in kričal in bičal ljudi,
visoke in nizke — enaki so vsi — —

Jokala je bridko resnica — sirota,
zaprta do groba sred stisnjenih sten —
zaklical junak je še rož in siren:
„Naj bode ljubezen, naj bode lepota!“

Ne vem, če je srečno izbiral bedak,
lepoto je sanjal in grizel zrak —
o tako življenje in tak poklic!
na odru je ležal izstradanih lic — — —

† Danilo Fajgelj

slovenski skladatelj.

K obletnici njegove smrti. — Spisal Janko Leban.

I.

Ko je bil umrl moj tovariš in prijatelj, Hrabroslav Volarič, sem ga opisal kot skladatelja v „Dom in Svetu“. Tisti življenjepis je Danilu Fajglju tako ugajal, da me je naprosil, naj tudi njega še za živa opišem v istem listu. V tem oziru sva si potem dopisovala z blagopokojnim urednikom dr. Fr. Lampetom, ki je pa zastopal mnenje, da tičejo taki opisi v prvi vrsti že mrtvim našim umetnikom. Spričo tega se moja namera in Fajgljeva želja ni izvršila. Sedaj pa, ko je velezaslužni tovariš in skladatelj, Danilo Fajgelj, na veke zatisnil oči, čutim se že iz pietete do njega dolžnega, da mu s temi vrsticami postavim skromen spomenik v „Dom in Svetu“, s čimer obenem ustrezam premnogim častilcem pokojnikovim.

Danilo Fajgelj (ali pravzaprav Feigel, kakor se je tudi sam pisal v prejšnjih časih) se je rodil 19. novembra l. 1840. v Idriji na Kranjskem. Oče mu je bil Andrej, davčni sluga, mati Magdalena, roj. Kos von Quessen. Ko je stopil v šologodna leta, so ga starši poslali v domačo šolo, ki je bila seveda nemška, saj so sploh tedaj tudi Idrijo imenovali le „nemško“ Idrijo. Četrti razred „glavne šole“ je Fajgelj dovršil z odliko. Najbrže je pohajal tudi kako „nedeljsko šolo“. Kmalu potem je bila v Idriji ustanovljena učiteljska pripravnica, ki je imela dveletna tečaja. Takrat je šola spadala še pod cerkveno oblast, zaradi česar se ni čuditi, da je bilo takrat še orglanje eden glavnih in obveznih predmetov na pripravnici. Za glasbo jako nadarjeni

Fajgelj se je že v 12. letu svoje dobe učil pri odličnem idrijskem goslarju Fr. Šinkovcu raznih godal. Ko je pa vstopil Fajgelj na idrijsko učiteljsko, je dobil tam v Antonu Krašnarju izbornega učitelja - organista. Krašnar se je jako vnemal za svoje nadarjene gonce, ki so se še posebej hodili učiti k njegovi sestri,

ki je bila glasbeno jako izobrazena dama. Danilo Fajgelj je bil ljubljenec Krašnarjev, ki je mlademu učencu prorokoval veliko bodočnost. In res se je bil Danilo Fajgelj pod spretnim vodstvom Krašnarjevim tako izuril v orglanju, da je orglal že po enoletnem učenju na velike orgle mestne župne cerkve. V drugem letu svojega učenja je pa že mogel v cerkvi nadomestovati svojega mojstra. Krašnar je bil res izboren organist, ki še danes živi v tradiciji idrijskega ljudstva. Fajgelj je ostal do smrti častitelj tega svojega učitelja, vedno vpoštevajoč njegove nauke.

Ko je Fajgelj dovršil učiteljsko, ga je Krašnar poslal s priporočilnim pismom v Sv. Križ pri Trstu, kjer je bila razpisana učiteljska služba. Svetokrižki župnik se je bil

namreč priporočil Krašnarju, naj mu pošlje kakega učitelja, ki bi bil obenem tudi dober organist. Ko je Fajgelj pred župnikom zaorglal, je bil mož tako zadivljen v njegovo orglanje, da mu je svetoval, naj kar pri njem ostane v Sv. Križu, čakajoč dekreta od tržaškega magistrata, češ, da mu ga sam priskrbi tekom enega tedna.

Toda Fajgelj ni ostal! Od doma se ni bil niti poslovil in kar nič ga ni mikalo na Primorsko. Zato

DANILO FAJGELJ
skladatelj

se je od prijaznega svetokriškega župnika poslovil, vrnil se je domov v Idrijo, a odtod jo je mahnil v belo Ljubljano, da se predstavi in priporoči tamošnjemu deželnemu šolskemu nadzorniku, kanoniku Zavašniku. Ta pa ga ni nikakor prijazno sprejel, ampak mu dejal, naj gre na Primorsko, ali kamor že hoče, pot na Kranjsko mu je zaprta!

V tistem času pa so Idrijčani mislili, da ni sveta izvun Idrije, a kamo li še izvun Kranjske! Zato mlademu Danilu ni dalo srce, da bi šel na Primorsko. Ostal je doma ter čakal na službo na — Kranjskem!

In res, l. 1857. je dobil še ne 17letni mladenič učiteljsko službo v Bučki na Dolenjskem. S tem imenovanjem je bila Fajglju zaprta pot do nadaljnje izobrazbe. Vendar je Fajgelj prebil v tej službi celih pet let. Šola je bila nanovo ustanovljena in ljudstvo je bilo toli ukaželjno, da so hodili celo odrastli možje v šolo. Takratni Fajgljev predstojnik na Bučki je bil lokalni kaplan, častiti gospod Gasperlin, s katerim sta se menda dobro razumela.

Toda Fajgelj je vedno hrepenel, da bi prišel „kam bliže dôma“. In res se mu posreči, da dobi službo na Trati na Gorenjskem. Tam je ostal dve leti ter opravljal poleg učiteljske službe tudi službo cerkvenika in mrtvaškega oglednika, kar je posneti iz njegovih dokumentov.

Eno srečo je pa Fajgelj vendar imel na Trati. V sosednji vasi — v Leskovici — je namreč župnikoval častiti gospod Dolinar, enciklopedistiški izobražen mož. Ta je Fajglju posojal muzikalično-teoretiških knjig in ga sploh izpodbujal na delo na muzikalnem polju. Tu, na Trati, se je Fajgelj v samoti lotil resnega proučevanja teoretiških glasbenih knjig ter se je obenem vprvo oglasil z nekimi pesmicami v „Učiteljskem Tovarišu“.

S Trate je bil Fajgelj premeščen v Zali log na Gorenjsko. S to službo je prišel v zadnji kot Kranjske, vendar je tudi tukaj našel nekaj, kar ga je veselilo. Tu je namreč župnikoval vč. g. Lovro Pintar, bivši deželni poslanec, velik prijatelj kmetijstva, šole in učiteljstva. S tem gospodom se je Fajgelj kaj dobro razumel in dopisovala sta si do njegove smrti (t. j. do l. 1876.). Po dveletnem službovanju na Trati se je Fajgelj nekega dne napotil obiskat svojega brata Antona, ki je takrat učiteljeval v Brestovici na Krasu blizu Tržiča (Monfalcone) na Primorskem. Tu je slučajno dobil v roke goriški list „Domovina“ in v njem je čital, da je razpisana v Tolminu podučiteljska in obenem z njo zvezana organistovska služba. Plače je bilo za učiteljsko 400 gl., za organistovsko službo pa 44 gl. na leto. Bil je pa dan pogoj, da se mora vsak prosilec osebno oglasiti v Tolminu in dokazati na tamošnjih orglah, kaj zna. Vrnivši se Fajgelj s poseta pri bratu v Zali log, se

takoj napoti v Tolmin. Ker so pa bile tedanje poti čez Podbrdo kaj slabe in nevarne in je Fajglja na poti ujel še dež, je prišel v Tolmin ves upehan in premôčen. Za službo v Tolminu se je bilo oglasilo že več prosilcev in nekomu je bila služba takorekoč že obljubljena. Ko pa sede Fajgelj k tedaj krasnim Herbigerevim orglam in pričara iz njih mogočne harmonije, so občudujoč čestitali vsi navzočni odličnemu organistu in Fajgelj je bil soglasno imenovan.

Fajgelj je bil inteligenten učitelj, ki je vestno skrbel za svojo nadaljnjo izobrazbo tudi na neglasbenem polju. Iz Tolmina je bil poslan v nadaljevalni tečaj za učitelje v Gorico, potem pa še dve leti po en mesec h kmetijskemu tečaju ravnotja. Po dveletnem službovanju v Tolminu se je oženil z gdč. Oblakovo, sestro g. dr. Fr. Oblaka, sedanjega vpok. adjunkta v Gorici. Da se je imel ob pičli plači in precejšnji družini boriti s finančnimi težavami, je samoumevno. V Tolminu je Fajgelj ostal celih 19 let. Tam sta s pokojnim tovarišem, skladateljem Hrabr. Volaričem, skupno delila težave učiteljske mizerije.

Fajgelj je bil dober učitelj, ali vkljub temu je moral prečestokrat bridko občutiti trdo pest šolskih birokratov. Občutljivega srca, kakor sploh vsi umetniki, je živo čutil krivico, ki se mu godi. Naj se le pomisli, toliko let je bil nesamostalen učitelj, pod šolskim vodstvom! Zato se ne smemo čuditi — da se poslužim besed, ki jih je izrazil odličen slovstvenik o Prešernu „če vidimo, da išče nesrečni umetnik svojim bolečinam ne zdravila, nego mamila tam, kjer vsaj za nekoliko ur ‚vseh bolečin se pozabljuje pije‘ ...“

Toda tudi Fajgelj je med svojimi predstojniki imel nekaj prijateljev, ki so uvaževali poziv Levstikov, da „dvigni brata in sodnik naj bo — srce!“ In res so se dvignili ter mu podelili nadučiteljsko mesto na Srpenici na Tolminskem. V tem oziru mi je pisal Fajgelj sam: „Kar pravite o razmerah na Primorskem, je, žal, poštena istina. Jaz sem te žalostne razmere okusil v taki meri, da mi ga ni vrstnika. Saj sem se moral celih 31 let trdo ukvarjati, predno sem se povzpел do sedanje službe, a še ne bi je bil dobil, da se ni zares viteški gospod Klodič (c. kr. deželni šolski nadzornik) zame potegnil in da ni tukajšnja občina z menoj držala in okrajni šolski svet takorekoč ujela v past. Občina namreč mi je odločila za orglanje brezplačno stanovanje v kaplaniji (ki je občinska last) in letnih 40 gl. Ob času, ko je bila tu razpisana nadučiteljska služba, je občina objavila okrajnemu šolskemu svetu, da stanovanja nikomur drugemu za noben denar ne prepusti in, ako pride na to mesto drug prosilec, ne dobi v vsem kraju stanovanja. To je izdalo! Zdaj pa so z mano tudi v Tolminu zelo zadovoljni in začeli so nekako napeljevati tako, da bi me zopet spravili v Tolmin;

toda jaz nisem tako nespameten, da bi šel zvitim lisjakom še kedaj v pest. Akoravno se me Tolminci še vedno poslužujejo — (na njih prošnjo jim je marsikaj uglasbil) — vendar jim ne grem več v mrežo, dasi mi jo nastavljajo.“

Vobče se mora reči, da bi se bil Fajgelj čutil na Srpenici še dokaj zadovoljnega, da mu je usoda prizanašala z bridkimi udarci; zakaj na Srpenici je bil našel v osebi gospoda župnika Kurinčiča dobrega prijatelja. Kurinčič je bil znan kot izboren tenorist in ljubitelj petja. Z njegovo pomočjo je Fajgelj ustanovil še dokaj dober mešan zbor na Srpenici. Istotako mu je bil naklonjen in ga je podpiral Kurinčičev naslednik, župnik Ivančič. Tudi s sicer skromnimi dohodki se je zadovoljeval. „V denarju imam sedaj letnih 915 gld. in poleg tega še prosto stanovanje“ — tako se mi je pohvalil v pismu z dne 2. julija 1892. V isti dobi je tudi dobil umetniški štipendij — 200 gld. — ter je bil zadovoljen s takratnim šolskim nadzorstvom. Glede tega mi piše v že omenjenem pismu: „Sv. Alojzija dan sta me privatnim potom posetila deželni šolski nadzornik vitez Klodič in okrajni šolski nadzornik Dominko. Klodič je jako ponosen name, ker sem dobil umetniški štipendij, trdeč, da je to čast za vse slovensko, zlasti pa za primorsko učiteljstvo.“

Fajgelj bi se bil na Srpenici še dokaj zadovoljnega počutil, da ga niso zadevali krute usode udarci. Toda smrt mu je tukaj pobrala pet otrok, med temi sina bogoslovca, ki je bil popolnoma njegovega duha in silno nadarjen za glasbo. Štiri mesece za sinom-bogoslovcem je Fajglju umrla 20letna hči! . . .

To je bilo za rahločutno srce Danila Fajglja vendar prehudo. Kdor ga je prej poznal, kako je bil dovtipen, ga odslej ni niti več spoznal. Edina tolažba v teh težkih dnevih mu je bila glasba.

Fajgelj je učiteljeval 40 let ter bil odlikovan s svetinjo za 40letno službovanje. Pri nekaterih svojih predstojnikih ni bil zapisan predobro; priznati so mu vendar morali tudi nasprotniki, da je bil inteligenten in dober učitelj! Sreče pa ni imel . . .

L. 1898. se je preselil v Gorico v pokoj. A pravega pokoja tudi tu ni imel. Dali so mu le 850 gld. letne pokojnine. Seveda je težko izhajal ob splošni draginji v Gorici, o čemer se mi je bridko pritoževal. Nadejal se je, da bo v Gorici imel precej postranskega zaslužka, pa se je varal. V pismu, ki mi ga je pisal dne 12. septembra 1898, je dal duška svoji nevolji: „Prišel sem pričetkom maja v Gorico v stalni pokoj z namenom, da bi tu mogel neovirano delovati v prosep glasbe. Nič! Niti ene instrukcije nimam. Goriški organisti me kar blizu ne pusté . . .“

Sčasoma je pa vendar dobil nekaj postranskega zaslužka. Nekaj časa je poučeval v naši glasbeni šoli klavir in gosli. Hodil je orglat v vas Bilje čez eno leto, v Miren ravnotako in je tam vežbal mlade organiste. Zadnja štiri leta pa je bil pomožni organist v cerkvi sv. Ignacija (v jezuitski cerkvi) v Gorici. Zadnjič je orglal binkoštno praznike l. 1908.

Pozimi l. 1904. si je bil zvil nogo in mučil ga je tudi hud revmatizem. Glede tega mi je pisal 11. februarja l. 1904.:

„Kakor so v glasbi potrebne disonance, tako je tudi skoro naravno, da je človek časih bolan, zato, da tembolje zna ceniti svoje zdravje.“

Meseca marca l. 1908. se ga je bila lotila huda influenza. A ni si dal miru, da bi jo prebolel v postelji. Potem ga je neko jutro hudo prijelo na srce, tako da je moral klicati zdravnika, ki mu je odločno povedal, da bi bilo umestno temeljito zdravljenje srca. Fajgelj se ni zmenil, dokler ga bolezen ni priklenila na posteljo. V svoji bolezni ni tožil nikoli. Menda je pa čutil in slutil, da se mu bliža konec življenja, ker v soboto pred rožnivenko nedeljo (3. oktobra 1908) se je dal še enkrat prevideti, nakar je bil popolnoma miren. V četrtek — 8. oktobra 1908 — se je še sam obril in preoblekel perilo. Okoli 5. ure popoldne je izšel „Primorski List“. Takrat je Fajgelj vstal in zahteval naočnike, da bi čital. Na prigovarjanje soproge in hčere pa se je povrnil v posteljo in tu je kar hipoma zaspal v večnost.

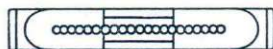
Pogreb se je vršil dne 10. oktobra 1908 ob 2. uri popoldne. Bil je samnasebi brez vsakega pompa in preprost, a videlo se je, da so se pogreba udeležili res prijatelji pokojnikovi. Glasbeno in pevsko društvo (podružnica „Glasbene Matice“ v Ljubljani) mu je zapelo na domu krasno slovo, več pa v naših goriških razmerah ni smelo.

Fajgelj je zapustil žalujočo vdovo in še troje otrok: Rafaela, učitelja v Trebuši na Tolminskem, Cecilijo, učiteljico v Šempasu na Goriškem, in Ludovika, gimnazialnega abiturijenta.

Tudi ti njegovi otroci so menda vsi muzikalni, dasi jih Fajgelj nikakor ni hotel vzgojiti za glasbenike, češ, „muzika ne da kruha“. Njemu samemu pa je vendar bila glasba v tešilo v težkih časih.

Fajgelj je vedno skrbel za to, da bi njegove skladbe po njegovi smrti ne prišle v nepoklicane roke. Zato je že meseca novembra 1907. leta po posredovanju dr. Mantuanija odstopil dvorni knjižnici na Dunaju 154 zvezkov svojih skladb.

Toliko glede življenjepisa zaslužnega moža. V prihodnjem odstavku pa opišem Fajglja kot delavca na muzikalnem polju. (Dalje.)

Velehrad.

Spisal F. Fr. Stelè.

„Ejhle, svatý Velehrad už září,
nejvzácnější perla otčiny,
s milostnou nás pozdravuje tváří
jako anděl s nebe výšiny,
vizte, jak nám věže jeho kynou,
slyšte zvuky, ježto odtud plynou,
Cyrill, Method ve svém ve kraji
s radostným nás srdcem vítají.“

(Romarska pesem.)

Kolikokrat sem se vozil s severno železnico skozi Ogrsko Gradišče, mi je vselej burno zaplalo srce, pogled je silil vun proti severu in iskal po rodovitnih valovih zemlje moravske, če ne zagleda kje s slik davno že znanega velikega svetišča velehrajskega. Objel je sicer z veliko ljubeznijo vasi v bližini zaželjenega kraja, ali Velehrad sam mu je ostal zakrit, — Velehrad se z železnice ne vidi.

„Tam-le za onim valom v prijaznem kotlu stoji; glejte, malo sem na desno od sivih zidin gradu, ki v ozadju štrli v nebo, tam je Velehrad,“ tako mi je razlagal domačin sopotnik, ali jaz ga nisem uzrl, niti oddaleč kot Mozes zaželjeno obljubljeni deželo.

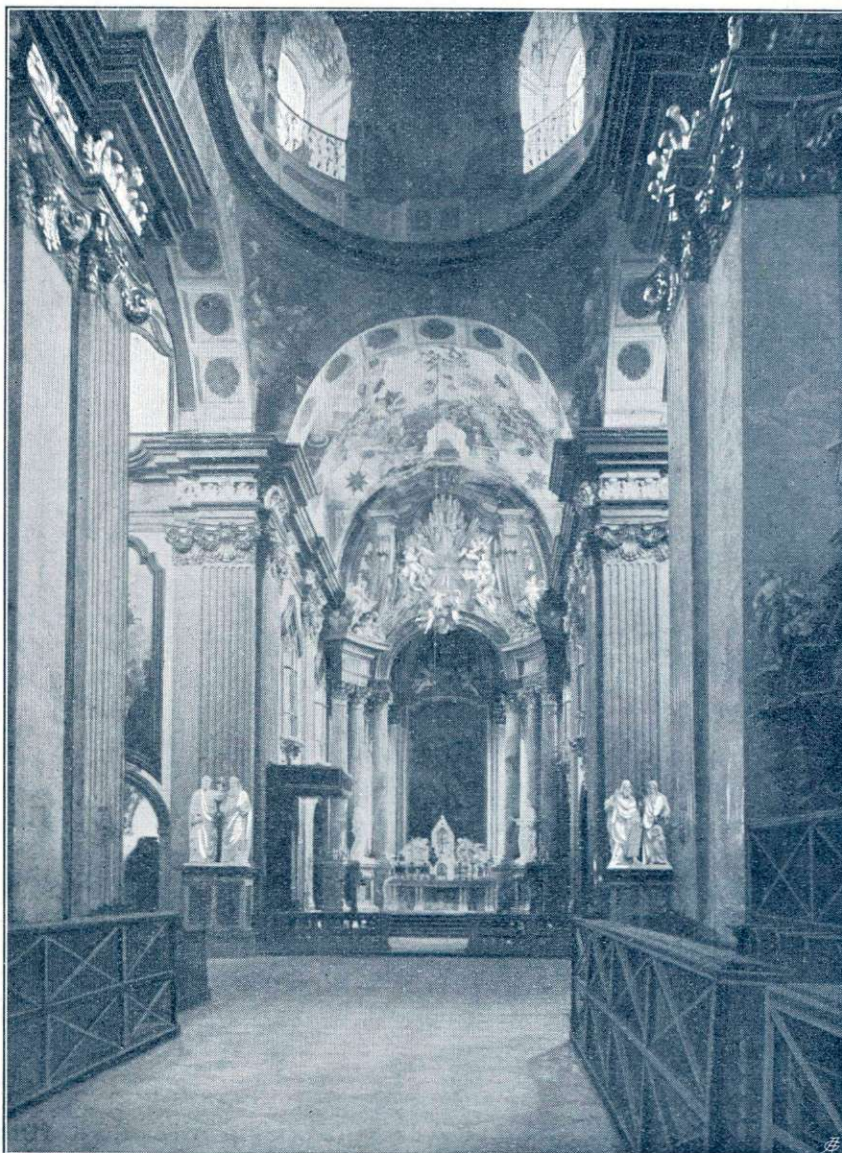
Letos šele se mi je izpolnila davno gojena želja. Drugi velehrajski shod je dal priliko, da sem poletel s cesarskega Dunaja tja gor in celih pet dni užival ta kraj; lahko rečem užival kakor še nikdar na popotovanju, niti v Rimu ne — sem bil pač še premlad takrat. Bil sem kakor vešča, ki se preveč približa luči, ves omoten, in šele sedaj, ko ob prostih urah razbiram te spomine, vidim, kako bogastvo jih je.

Ob 2. uri popoldne smo sedli na voz v Ogrskem Gradišču in oddrdrali skozi Staré Město po prijazni pokrajini, zasejani z žitom in bogato posajeni s sadnim drevjem, čez ne ravno hud klanec, in ko smo dobro prišli na dno kotla, od katerega nas je klanec ločil, smo v mali oddaljenosti zagledali velikanska poslopja z mogočno dvostolpno cerkvijo na sredi, vseskupaj obdano od prijetnega zelenja, v ozadju pa neveliko vas. Zdrdrali smo mimo prastare Cirilke, ki stoji ob cesti, in izstopili na velikem prostoru, od treh strani obdanem s samostanskimi poslopji in cerkvijo. Bili smo na cilju. Več znamenitih osebnosti, ki so se shoda udeležile, je bilo že navzočih, med drugimi ruski prošt Maljcev s svojim tajnikom Gěcknom in P. Palmieri, sicer Italijan po rodu, a najboljši poznavalec ruskih cerkvenih razmer. Tudi oo. ašumpcionisti iz Bolgarije in Carigrada so bili že navzoči, med njimi znani P. Jugie.

Oglejmo si sedaj malo nam tako draga svetišča, ki se nahajajo na Velehradu.

* * *

Stopili smo v nenavadno veliko cerkev. Mogočen, harmoničen vtis! Malo cerkvâ sem dosedaj videl, ki bi tako enotno in silno delovale na človeka. Ta vtis je težko popisati. Slog je lep, bogat barok. Sedanja cerkev, taka kakor je, obstoja od l. 1735. Na istem mestu pa se da dokazati cerkev že mnogo, mnogo

V VELEHRAJSKI CERKVI

prej. L. 1903. so začeli na Velehradu pri cerkvi kopati; kopali so skozi več let in odkrili prav zanimive reči. Dobil so temelje romanske bazilike, ki sega nazaj v začetek XIII. stoletja. Kaj je bilo z Velehradom pred XIII. stoletjem, o tem raziskovalci še niso na jasnem. Eni trdijo, da sta stala prestolica Rastislavova in Metodov nadškofijski sedež na istem kraju kot sedanj

Velehrad; drugi ga pa hočejo potisniti za meje moravske dežele, vendar nimajo za to nobenih trdnih dokazov. Dr. Jan Nevěřil, najnovejši raziskovalec stare velehrajske zgodovine, je prepričan, da je stari Velehrad stal približno na istem mestu kot sedanji. Zgodovinarji so si ta prostor omejili tako, da pravijo, da je stal nekje na prostoru, ki obsega sedanji Velehrad in Staré Město pri Ogrskem Gradišču. Šele ko bo ves teritorij arheološko preiskan, si bo mogoče ustvariti kako odločno sodbo. Danes vendar še nimamo proti naziranju, da je Velehrad stal na tem mestu, niti enega trdnega ugovora. Prve izkopnine so nas privedle že do 1200. Zato moramo v interesu slovanske znanosti želeči, da se čimprej zopet začne kopati. Da so s kopanjem prenehali, je krivo to, ker ni sredstev.

Na novo pot je vprašanje o Velehradu in njegga legi speljal že omenjeni Nevěřil, ki je prišel na misel, iskati ključa za rešitev velehrajskega vprašanja v ostankih bolgarske kraljeve prestolice v Abobi, ki je bila postavljena pod bolgarskim knezom Omortagom l. 822. Pozneje je bila kot Velehrad popolnoma uničena in šele v zadnjih letih so ostanke preštudirali. Popis je izdal ruski arheološki institut v Carigradu v svojih izvestjih pod naslovom „Materialy dlja bolgarskich drevnostej Aboba — Pliska“. „Čim dalje sem se poglobljal v študij tega nenavadno zanimivega vprašanja,“ pravi Nevěřil,¹ „tem bolj se je v meni budila zavest, da se v ostankih Abobe kaže slika velikomoravskega Velehrada, kakršno sem si že pred leti napravil na temelju svojih študijev.“

Nevěřil posebno poudarja razleglost starega Velehrada. Bil je to cel sestav utrdeb, ki so spadale skupaj in se nahajale po vsej okolici Ogrskega Gradišča, Starega Města in sedanjega Velehrada. Utrdbe so bile stavljene po načinu avarskih „ringov“, a niso bile isto. Od teh utrdb pa so bili obdani gradovi, cerkve itd., med temi tudi sedanji Velehrad.

Nevěřila je to vprašanje tako mikalo, da se je napotil sam na Bolgarsko in si na svoje oči ogledal Abobo. Ta pot ga je le potrdila v njegovem domnevanju. Taka podobnost je pa tudi verjetna, ker so Velikomoravani ravno v onem času (v VIII. in IX. stoletju) imeli različne stike z Bolgari. In pokrajina okoli Starega Města tudi povsem spominja na svet, na katerem so ostanki Abobe. Čisto sposobna je, da bi nosila utrdbne, podobne abobskim.

Tako daleč torej najnovejša raziskavanja. Gotovega še ni nič. A vendar je to pot, po kateri se bo mnogo zanimivega spravilo na dan, in če se že mogoče Velehrada ne bo dobilo na tem mestu, se bo vsaj enkrat z gotovostjo dokazalo, da ga tu ni bilo.

¹ Velehrad IV. Velehrada starobulharské knížecí sídlo v Abobě. Olomuc 1909. Str. 13.

Gotova zgodovina sedanjega Velehrada se začne z l. 1198., ko je mejni grof moravski Vladislav Jindřich ustanovil tu cistercijanski samostan. L. 1784. je bil ta samostan razpuščen. Samostanska poslopja je kupil baron Sina, samostanska cerkev pa je postala župna cerkev do l. 1890., ko so tu ustanovili samostan jezuiti, pod katerimi se je začela slava velehrajska od dne do dne bolj širiti. Kakor že omenjeno, so se dobili pod sedanjo cerkvijo ostanki romanske cerkve, ki sega v začetek XIII. stoletja. L. 1681. jo je pokončal ogenj, in takrat je bila postavljena sedanja, baročna cerkev. Pročelje je v glavnem še danes isto. L. 1719. je cerkev zopet veliko trpela po požaru, nakar je dobila sedanjo obliko.

Ne bom popisoval posameznosti — bilo bi jih tudi preveč —, opozoril bom samo na par reči. Vsa apsida je izpolnjena z mogočno baročno arhitekturo. Vozadju je velika oltarna slika — vnebovzetje Marije, delo slikarja eksjezuita Raaba.

Povsem nekaj drugega kot ta mogočna zaoltarna arhitektura je oltarna miza, ki skoro izgine med mogočnimi stebri, ki jo obdajajo. Prav dragoceno moderno delce, dar kardinala Fürstenberga; okrašena je z reliefi iz življenja svetih bratov. Dvojnati stebrički, ki nosijo mizo, kakor tudi gornji deli oltarja so lepo izloženi s pisanim mozaikom.

V prezbiteriju blizu oltarja stoji tudi dragocena slika sv. bratov. Slikal jo je veliki poljski slikar Jan Matejko in jo daroval poljskemu narodu. Poljski narod jo je dal posvetiti v Rimu po sv. očetu in jo daroval Velehradu l. 1885. Pod sliko je napis: „Słowianom“ (Slovanom). Še drugi poljski spomini so v cerkvi. Tu je zastava, ki so jo darovali Poljaki iz Prusije; na eni strani je Marija z Łąk, na drugi sv. Vojteh in prva kitica najstarejše poljske cerkvene pesmi „Bogarodica, dziewica . . .“ Tretji poljski spomin pa je zastava velikopoljska, na katere eni strani je čenstohovska Mati božja z napisom: „Kraljica poljske krone, prosi za nas“,¹ na drugi strani pa je srebrni poljski orel z zlato krono, izrezan iz neke tristo let stare vojaške zastave in sem prišit. Oba poljska prapora sta darovana v spomin tisočletnice Metodove smrti.

Kakor stojita v rimski baziliki sv. Pavla pri vstopu v prezbiterij veliki beli marmornati sohi sv. Petra in sv. Pavla, tako sta tu na istem mestu veliki beli marmornati sohi sv. bratov. Obe sta dragoceno delo, čeprav sta samo posnetek soh sv. bratov v praški tinski cerkvi.

Kako velikanska je cerkev (86 m dolga, 23 m široka), boste izprevideli šele, če vam povem, da ima 17 kapelic. Tretja od vhoda po levi strani je

¹ Pri Poljakih zadnji člen lavretanskih litanij.

posvečena sv. Cirilu, njej nasproti na desni pa sv. Metodu. Kapelice za kornimi klopami (skupaj 4) so brez oltarjev. Omenjene korne klopi, ki so iz zadnjih let XVII. stoletja, so ena največjih dragocenosti sedanje cerkve, tako lepo delo so. Po Vychodilu¹ so cenjene na 200.000 K.

Velehrad je sicer ne ravno velika vas, a cerkvâ, ki bi tako harmonično vplivale, kjer bi se na vsakem koraku kazal fin okus in zmisel za monumentalnost, imajo tudi velika mesta malo. Nikoli ne pozabim vtisa, ki ga je napravil mogočni prostor name, ko sem prvič vstopil, in nikdar ne bom pozabil večerov, ko smo se v mraku zbrali v njem, in je pod vodstvom dr. Stojana, ko smo odhajali vun, zabučala večerna pesem, ki ni ponehala, dokler zadnji ni zapustil božjega hrama.

Pozabiti pa ne smemo tudi starih ostankov pri tej cerkvi. Tako se vidi pri kraljevski kapeli mogočen lok iz tesanih kvadrov. To ima biti ostanek stare cerkve. Ohranile so se pa tudi še tri apside v romanskem slogu, očitno ostanek stare bazilike. Med njimi je še precej praznega prostora, in ko so tu kopali, so dobili temelje še dveh apsid; tako da je gotovo po dosedanjih izkopavanjih, da je bila stara cerkev daljša kot je sedanja in je imela petero ladij. Tudi v samostanu samem se je še ohranil en romanski portal.

Ne pozabimo pa še ene velehraj-ske znamenitosti, ki je imela že tako različno usodo; to je kapelica, takozvana Cirilka. Dokler so bili cistercijani na Velehradu, je bila Cirilka župna cerkev, od l. 1784. je bila pokopališčna kapelica, ko so pa l. 1832. napravili novo pokopališče, je Cirilka ostala čisto pozabljena. Maševalo se ni več v njej, ljudje se tudi niso brigali zanjo, tako da jo je grof Sina rabil v petdesetih letih XIX. stoletja za skladišče. Ko pa se je l. 1863. imela praznovati tisočletnica prihoda sv. bratov, se je zavzel zanjo kardinal Fürstenberg in jo dal prenoviti; takrat je dobila sedanjo obliko. Notranjščina je sedaj zelo prijazna; lep lesen oltarček jo krasi. Strop je lesen. Danes so njene oblike gotske, nekdanj je bila pa romanska, kar nam dokazuje neka stara slika in eno okno, ki se je do danes ohranilo. Pobožna tradicija trdi, da jo je sv. Ciril postavil kot

vzor za veliko svetišče in da sta v tej kapelici sv. brata sama obhajala službo božjo. Njena zgodovina je nejasna, a omenjena tradicija ji je dala ime, ki ga niso mogli zatreti med ljudstvom, vkljub temu, da so ji dajali razna druga imena, kot kapelica sv. Rešnjega Telesa itd.

Zanimiva je v tej kapelici posebno ena slika, ki visi na steni in nam predstavlja sv. brata. Darovali

CIRILO-METODIJSKO ZBOROVANJE PRED VELEHRAJSKO CERKVIJO

so jo o priliki spomina smrti sv. Cirila l. 1869. pravoslavni Rusi iz Petrograda kot najstarejšo v Rusiji najdeno sliko sv. bratov. Pred to sliko pa visi zlata svetilka s cirilskim napisom, dar istih Rusov. Ko smo prvi dan svojega bivanja na Velehradu s pravoslavnim proštom Maljcevom stopili v Cirilko, mu je obraz kar zažarel veselja, ko so mu pokazali te ruske darove. Potem pa je pristopil k oltarju, mož, ki se solnce njegovega življenja že nagiba k zatonu, kakor se je sam izrazil na bogoslovskem sestanku;

¹ „Popis velehradských památností“, str. 46.

mogočna visoka postava je, trdo oprt na palico, ker ima bolezen v nogah, in počasi se je sklonil, vrgel se na tla po vzhodnem načinu in precej dolgo molil.

Mnogo nas loči katoličane in pravoslavne, a eno je, ki nas še vedno veže, to je češčenje sv. bratov; zato je ravno kraj njihove delavnosti in njihovega svetišča, Velehrad, najprikladnejši kraj, kjer se lahko brez strasti in sovraštva pogovorijo o tem, kaj nas loči, zastopniki obeh cerkvá; in ime sv. bratov je najpripravnejše za to, da dá ime novemu gibanju med Slovani, katerega ognjišče od dne do dne v vsakem oziru bolj postaja Velehrad, da dá ime cirilo-metodijskemu gibanju. Zato je Velehrad postal mesto velehrajskih shodov, ki sta se dosedaj vršila dva: l. 1907. in letos in ki se bodo zanaprej vršili vsako drugo leto; zato bo tudi Velehrad sedež akademije, ki se z novim letom ustanovi, da bo poglobila med zahodnimi narodi študij vzhodnih, posebno cerkvenih razmer.

Kajne, kako čudno! Cerkev sv. Petra je največje in najslavnejše svetišče sveta, vsak izmed nas si šteje v srečo, če jo more obiskati, vsakega srce hrepeni dol, ruska bratska srca pa se obračajo od njega! Sedaj pa primerimo Velehrad, svetišče sredi male vasi! Kako sem hrepenel po njem in vsi čitatelji si gotovo tudi enkrat žele gor; pa bi bili prišli in poslušali pravoslavnega govornika, ko je izražal ista čuvstva, kot so navdajala nas vse, z besedami: „Koliko časa sem hrepenel obiskati svetišče sv. bratov, srečen sem, da mi je vaš kongres ponudil priliko, da obiščem to slovansko Palestino.“ Iz tega izprevidite, da je Velehrad res vseslovansko svetišče.

Ne bom našteval še drugih dragocenih spomenikov, ki jih ima Velehrad in njegovo svetišče še več. Cirilka in samostanska cerkev, to sta dve glavni

znamenitosti. Tudi muzeja, ki je po svoji skromnosti vendar zanimiv za obiskovalca, ne bom opisoval. Opozorim naj le še na veliki prostor pred cerkvijo, ki je od treh strani obdan od samostanskih poslopij in cerkvenega pročelja, samo ena stran je odprta. Tu se vrše velika javna zborovanja ali shodi, kakor n. pr. shodi apostolstva sv. Cirila in Metoda itd. Ob takih prilikah je ves ta ogromni prostor poln ljudstva, večinoma Slovakov in Hanakov v slikovitih narodnih nošah. Spominjam vas samo na slike slovaškega slikarja Uprka, ki si je samo s slikanjem teh pestrih ljudskih noš pridobil slavno ime. Nalašč sem opazoval ženske, pa nisem dobil dveh, ki bi imele predpasnik iste barve, vsaka kaj drugega. Pri nas pa je ravno nasprotno. Ako ima ena lepo ruto, hočejo precej vsa dekleta enake imeti. To veselje nad raznobarvnostjo dela slovaške obleke tako zanimive. — V samostanu pa imajo še posebno veliko dvorano, kjer se vrše manjša zborovanja in že omenjeni velehrajski shodi.

Ko smo zapuščali Velehrad, smo razmišljali o tem in onem. Eden se je spomnil tudi zlate svetilke v Cirilki. „Dali so zlato luč, a olja niso dali ž njo, da bi gorela k časti sv. bratov!“ je vzdihnil eden izmed gospodov, s katerimi smo se vozili skupaj. „Da, oblike imajo prave, ali ni v njih moči, da bi prilili duševnega olja, ki bi tem oblikam dalo pravo vsebino!“ vzdihnil je drugi gospod, kot bi hotel razlagati vzdih prvega. Potem smo pa vsi molčali, voz je drdral mimo zelenih njiv in vrtov s sočnim sadjem, Velehrad se je že skrtil našim očem, misli nas vseh pa so se srečale visoko gori, dvignjene na krilih srčnih želja: „Prižgi, o Gospod, po sv. bratih bratom našim svetilko, ki ji manjka goreče vsebine, z lučjo spoznanja, da bomo vsi edini!“

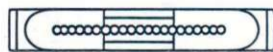

Pesem.

Zložil V. Koritnik.

Zardel je v solncu krasni mak,
zazibalo se je morjé,
morjé krvavo kot škrlat,
ki v njem na svatbo gre srce ...
Iz daljnih polj, iz svežih strun

zveni svečano na srce,
zveni kot klical bi v radost
ljubezni tihe sladki gost —
o širite v objem roke,
kot cvet bo vsahnila mladost!

En dan v Orvietu.

Spisal prof. Andrej Plečnik.

Brzovlak dirja in ropota od Florence naprej vedno proti jugu, vedno bliže večnega Rima. Skoz dolino hiti, na obeh straneh so griči in hribi, mnogo ne razločim, ker je solnce že zdavnaj zašlo in luna ne sveti posebno močno. Ob 9. uri zvečer se ustavi brzec na postaji Orvieto. Te italijanske postaje so revne, blagajna za biljete je malo leseno okence in čakalnice so odprte prepihu in mrazu na vse strani. Na cesto stopim; vse prazno in tiho; pred seboj vidim visoko gori silhueto močnega zidu, kot kake trdnjave, tuintam sveti električna žarnica. Gori je Orvieto, slavno papeževo mesto. Gor se pride po vzpenjači; po tej nisem hotel; grem malo na levo od kolodvora in pridem do lepe zložne ceste, ki vede v mesto. Više, vedno više se vzdigujem, pod menoj lepa dolina, luna razliva blede svojo luč, in kmalu pridem do mogočnega nekdanjega obzidja. Orvieto je bil trdnjava; ob zidu so tako strme skale, da mislim, tukaj ni mogel sovražnik blizu. V Italiji so se morali v srednjem veku zelo radi vojskovati in si braniti svobodo z mečem v roki, ker je toliko mest sezidanih kot orlova gnezda na višavah. Vsako mesto je bilo zase republika, samovlada, in se je branilo po svoje. Še več, hiše po mestnih ulicah italijanskih so močne kot male trdnjave, ker se je rodovina pred rodovino poganjala za moč in gospostvo. Kdor hodi po italijanskih, nekdanj svobodnih mestih in gleda mogočne, iz kamena zidane hiše, mora reči, koliko divjega strankarstva je tu nekdanj bilo, koliko pobojev, koliko se je po teh ulicah krvi prelivalo, ko so se stranke borile za prvenstvo in so si same delale in delile pravico z mečem in bodalcem v roki. Tempi passati, Italija je danes revna, včasih je bila zelo, zelo bogata. Kupčija je nesla.

Čez pol ure sem na vrhu in stopim v mesto skoz velika mestna vrata, ki so še vedno ostanek starega obzidja. Revne hiše se začno in ozke ulice, mir, mir vlada, da mi je kar tesno, ker sem prišel iz šumne Florence. Vprašam za svoj hôtél redke pasante: Giù, giù. In grem naprej, in druge vprašam: Giù, giù; skoro nisem verjel, pa je le res bilo; dolgo še sem moral iti do srede mesta. Za ta večer sem vse opravil.

Drugi dan je bil neprijeten. Oblaki so se podili ves dan po nebu, da ni bilo nič solnca; mrzel veter je bril ves dan in prav pošteno je zeblo. Nisem mislil, da je samo par ur od Rima nazaj gor tako mraz

v začetku aprila. Vendar moram reči, da je bil dan prav lep, ki sem ga preživel v Orvietu. Grem v najbližjo cerkev sv. Andreja in Jerneja, da bi maševal, če mogoče. Nobenega človeka ni v njej, samo cerkvenec nekaj pospravlja v zakristiji; znabiti da je prišlo par ljudi med mašo v cerkev, ali to nobene primere ni z našimi hišami božjimi, kjer je vsak dan precej molivcev. Ogledam si potem to staro cerkev, ki je precej zapuščena in sama sebi prepuščena. Star mozaični tlak je lep; najlepši umotvor v tej žalostno mrtvi, zapuščeni cerkvi je prižnica v gotškem slogu; sloni ob stebru skoraj sredi cerkve na listovi strani na vitkih konsolah; rob je gladek in ima prelepe, dobro ohranjene mozaike. Tako navidezno preprosto in vendar tako mirno harmonično vplivajočo prižnico bi si želel na Kranjsko kam; pri nas marsikje cerkvena notranja oprava močno vpije, pozlačena in pobarvana; pa samo vpije, solidnega ni na njej nič. Od sv. Andreja grem v stran skoz ozek prehod in naenkrat obstanem, zagledam pred seboj na velikem, praznem, deloma s travo obrastlem trgu sredi visokih hiš stolnico, o kateri sem tolikrat sanjaril. Videl sem njeno podobo paralelno s stolnico v Sieni; pa nisem mislil, da je v resnici tako lepa. Eden glavnih vzrokov, da so se nekdanj bogati Orviečani zavzeli, da hočejo to svojo čudovito lepo stolnico zidati, je bil čudež, ki se je zgodil v Bolseni, ki ni daleč od Orvieto. Bilo je menda leta 1263., da je iz sv. hostije po povzdigovanju pritekla kri in namočila korporale. Papež Urban IV. je ravno takrat stanoval v Orvietu ter dal semkaj prenesti okrvavljeni korporale. Leta 1290. so začeli stolnico zidati; potrebni denar so dobili deloma, da so naložili nekaj davek, deloma so plemiške družine prostovoljno darovale velike vsote. Orvieška stolnica priča po eni strani, kako bogati da so morali biti takrat Italijani, priča pa tudi po drugi strani, koliko žive vere, kakšno versko navdušenje je obvladalo vse življenje srednjeveško. Pravijo, da je zidalo to cerkev 33 stavbnikov; 152 kiparjev, 68 slikarjev, 90 mozaicistov je bilo zaposlenih. Seveda je bila narejena šele leta 1580. Cerkev je zidana v italijanski gotiki, ki se precej razlikuje od naše navadne gotike. Ta kipi kvišku, ona ne zametuje široke, horizontalne lege. Orviečani so se hoteli kosati s Sienčani, ki imajo tudi svetovnoznano in slavno gotško stolnico. Videl sem obe stolnici, reči moram, da mi fasada v Orvietu bolj imponira nego v Sieni;

stolnica v Sieni ima pa v notranjščini nekatere posebnosti, ki jih orvieška nima. Ne mislim natanko opisati vse lepote stolnice, to utruji in nima pravega pomena, če človek sam vsega ne gleda. Povzamem le glavne stvari. V fasado so mojstri in umetniki koncentrirali vso svojo moč in talent. Cerkev ima tri ladje, te se jasno kažejo že na fasadi. Na tej so prelepi mozaiki, klasično dovršeni, v marmor vrezani visoki reliefi; vse se sveti v zlatu, v najfinejšem marmorju, v živih, izborno ohranjenih barvah; in vendar nič ne moti, nič ne vpije, nič ni preobloženega. Parkrat sem moral nazaj, dopoldne in popoldne, gledal sem fasado odbližu in oddaleč, občudoval to lepo razdelitev in razredbo, pa se še ne morem načuditi mojstru, ki je znal na tako bogati fasadi tako modro disponirati. Da ne pretiravam, se vidi iz tega, ker je 53 m visoka, 40 m široka.

Spodaj, kolikor so trojna vrata visoka, segajo reliefi, ki so zaradi varnosti zamreženi. Od reliefa do reliefa grem in v njih berem vse zgodbe svetega pisma, od stvarjenja sveta naprej do Kristusa in do poslednje sodbe. Še danes vidim pred seboj relief poslednje sodbe; na eni strani so zveličani, na drugi pogubljeni; izraz obupa, žalosti, strahu na obrazih zavrženih na levi strani je tako resničen, tako pretresljiv, da ne izgine iz spomina. Italijani niso takrat znali brati, še manj kot danes, ti reliefi so bili bogato nadomestilo, če so šli gredoč v cerkev ali iz nje od reliefa do reliefa; imeli so vso zgodovino božjega razodetja plastično pred seboj. Nad reliefi so mozaiki v prelepo ohranjenih barvah; prostora zanje je bilo dovolj v trikotih in kvadratih. Predmet mozaikov je Marijino življenje. Srednji mozaik kaže njeno vnebovzetje; na desno in levo so svetniki, ki so znani kot častilci Marijini; potem je Marijino rojstvo, njeno oznanjenje, njena roditelja Ana in Joahim; Marijina zaroka, darovanje, kronanje v nebesih. Kadar se smeji jasno italijansko nebo nad mestom, mora ta fasada, ki je tako lepo zamišljena in je do najmanjših fines natanko izdelana, čudovito vplivati na gledalca, posebno ker ga na samotnem trgu, oddaljenem od glavne ceste, prav nič ne moti v premišljevanju, razen kak berač ali beračica, katerih se v Italiji pri nobenih cerkvenih vratih ne manjka.

Stolnica je dolga več nego 89 m, široka skoraj 33 m in visoka 34 m. Za sedanje mesto Orvieto veliko prevelika. Srednja ladja, ki je precej višja nego stranski dve, ni obokana, nego se vidi bogato okrašena streha kot pri starih bazilikah. S siensko stolnico ima orvieška to posebnost, da zidovje ni enake barve od spodaj do vrha, nego pride ena vrsta temnega, druga vrsta rumenkastega kamena. V Sieni so to izpremembo v zidu še dragocenejšo napravili:

Orviečani so rabili temen bazalt in rumen apnenec, Sienčani bel in črn marmor. Ugajalo mi je v cerkvi, kako so skrbeli, da je dovolj svetla, a da ne moti direktna luč; okna so tako visoko zidana, pa pride vsa svetloba od zgoraj dol.

Takoj pri vhodu na levo stran je velik krstni kamen, narejen na osem oglov, s streho v podobi piramide. Piramidalni oktagon kot tak mi ni ugajal, a skulpture na njem so tako lepe, da se človek vpraša, če je mogoče, da se da iz trdega kamena kaj tako finega izklesati in izrezati.

Lep je kropilni kamen; drže ga trije orli. Tudi drugod v Italiji sem videl zelo zanimive oblike kropilnikov; Italijan je celo take navidezno postranske predmete v cerkvi znal duhovito okrasiti; domači naši kamnoseki narede kropilnike včasih zelo okorne, trde, mrtve, ledene, brez duše. Naj bi včasih kakega italijanskega kopirali; pobožen in nepobožen obiskovalec cerkve si bo potem moral kaj misliti takoj pri vhodu v cerkev ter ne bo topo, nemo šel mimo simboličnega predmeta. — Največja imenitnost notranjščine sta dve kapeli; ena, na listovi strani, posvečena Materi božji, je imenitna zaradi fresk, ki sta jih slikala fra Angelico in Luka Signorelli; druga, na nasprotni strani (na evangeljski), je znana, ker imajo tam spravljen korporale, okrvavljen od sv. hostije, kot sem zgoraj omenil. Glede prve kapele odkrito priznam, da se premalo razumem na slikarstvo, da bi mogel kako sodbo izreči: mimotega je kapela visoka skoraj 14 m in temno oblačno vreme je bilo tako neugodno, da nisem mogel vseh detajlov pregledati. Mojster Signorelli jo je slikal celih šest let, potem ko je petdeset let prej fra Angelico začel slikati. Vse delo predstavlja poslednjo sodbo; predmet, ki so ga Italijani prav radi slikali, kot sem to videl v raznih cerkvah in na pokopališčih. Stranske kapele v velikih italijanskih cerkvah so večje nego naše srednje velike župne cerkve. Kot nekaj posebnega iz te kapele naj omenim, da je slikar porabil tudi poganske motive: Harona, Herkul premaga Centavre, Horac, kumejska Sibila, Ovid, Pluton se polasti Proserpine itd. Slikar je pač živel v dobi renesance. Na nasprotni, evangeljski strani cerkve je kapela, v kateri imajo shranjen korporale, ki nosi znamenja Jezusove krvi, ki je pritekla iz hostije. Škoda, da človek ne more potovati, kadar bi hotel; vsa lepota, vse zanimivosti te kapele se vidijo le velikonočno nedeljo in praznik sv. Rešnjega Telesa. Kolikor sem mogel videti in izvedeti, podam tu. Vhod v kapelo tvori šilast portal, ob straneh so elegantni zaviti stebrički. Stene v kapeli imajo slike, ki kažejo scene o čudežu, ki se je zgodil v Bolseni. Tabernakelj, v katerem se hrani korporale, je iz srebra, naredil ga je mojster iz Siene Ugolino Vieri l. 1337.

Težek je 33 kg, visok 1,39 m, izdelan v gotskem slogu. Vdelanih je 12 podob v emajlu, ki predočujejo čudež v Bolseni. Naj navedem scene: 1. Duhoven dvomi, je li Jezus res v sv. hostiji: Čudež se zgodi. 2. Papež Urban IV. dobi naznanilo o čudežu. 3. Papež ukaže orvieškemu škofu prenesti korporale v Orvieto. 4. Škof to stori, 5. nese korporale v slovesnem izpredvu. 6. Papež Urban IV. mu pride naproti, 7. pokaže ljudem korporale. 8. Papež izda pismo (bulo) o prazniku sv. Rešnjega Telesa. 9. Jezus jaha slovesno v Jeruzalem. 10. Zadnja večerja. 11. Jezus umiva noge. 12. Jezus se poslavlja od apostolov. — Škoda, da kaj tako lepega nisem mogel sam videti. Precej ponosen cerkvenec je v dolgi sutani in s čepico na glavi hodil po cerkvi. Bog zna, koliko instanc bi bil moral prehoditi, da bi dobil „permesso“ ogledati si umotvor. Mogoče, da bi tudi s par lirami to opravil, če bi se direktno do cerkvenca obrnil. V Italiji je lira v pluralu vsemogočna.

Prav blizu cerkve na stolnem trgu stoji stara škofova palača z gotsko fasado in gotskimi okni. V dvorinah so v davnih stoletjih velikokrat papeži sklicevali posvetovanja. Iz Rima v Orvieto ni posebno daleč, zato so semkaj papeži radi prihajali, kadar so nastali v Rimu nemiri, razprtije; v Orvietu, v tem na strmi skali zidanem mestu, so bili gotovo bolj varni nego v rimskih palačah.

Na oglu stolnega trga stoji vrhu stolpa železen mož, ki s kladivom v roki bije ure. To omenim le zato, ker so Italijani radi kaj takega napravili; v Benetkah n. pr. imajo koj zraven stolnice moža, ki tolčeta ure. Če take reči vidim v tujini, ne smem zamolčati, da v Ljubljani nismo zadnji. Nad vhodom v vojašnico pri sv. Petru je ura z dvema zvonoma. Dva vojaka v paradni uniformi, kot je bila nekdanj, torej v beli suknji, stojita, in eden tolče s kladivom, da naznanja četrtinke, drugi da naznanja ure. Škoda, da ne gre ura nikoli prav, če sploh gre; navadno je za cele mesece „beurlaubt mit Wartegebühr“. Vojaka mirno gori čakata s kladivom v roki, zato da vidimo njuno belo monturo, kot so jo še nosili v mojih mladih letih vojaki, stražeči deželnega predsednika na Turjaškem trgu. Koliko nepotrebne delo, koliko sitnosti in jeze je imel vojak, da je bil suknjič vedno bel in čist. Hvala Bogu, da so ti časi minuli; vojak naj čas za kaj pametnejšega porabi, nego da pere in gladi in čedi suknjič za parado.

Poslovil sem se od stolnice, vedno in vedno se ozirajoč na čudovito lepo fasado, občudujoč umetnike in dobrotnike, ki so kaj tako lepega naredili. Grem po ozkih ulicah, mimo hiš, ki so omet izgubile v davnih časih, mimo hiš, ki zares človeku delajo skoraj strah zaradi svoje zanemarjenosti; ni me sram povedati, da sem si tuptam mislil, v teh

razdrapanih brlogih ne žive pošteni ljudje. A zgodilo se mi ni nič, nobeden mi ni nič žalega storil. Tako pridem preko trga, kjer so se otroci valjali in prekucevali v prahu navzlic mrzlemu vetru, do cerkve sv. Dominika. Stara je čez 600 let, odzunaj zapuščena in razdrapana, da sem mislil, ta je odločena, da polagoma razpade. Pozneje sem videl, da je po italijanskih mestih še več takih cerkvâ, katere so zunaj popolnoma zanemarjene. Cerkev je znotraj pobeljena in ima v desni prečni ladji nagrobni spomenik kardinala Viljema di Breya, ki je umrl l. 1282. Takih sarkofagov in spomenikov je po italijanskih cerkvah brez števila; vsak premožen človek ali učenjak itd. ima v cerkvi v kamen vklesano svoje ime, da se ovekoveči. Ker je bil veliki teden, so hodili dominikanci in cerkvenec okoli zelo velikega, lesenega, črno pobarvanega, srebrno obrobljenega lestenca, s katerega so brisali prah in na katerega so natikali sveče; ta lesteneč je nekaj neokusnega, kot so neokusne in močno žaliyo oči tenke, ničvredne draperije v rdečih, modrih, rumenih barvah, katere razobesijo kot pajčevine po cerkvah ob velikih praznikih. Arhitektura močno trpi pri teh modernih dekoracijah.

Imam še čas, zato grem naprej po tem raztrganem Orvietu in pridem po ozkih ulicah v najbolj reven in zapuščen del mesta. Razcapani otroci, prav majhni in večji, vztrajno hodijo za teboj in momljajo eni bolj tiho, drugi bolj drzno svoj stereotipni „Un soldo“. Igrajo se na cesti, premetavajo se, ko zagledajo tujca, skočijo pokonci in mu mole roke naproti: „Un soldo“. Na koncu ulice pridem do raztrgane cerkve; otroci se pode okoli nje, vrata so odprta. Pojdi noter, si mislim, saj dominikanska cerkev zunaj ni nič lepša. Stopim noter in skoraj nisem verjel svojim očem: okna so napol zazidana, postavljene so dolge mize, otroci se pode po veliki ladji; piskre imajo v roki, mož spredaj vpije nanje, deli jim iz velike posode jed in podi vun one, ki so že dobili. Malo časa gledam ta nenavadni prizor, kako se da prostorna cerkev izpremeniti v ljudsko kuhinjo. Tako se cerkve v Italiji sekularizirajo. Umaknil sem se, ko so me Italijančki noter do sem prosili za soldo, in jo kolikor mogoče naglo pobral v mesto med ljudi, ki se jih ni bilo treba bati. Da se cerkev izpremeni v ljudsko kuhinjo, to je tolerabile. V drugem italijanskem mestu sem videl dve bivši cerkvi, ki zdaj služita drugim namenom. Ena s prelepo renesansko fasado, okrašena s kipi, je skladišče, menda ga ima trgovec v najemu; druga ima nazunaj tudi še ves tipus cerkve, ki služi bogočastju; ena stranska vrata so odprta, zraven sta nabita dva plakata; plakati niso na Italijanskem nič posebnega. Stopim noter, bilo je dopoldne; par elek-

tričnih žarnic gori, vse je zabito z deskami, mož mi pride nasproti, in mi pové: tu ni cerkve, nego je vsak večer predstava v kinematografu. Pa kakšna! Življenje se kaže, kot ga najdemo v beznicah, v umazanih lokalih, kot ga je fotograf ujel in fiksiral na filmu. Plakati so napovedovali scene iz življenja, ki bi jih noben pošten človek, tem manje kristjan, ne smel gledati. Če se cerkev odstopi za take produkcije, v take namene, je to velika profanacija, bogoskrunstvo.

Po obedu sem imel še časa, da sem šel iznova občudovat stolnico, da sem se zamislil v versko navdušenje dobe, ki kaj takega ustvari; šel sem gledat javni vrt, ki pa ni nič posebnega. Nemci opozarjajo na ta vrt v svojih potovalnih knjigah; mogoče, da njim ugaja, ker se odtod lepo vidi v dolino in na hribe onkraj doline; Nemcu se vsaka reč zdi koj imenitna, zato ker doma nič nima, nego pusto ravnino, le semintje kak majhen griček. Mi imamo doma toliko lepih gorâ in dolin in gozdov in studentcev in vodâ, da sem se velikokrat vprašal: čemu neki to priporoča moja knjiga? Kar zadeva razgledov, imamo jih stokrat lepših doma; specifično morskih pokrajin, ki so prav tako lepe kot italijanske in mnogokrat še veliko lepše, ponuja nam Istra s svojimi otoki in premalo poznana, pozabljena Dalmacija.

Srečaval sem dopoldne in popoldne na ulicah moške in ženske v tako zakrpanih, zamazanih, raztrganih oblekah in ogrinjalih, da se ne spominjam, da bi bil kje drugod kaj takega videl. Mogoče, da je skoz te neštete, v vseh barvah našite krpe gledala italijanska beda, pa tudi lenoba in zanikarnost.

Videl sem še eno posebnost italijansko, ki se bolj in bolj kaže, če gremo proti jugu: reven osel, težko

obložen, stopa po ulicah, njegov gospodar ali njegova gospodinja gre za njim in ga priganja neusmiljeno z močno gorjačo. Ali ga priveže pred kako hišo, sam gre po opravkih, revež osliček se pari na solncu, ki često neusmiljeno pripeka, in melanholično čaka, kdaj ga gorjača požene naprej. Mohamedanci v Jeruzalemu kruto, nečloveško ravnajo s to ubogo živaljo, Italijani ne zaostajajo mnogo.

Poljski dijaki iz Galicije, madžarski iz Ogrske so napravili enkrat ali že parkrat izlet in romarski pohod v Rim o Veliki noči. Mogoče, da so par dni šole zamudili, tega ne vem; vem pa, da je dobiček veliko večji bil, nego je škoda par zamujenih šolskih ur. Srednješolec, ki vidi Rim, ki gre v Vatikan k Piju X.! Spomini, ki ostanejo do smrti! Ali bi ne bilo mogoče v par letih ali prihodnjo Veliko noč napraviti tako potovanje slovenskih srednješolcev v večni Rim. V enem tednu se obzorje dijaku razširi, kot bi se mu ne razširilo, sedečemu pri knjigah, v par letih. In tedaj bi bilo prav, če izstopi družba slovenskih romarjev v Orvietu, si ogleda to propadajoče mesto, ter si vtisne v spomin in v srce podobo stolnice, ki je vredna, da se par ur tu pomudiš. Stolnico v Sieni si ogledati ni tako lahko, ker leži Siena v stran, Orvietu pa je ob glavni progi od nas v Rim. Dante, Dante, to ime često izgovarjamo in obenem imenujemo njegov umotvor „divina commedia“. Pojdi v Orvietu in strmel boš ob pogledu na stolnico: globoko versko življenje, živa verska zavest, sveta navdušenost govori iz Danteja, govori iz kamena in marmorja in iz mozaikov orvieške stolnice, ki je začela iz zemlje se dvigati ob času nesmrtnega pesnika. Videl sem velikokrat podobo orvieške stolnice; podoba je mrtva; podoba ne more podati lepote, kot je v resnici.

Jutro.

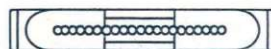
Zložil Tonej Jelenič.

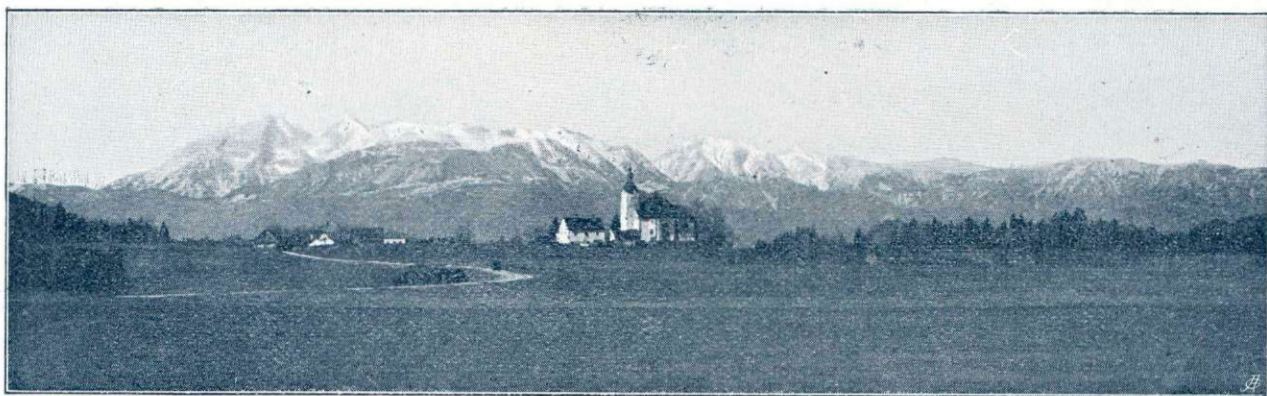
Skoz sivo steklo v hlev
zabliska zarja,
blestečo grivo vranec strese,
s podkôvi v tlak udarja
in hlapca kliče.

Petelin vzpnè perot,
kričeč bahavo,
in krega hlapca, beli oves
trosečega pod vrano glavo
in ne pod kljun rožen.

Napnè nozdrvi vranec,
zahrže zvesto
v zahvalo za ovsen prigrizek
in v radost nad nevesto,
ki čaka ženina na pragu.

Na vrat komat in uzdo v zóbe,
med grivo rože rdeče,
pa — hi! od hiše proti cerkvi.
Petelin z gréde se repeče,
za vozom gleda, pôje, pôje.

FOT. RUD. BADIURA

SKARUČINA S KAMNIŠKIMI PLANINAMI

Pot čez Veliko Planino v Bistrični Konec nad Kamnikom.

Spisal Rudolf Badiura.

Na solčni ali južni strani osrednje proge Savinjskih planin se vzpenja iznad prostranega Kamniškega in Kranjskega polja košato predgorje Kamniških planin. Romantična Bistriška dolina ga loči v dva dela: na desni pred Grintavci se razprostira Krvavčeva in Grebenova skupina, na levi pred Ojstričinim sklodom pa Velika Planina.

Ni ravno visoko omenjeno predgorje, pač pa zelo mnogolično v svoji stavbi ter obliki kot kontrastov polni odeji. — Spodaj tihi gozdovi nad šumečo Bistrico, strmo kipeče, divje skalovje na krajeh, višje idilične solčne planine: ospredje, da si ni mogla narava lepšega izumiti, da zakrije, primerno odene in okraši naokrog mogočni dolgi temelj, na katerem je postavila svoje večnokrasne spomenike, savinjske velikane.

Precejšnje število turistov pripelje sleherno leto neutrudljivi kamniški vlak v svoje dično mestece, odkoder obiskujejo svoje stare znance in znanke, kar jih je od Grintavca tja do Ojstrice. Primeroma malo turistov pa se „izgubi“ v Krvavčevo skupino ali na Veliko Planino, vsled predsodkov najbrže: saj se ne izplača na take male „krtine“ . . . Kakor da bi mogel imeti pravi užitek edino-le na kaki visoki „špici“! —

Naslednje vrstice naj služijo, da popeljem torej tja gor koga izmed onih turistov, ki tolikanj prezirajo one planine, na katere me veže toliko lepih spominov in neizbrisnih vtisov, in ga seznanim po možnosti za danes z Veliko Planino (1555 m), eno izmed največjih planin v naših domačih Alpah.

Izmed štirih dohodov s kranjske strani si izbereva pot mimo Sv. Primoža. — Hodá tri ure, rdeče markacije SPD., brez cepina!

Ta pot je izmed vseh najzložnejša, a obenem tudi najzanimivejša. Je tudi popolnoma brez vsake nevarnosti za trezne ljudi, četudi niso turisti, sicer ne bi gnali po njej naši pastirji sleherno leto stotine in stotine razne govedi in konj, katerim, kakor znano, — izvzemši koz — ne moremo ravno pripisovati posebnih turistovskih spretnosti.

Omenjena pot se odcepi z okrajne ceste na Črno takoj pri znamenju koncem Stahovice na levo v breg. Do prvega, še ne četrte ure oddaljenega sela, Praprotnega, je to grampav, naprej do pod sv. Primoža deloma dober in širok kolovoz, stara in zelo obiskovana božja pot.

Svetoval bi, da kreneš nanjo — če si že nočeš takoj prvič dovoliti „luksuza“, krasnega solčnega vzhoda na Mali Planini — vsaj tako zgodaj, ko se utrujeni prebivalci kamniškega „Interlakna“ prevračajo morda šele na drugo stran pod gorko odejo, torej nekako krog štirih.

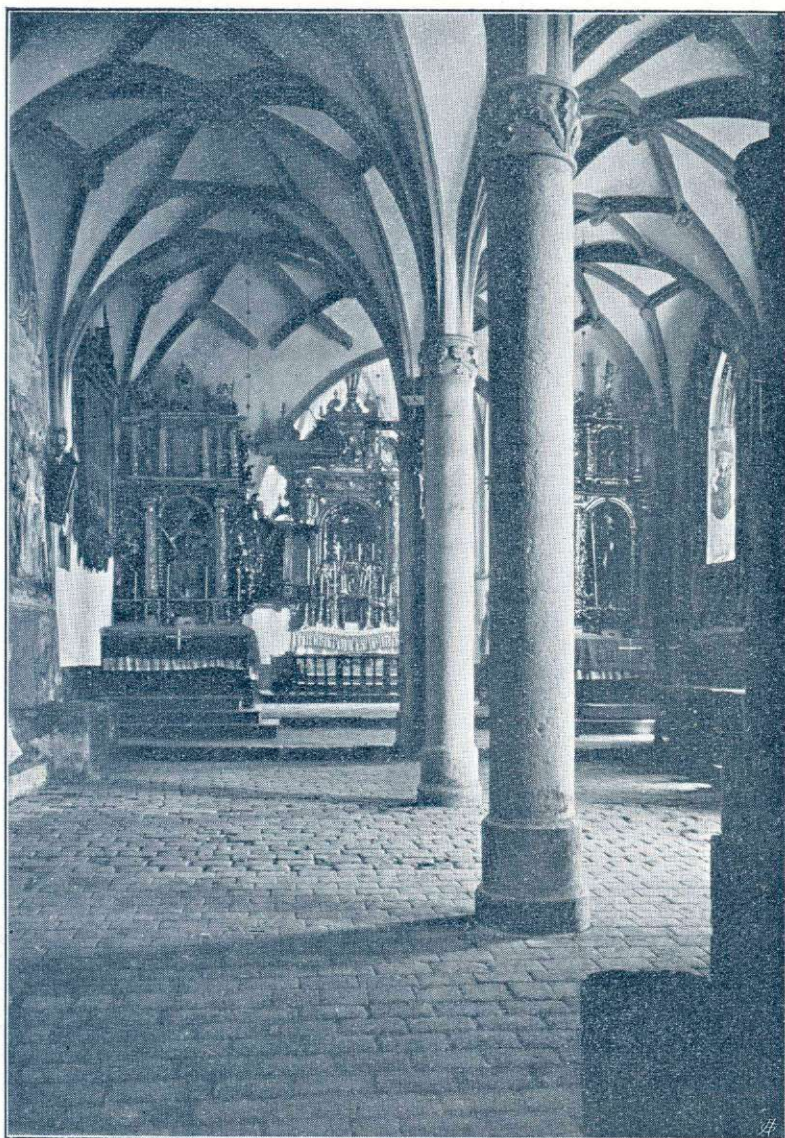
Lep, blagodejen vaški mir uživaš takrat, nemoten od dnevnega ropota in hrušča, a ptice, zgodnji pevci vseh vrst, ti že uganjajo baš ravno o tem času najživahnejše svoje jutranje orgije po vrtnem drevju, gostem grmičevju in rosnih tratah posebno okrog Praprotnega. Čivkajo, drobe, zavijajo in žvižgajo vsak svojo, kot da se jim gre za stavo, in te tako prav gotovo spravijo v dobro voljo, čeprav si se morda slabo počutil čez noč v dišeči mrvi.

In tako te to zmoti, da sam ne veš, kdaj in kako si že konec gozdiča ob lesu, in stopiš na zeleni parobek pred cerkvico sv. Primoža.

Krasen razgled se ti odpre tod po širnem, meglenem morju, ki leži še nadaleč, kamor le nese vid. Samo višje gore in posamezni hribi mole iz

njega kakor otok v morju. In rumenkasti oblaki, svetlo obrobljeni, hite po sinjem nebu tja daleč nekam proti tanko zardelemu daljnemu vzhodu . . .

Malo utrjenim potnikom ni koristno dolgo postavati na tem mestu na vetru. Umakneš se lahko k cerkovniku, ki te radovoljno pobara, ali naj ti postreže s skodelico gorkega, ali kar z latvico kislega mleka! Ne vem pa, če te tudi povpraša, si li mar hočeš ogledati cerkev. Zato mu pa reci ti sam za ključ in ne pozabi si ogledati njene zanimive notranjosti! V sedanji obliki, v gotskem slogu, je bila

FOT. RUD. BADIURA
NOTRANJSČINA CERKVE SV. PRIMOŽA

sezidana ta cerkvica l. 1452., kakor je razvideti iz sklepnika v cerkveni ladji, okna pa spominjajo na romanski slog. Posebno znamenita je stenska slikarja v ladji, ki nam predočuje Marijino življenje. Sodi se, da se je slikanje izvršilo kmalu po turškem napadu l. 1471. v italijanski zgodnji renesanci po laškem umetniku.

Preden sem še izvedel ravno omenjene zgodovinske podatke, sem mnogo povpraševal med starejšimi domačini, kdaj da so postavili to cerkev, seveda dolgo brez uspeha. Enkrat pa sem vendar naletel na staro babico in ta mi je pojasnila: „Ja, gospod,

to cerkev so pa še takrat sezidali, ko so bili ‚vôn po groš‘.“ Pa naj mi še kdo reče, da niso originelni naši hribovci!

Pa dalje! Od Sv. Primoža, kjer si ugnal že prvo tretjino pota, se imaš povzpeti više približno le še za eno „Šmarno goro“.

Od cerkve zaviješ skozi vrt na levo ob griču, na katerem je še druga manjša cerkvica. V nekaj minutah dosežeš malo sedelce Na jamah, odkoder ugledaš na desni pred seboj vrhni rob Sušave pred Pasjo pečjo (1386 m).

Ta del pota — dobre pol ure — za vsakega res ni bogve kako zanimiv. Ovija se sicer mnogokrat, a napne se le vedno v hujši klanec, zdaj peščen, zdaj kamenit, semtertja izpran ali tudi raztrgan od hudournikov spomladi. Z desne in leve ti štrli nad glavo bukovo vejevje, samo bukovje, skozi katerega se love in poizgublajo ostri zvoki gorske palice in nemilo škripanje okovanih čevljev, kadar zdrsneš s kakšnega oglodanega kamena. Tupatam je posajen kakšen širok, preperel čok ali črno od strele razcepljeno deblo, včasih kakšna nenavadno velika kopa mravljišča ali od pastirskih ognjev opaljena peč ob potu, vendar vse to, verjamem, ti ne more udušiti skrite želje: da bi bil vsaj enkrat že iz tega bukovja!

No, vsaka reč ima svoj konec — klobasa v nahrbtniku celo dva —, tudi tega neprijetnega pota kmalu zmanjka.

Rezek, svež vetrič poveje nizzdolu na potno čelo, ko zaviješ enkrat močno na levo ob debelo spleteni ograji. Skozi črno vejevje vitkih jelk in smrek zablisne in šine jutranje solnce!

Kolika radost ti ne šine v sopeča prsa, ko ti prvič poljubi potno čelo, razgreta lica žarko jutranje solnce! Pozabljene so trudne noge! — A še nekaj drugega so ti pripravile gorske vile ondod na odprti ravni tratini pod Pasjo pečjo . . . Izenadi te krasen pogled na ves zahodni rob Velike Planine in Poljanskega roba, kakor predvsem na jasno vrsto Savinjskih planin od Kočne do Planjave, pogled, ki more še tako „razvajenemu“ turistu ustaviti pete!

Oko ti kar obtiči nad to čarobno podobo veličastnih naših Grintavcev, nagromadenih zaporedoma v čistih, pepelkasto sivih skladih z bleščečimi, belimi snegovi, ki kipe v izrazovityh potezah in raznobarnih pegah v azurno nebo nad temno modrozeleno, globoko pod njimi udrto preprogo, Bistriško dolino.

Kakor nalašč je ta kraj za krajši ali daljši počitek. Med pastirji, planšarji, ki nosijo med tednom živež na planino, je sploh stara navada, da posade tu v drugo — prvič Na jamah — težke koše na tla, kjer odpočijejo in kaj pokramljajo po dolgem molku v klanec. — V tem kraju že pojenjava nižja rast, kakršne smo navajeni po dolinah in naših gričih.

Le še enkrat stopiš v redki bukovi gozdič onkraj Pasje peči, kjer se prevali pot čez rob — levo na Planino, desno na Kisovec — potem pa se že viješ

FOT. RUD. BADIURA
NA MALI PLANINI

po kameniti stezi med skalami poleg bradato kosmatih mecesnov navzgor z vedno odprtim daljnim razgledom. Mesto bodičastega grmovja so porastla zdajšnja tla in rebra poleg trdega pota z rdečim gričevnikom¹, po gričah in čerih pa pleza čopkasto rušje in cvetje. In že čuješ zamolklo cingljanje čredinih zvoncev in veseli vriski „planine proste prostih sinov“ se razlegajo daleč naokrog — ne more več biti daleč do njih.

Prideš do osušene smreke z znamenjem ob razpotju. Tu se ločita stezi: naravnost naprej vodi prva na Veliko Planino, desno krene stezica mimo malih, stožčastih smrečic na Malo Planino, katero si najprej ogledava.

Le nekaj minut še rabiva po zložnih tratinah, posejanih z nebrojnimi, raznovrstnimi gorskimi cvetkami, do skalnega, proti vzhodu namerjenega roba, in Mala Planina — idilično, sivo šatorišče — leži pred teboj, nekaj krasnega!

Med vsemi pastirskimi naselbinami v Kamniških planinah ima ta najlepšo lego. Šteje okrog 70 pastirskih koč v kaj mičnem slogu s sprednjo in zadnjo lopo ter četverooglato leseno ograjo, kar karakterizira pastirske kočje v Kamniških planinah.

Omenjena planina se razteza po malem dolu od zahoda proti vzhodu in je naravno zavarovana proti silnim gorskim vetrovom. Na jugu se vleče pred njo skalnat rob, na katerem je celo strelovod, proti severu jo brani gosto smrečje po gričih, iznad katerih se dvigajo zadaj skalne gromade: Planjava, Ojstrica, Veliki vrh in dr.

¹ Rododendron.

Odtod te popelje dobro shojena pot proti Veliki Planini. Obrne se z gornjega, zahodnega dela krog malega griča in se spoji z že prej omenjeno na veliki zeleni planoti, pod vrhom Poljanskega roba (1570 m). Sicer pa tod že itak ne izprašuješ več po poti. Ako nimaš ravno „smole“ in te ne zajame megla, gosta, da bi kmalu pesti ne videl pred nosom, stopiš le na Poljanski rob in greš po njem dalje do Velike Planine. Za omotičnega ni seveda ta pot, kajti rob je na levi zelo strm, na nekaterih krajih navpično odsekan proti Bistriški dolini. A z njega najlepše pregledaš ne le samo Malo Planino, temveč domalega vso prostrano, valovito planoto Velike Planine, po kateri se pase in prehaja različna živina. Koče, pastirske stanove opazimo pod Njivico (1668 m), kjer kulminira zahodni rob Velike Planine.

Le-ta druga pravcata planinska vas brez župana in drugih vseh oblastij šteje približno 100 koč, povprečno istotoliko duš. Skoro v vsaki se nahaja pastir ali pastirica različne starosti, tudi dečki in deklice desetih let, ki jim je izročena čreda v varstvo. Živine pride približno po deset glav na kočjo, ponajveč so to: krave, jalovci, ovce, koze, nekaj prašičev ter krog 40 konj. Povprečno lahko računamo na deset glav živine pod eno streho.

Kdaj pridejo in kako dolgo ostanejo tu pastirji, utegne kdo vprašati. Slednje je odvisno od vremena. Navadno ženó v planino o sv. Petru in jo zapuščajo o sv. Jerneju, ko pač začne zmanjkovati paše in jame pritiskati mraz.

Idilično življenje pastirjev je vseskozi jako živahno ter veselo, dasi skrajno skromno, in kdor bi

FOT. RUD. BADIURA
NA NJIVICI

si ga hotel ogledati, ima za to med označenim časom najlepšo priliko na tej naši največji planini.

Stara navada je pri turistih, da se — če le moremo — ne vračamo nazaj po isti poti, odkoder smo

bili prišli gor. Velika Planina nam nudi več prijetnih sestopov v dolino. Najzanimivejši izmed vseh se mi zdi čez Dol (slabi dve uri hodá), priporočljiv že raditega, ker ob njem spoznamo Veliko Planino na vsej progi, torej tudi na njeni severni strani.

Kakor se južna stran polagoma vzpenja proti Njivici, tako se nasprotna lahko pobeša proti Konjščici. Prva je primeroma malo kamenita, ki razpolaga vseskozi od Male Planine s sočnatimi travnatimi pašniki, ne tako severna stran. Le-ta je veliko bolj krševita in pustih tal. Na Krasu sem, bi dejal,

FOT. RUD. BADIURA

KONJŠČICA

opazujoč spotoma z nekolike razdalje vse te gole špilje, razjedeno in oglodano kamenje, skalne razpokline, brezdna in okrogle (kraške) doline, da ti ne blešče nad njimi snegovi Savinjskih planin, katerih divno panoramo uživaš vso pot do Konjščice tik pred seboj. In pa cvetke! Ni je skoro sive skale, katere pleša ne bi bila ozaljšana in okrašena krogin-krog z ljubkim gričevnikom, ni je tratine, s katere bi te ne pozdravljali temnomodri encijani, prijetno duhteče murke, velike bele margarite in vsako ped drugi šopki, druge nebrojne planinske cvetice — kdo bi vse našteval! Okna vsega mesta bi ž njimi lahko okrasil! — Človeški vrtnar jih ni sadil. Narava sama jih je zasadila in jim zalivala, da se radujemo njih ljubkosti in občudujemo njih milino . . .

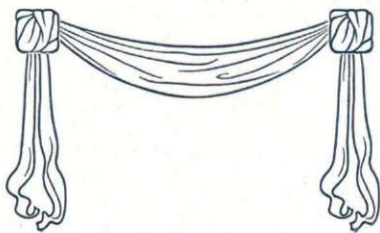
Konec planote se spusti na severnem delu dvakrat stopničasto navzdol. Najprvo v malem klančku

v Konjščico, zeleno planotico krog par globoko udrtih, kotlom podobnih dolin, nato pa drugič po daljšem bregu v Dol.

Prvo planino še obrobajo vitki mecesni, Dol, podolgovata ravan med Konjem (1832 m) in Veliko Planino, pa že tiči med močnimi, visokimi smrekami — pomikamo se tlom. Pod pastirsko kočjo se izpremeni smer poti na levo. Nekoliko časa hodimo skoz molčečo hosto po mehkih tleh debelo natrosenih rjavih iglic. Prišedši do roba, ugledamo naravnost globoko pod nami del Bistriške doline, nad njo na levi pa grozeče, po več sto metrov skoro navpično nagnjene stene severnega roba, Velike Planine. V dolgih, precej zložno speljanih serpentinah se jim približujemo vedno bolj in bolj. Čim bliže smo, tem drznejša je njih podoba in v navpičnih, zdaj nagnjenih ali zvitih skladih čitamo velike pisane črke, s katerimi je zarisala narava posamezne dobe svojega čudapolnega dela . . . Kmalu pa nas zbudi iz teh pre-motrivanj žuboreči potoček, v šumečih skokih nam prihiti naproti ter pospremi, blagodejno hladeč nas, v dolino. Z njim vred stopimo na plano iz gozda na Kopišča.

Opisana pot na Veliko Planino in čez Dol v Bistriško dolino ni toliko naporna, da bi potnik, ki dospe enkrat srečno do semkaj, že čutil skrajno potrebo, zlekniti svoje utrujene kosti in ude že kar tu na livadi pred logarsko kočjo, in jel študirati vozni red. Z veliko večjim užitkom, menim, se oddahneš in okrepeš od dolgega, a ne tako dolgočasnega pota kot na papirju, v pol ure oddaljenem Koncu, romantičnem gorskem amfiteatru slovite Bistriške doline, kjer stoji na prijazni ravnici poleg Bistričnega izvirka turistovska kočja kamniške korporacije.

Letošnje leto je prevzelo slednjo v upravo Slovensko planinsko društvo in je oskrbovana od Binkošti do pozne jeseni. Razpolaga poleg jedilnice z dično in snažno opremljenimi spalnicami za dame in gospode ter ti nudi vse udobnosti. Ondod pa se snideš z drugimi prijatelji narave, ki so prispeli z Grintavca, Skute ali Kamniškega sedla, kakor z veselimi družbami, ki so prišle občudovat le-sem gore „odspodaj“; med njimi najdeš tudi dovolj zabave po končanem potu.

Skalnata pečina . . .

Spisal Proto Konec iz Srednje vasi.

Odprem okno . . . V hribih se dela dan . . . Pod mano bele ceste, zeleni travniki, pisana polja . . . Okrog mene gorski venec, goste hoste, ljubke planine . . . Nad mano sinje nebo, beli oblaki, žareča zarja . . . Pred mano pa gorski velikan z golo glavo, s častitljivo asistenco, oblečen v rjavo haljo s sivimi gubami, potresen z večnim snegom . . .

Mnogi hodijo pod tvoje podnožje, častitljivi kralj gorovja, mnogi lezejo po tvojem raskavem krilu, da pridejo do tvojega ovratja, da te poljubijo na gubasto čelo . . . Tudi jaz sem plezal na tvoje naročje, sivoglavi oče, tudi jaz sem se oprijemal tvojih kolen, se pritiskal nate, da mi ne izpodrsne, stiskal pesti, da ne omahnem, da ne zletim v prepad . . . Pa vse to se mi je zdelo navadno, vsakdanje, bil sem eden izmed množice . . .

Odprem okno do kraja . . .

Pred mano sivi velikan, pa na njem, na njegovem naročju, je skalnata pečina, čisto sama, prav edina, da ji ni para. In ta pečina je meni tako ljuba in draga kakor dober dan v letu, kakor dobra misel v bridkostih, kakor izpolnjena želja po dolgem času . . .

Znana so mi pota in steze, znane čeri in robovi, znane drče in plazovi, častitljivi kralj pogorja, pa ta pečina na tvojem naročju, ta voz na tvojem pasovju, je priklenjena na moje srce, kakor z dolgo, sedemkrat zvezano verigo . . .

Odprem okno do kraja in se sklonim čez okno . . .

Skalnata pečina je pred menoj vsa . . . Zaželim po tebi, zaželim kakor otrok po slaščicah, in hrepenenje se izpremeni v gledanje . . . Dve beli čeri visita navzdol kakor dva bela trakova, počez pa zelena ruša kakor zelena porta, raztegujoča se po globokih gubah navzdol in navzgor pa tja do častitljivih bližnjih sosedov očeta velikana . . . Ljuba so mi kozja pota po tebi, stari očak, pa ljubši mi je pot čez skalnato čerino . . . Pa kaj pot? To ni pot, to ni steza, to ni drča, to je le skala, ostra čer, prava pečina. Ne moreš se opirati na palico, ne moreš zatikati železne osti v tla, ne moreš s podkovanimi čevlji najti stopinje, ne moreš plezati po kolenih, ne prijemati z rokami za železne kline . . .

Ta skalnata pečina hoče celo srce, zahteva celo ljubezen, predlaga žrtve, sede na tvoje življenje. Le nit je, ki te drži pokonci, le las je, ki te hrani pri življenju, le volja je, ki te vleče naprej . . .

In vendar te ljubim, skalnata pečina! Ti greješ mojo dušo, dvigaš mi prsi! Kaj to, če po stezi hodiš, če se po drči plaziš: tvoj život je na varnem, tvoja duša miruje. Pa stopi do tega kolena starega očaka, do skalnate pečine, pa si jo oglej, pa se je oprimi, pa se spusti po njej navzgor, pa se spusti po njej navzdol . . .

In moje srce zahrepeni, moje noge me poneso pod vznožje sivega orjaka. Kakor orjaška kača svoj

FOT. A. GREGOREC

TRENTA: LOG

plen tako me objame gorski velikan v svoje naročje. Pa se stisnem, duša zatrepeče, srce utripa kakor z udarci ure, roke se širijo, objamejo beli trak, belo robato čer pa se krčevito oprimejo skalnatih izrastkov . . . Potresem s pestmi skalnate rožičke — drže . . . Srce se pomirja, oči hvaležno zro pod noge . . . Ena, dve, tri . . . Ave, Maria . . .

Moje grešne kosti se grejejo na sivi skalnati plasti. Moje oči pa zró srepo po čeri navzgor in iščejo novih izrastkov za oprijemanje. Poizkušam z desnico, pa to ni natorna skala, to je dragi kamen, ki je priletel z orjaške kraljeve krone in se ustavil

za pasovim vozlom ... Poizkusim z levico. Pa to ni skala, to je kepa prsti, pobeljena z drobnim peskom ... Pesti se krčijo. Volja kliče: Naprej! Nazaj je prepad ...

Spet poizkušam. Bo. Natorni izrastek. Potresem, potresem močno. Drži. Desnica je na varnem. Levica pa le ne najde držaja, novega, višjega držaja. Pa naj počiva levica.

Naprej! Ena, dve, tri ... Ave, Maria ...

Pa še ni srede skalnate pečine. Spet iščejo oči novih oprijemkov. Znojne kaplje rosé belo čelo.

FOT. ANT. GREGOREC
SV. MARIJA V TRENTI

Poizkušnje se vrše. Upanje raste, duša počiva. Levica iztakne izrastek, kakor bučo debel. Zdaj pa noge obupujejo. Le en naslonček, ki ga je desnica oprijela, je nogam na razpolago ...

Vnovič se požinem. Obéroč držim za skalnato bučo, leva noga pa sloni na malem izrastku ... Ave, Maria ...

Roka ne najde ničesar, ne desnica, ne levica. Oko pa zre navzgor po beli čeri. Oko zre, zagleda, pa roka ne doseže. Torej, brezposelna noga, ti hajd na delo!

Noga deluje, tipa, drsa, oprijema, pa ne prime ... Duša trepeče, život trepeče, noga na skali čuti mravljinca. Kaj bo? ...

V duši se bije boj. Dve misli se borita med seboj. Ali dol, ali gor? ali smrt, ali tvegano življenje? Smrtne srage se bore z znojnimi sragami. In te smrtne kapljice so drzne, so urne, se prelivajo, se pretakajo, se smeja, smeja tako zaničljivo, se obnašajo tako oblastno, se širokoustijo zbadljivo ... Kaj bo? Znojne kaplje pa se zbirajo v kotu, pod čelom, v očesni kotlici, pa se pripravljajo na resno, odločilno bitko. Moja duša miruje, moli, moli kakor mati, ki čuva ob postelji bolnega otroka. Ne moli z ustnicami, samo trepeče, ne govori razum, samo srce vzdihuje, pa prepušča vse modrosti božjega znanja ... Ave, Maria ...

Noga se zarine v skalo, život se pomika više in levici je spet sreča ugodna. Zagradi za mahovit izrastek, in kosti mojega rojstva se povzpno in stegnejo naravnim potom. Oči gledajo vrh belih trakov, vozni pasu, gube nad opasjem. Še dvakrat in pečina je za nami ...

Pa života se je prijela trudnost, omahle roke so se tresle, utripajoča kolena so drevenela, srce je postajalo, v dušo je legal mrak ... Volja se je okrepila, telesne moči so pešale ...

Oči so izgubile sokolji vid, medlele so kakor oči dosmrtnega jetnika. Oči so pešale, pa niso mogle zazreti kakega oprijemka. Spet je treba vzeti cepinček v roko in klesati. Kamenite drobtine so letele čez glavo in se usipale za vrat pa za pas, otožni, enoglasni udarec cepina, kakor rudarjevo kladivo je zvenel v breg in plan, tam gori v ozračju pa se je zibalo košato telo divjega orla in njegovo bistro oko je čakalo plena, bogatega plena na skalnati pečini ...

Zona me strese, ko dvignem oči proti nebu. Namesto nebeške tolažbe mi angel smrti pogleda v obraz. Vročina je prihajala v moje prsi, mraz je stresal otrple ude. Sapa je obtičala v prsih, tesno je prihajalo v srce ...

Pa stopinja je napravljena ... Ena, dve, tri ... Ave, ave ...

Skoro nezavesten se držim obéroč za vozni in ga objemam. Nove moči so prilezle na beli dan. Hladen vetrič je pihal smrtne srage s čela v dolinico. In tam, koder so se prej zbirale znojne kaplje, so se tiščale smrtne srage. Pa veterc jih je odpihal iz očesne kotlice tja v široko plan in oči so zgrešile divjo ptico v sinjem zraku. Roke so žele zmago, noge pa so še štrlele proti zijavemu prepadu. Život se je opomogel in prevzel vlogo brezposelnih stopal.

Še enkrat, še enkrat, še en junaški povzpenj, še en drzen potegljaj, še en spreten dvig — pa je pečina pod nogami ...

Äve, Maria, gratia plena . . .

Vrh skalnate pečine, na voglatem pasu sedim in zrem v dolino, zrem v zijavi prepada pa hladim utrujene ude. Srce bije pravilno, život počiva, duša moja se raduje, poskakuje, vriska veselja, pólje zmage, daje hvalo . . .

Ljuba si mi, skalnata pečina, ljuba in draga, saj si kos mojega življenja, saj je vezano nate moje srce, saj sem ti upognil svojo voljo, zastavil svojega rojstva kosti, svoje glave možgane.

Trda si, pečina moja, težave rastejo na tvojem hrbtu, pelinova je tvoja prijaznost, raskava tvoja vljudnost. Pa te imam rad, pa so prijetni spomini nate, lepo dišeče tvoje rože, sladke njih korenine, preljuba moja pečina!

* * *

Desna noga je izkopala malo globino.

Ena, dve, tri . . . Z največjo hitrostjo in varnostjo se povzpnem, uprem vse svoje moči na desno nogo. Z levo pestjo pa zagrabim za prej nedosežni skalnati izrastek. Komaj sem zagrabil zanj, že izpodrsne leva noga in visel sem le za levo roko na skalnati pečini. Hitro si pomagam z vsem životom, da desna noga prileze na skalnato bučo. Pa zdaj je bil vlak prekratek in visele so kosti mojega trupla kakor troprsti lenivec na drevesu. Nič drugače. Desna noga zlezi dol, desna roka pa sezi po cepinček v torbico in hiti, da izklešeš v skalo luknjico . . .

Desnica hiti, levica pa utripa . . . Luknjica je napravljena, cepinček drži. Pa kaj, ko je treba še druge luknjice za nogo. Pa ta mora biti večja, da gre vanjo noga, ne cepinček.

Levica je že utrpnila, pa še drži krčevito. Zdaj je treba pospešene hitrosti. Desnica že drži za cepinček, levica omahne, pa se povzpnem z vso močjo, potegnem za cepinček, počasi leze život dalje, zobje škrtajo, mrak se dela pred očmi, leva noga pa tipa in išče izklesane stopinje . . . Äve, Maria . . .

In spet odpiram okno . . . Pod mano bele ceste, zeleni travniki, pisana polja . . . Okrog mene gorski

venec, goste hoste, ljubke planine . . . Nad mano pa temno nebo, sivi oblaki, žareči bliski . . .

In ti, gorski kralj, z oblaki zavito glavo kakor s turškim turbanom, odet v sivo haljo, potresen z rjavim snegom, ti me ne vidiš; pa jaz te vidim, vidim skalnato pečino, sladkost mojih dni, veselje mojih spominov . . .

Odprem okno do kraja . . .

Ti skalnata pečina pa tvoje bele čeri pa tvoje rjave drče pa tvoj zeleni pas — vse to mi zopet dviga srce, pólje dušo, volji pa kleše kamenit prestol, vdolben v mogočno skalo, ki je ne izpodje voda, ne razdene potres, ne premakne pekel . . .

Huda so tvoja pota, mučna hoja po tebi, skalnata pečina! Bolezen mi je nakopala, udje so se tresli nad prepadom, srce je bilo kakor obsojena trepetlika, sapa si je zaprla pot iz prsi, jezik je zeval žeje, duša je romala po visokih hribih in iskala svojega gospodarja. Pa bolezen je prestana, bol pozabljena . . .

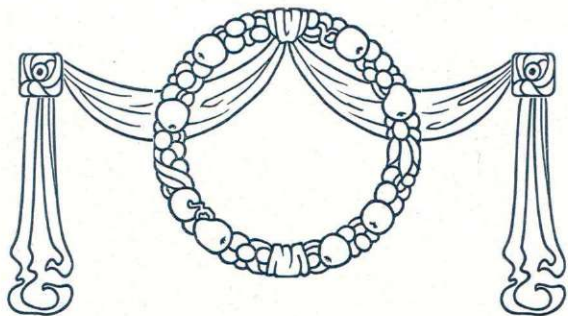
Odprem okno do kraja in se sklonim čez okno . . .

Grom pretresa dol, bliski švigajo nad glavo gorskega velikana pa treskajo po gori doli, počez po gori ter svetijo skozi megleno jezero, pa kažejo skalnato pečino, kažejo spomin mojih ur, kažejo skalnati prestol moje volje . . .

Zato si mi tako ljuba, moja pečina, zato ste mi tako drage, moje bele čeri, zato ste mi tako pri srcu, sive drče! Moja duša se je vrnila z visokih gora pa se spet veseli svojega bitja. Ona raja, čeprav se solnce joka za oblaki, ona ljubi, čeprav bliski treskajo ob pečino . . .

Moja duša se veseli belega dne, se veseli prestane hoje, prijetni spomini romarske duše se bude pod njeno streho. Smeji se ji divji orel nad skalnato pečino, v obraz se ji reži strma čer, zavistno lice hribolazčevo jo gleda, „višje duše“ jo gledajo z mračnim čelom, filistri višjejo nosove, „ožji krogi“ pojo „slovo in naročilo“.

Moja duša pa sloni na skalnati pečini, gleda na dovršeno dejanje in poje pesem o zmagi . . .

Dr. Ljudevit Gaj.

K njegovi stoletnici spisal dr. L. Lenard.

(Dalje.)

Zalostno, kakor na političnem polju, izgledalo je v predilirski dobi na Hrvaškem tudi na polju slovstva in umetnosti. Stare tradicije so izumirale in skoraj izumrle, novega, oživljajočega duha pa še dolgo ni bilo odnikoder začutiti. Plemstvo, edini stan, ki je bil takrat merodajen, se je — v kolikor je še ohranilo hrvaško rodoljubje — potegovalo samo za pravice latinskega jezika proti nemškemu in madžarskemu. Šele pod vplivom Napoleonovih vojsk in francoske revolucije so pričeli nekateri izmed njih čitati francoske enciklopediste in Voltaireja in so se potem od francoskega slovstva polagoma obrnili k hrvaškemu. Meščanstvo je prišlo malo v poštev, ljudstvo pa še manj. Največ stika z rodno zemljo in z rodnim jezikom je imela izmed hrvaških neodvisnih stanov še duhovščina in od nje je izšel tudi začetek novega slovstva in probujenje narodnega duha.

V začetku XIX. stoletja so se zbirali slovarji, zapisovali zgodovinski podatki in spominki iz hrvaške prešlosti, toda večinoma v latinskem jeziku. Dotične pisatelje je vodila bolj ljubezen k starodavnosti in narodnemu življenju, kakor pa ljubezen do rodne jezika. Bili so predvsem arheologi in folkloristi.

Pri raznih prilikah so se pisali verzi in deklamacije v takrat običajni obliki „od“, toda tudi večinoma v latinskem jeziku. Slovstvene vrednosti dotične „ode“ niso imele nobene, vendar jih moremo smatrati za začetke novega hrvaškega slovstva. V staroslavnem, ponosnem Dubrovniku, ki nam je dal nesmrtnega Gundulića in toliko drugih slavni pisateljev, so tako popolnoma izumrle stare tradicije, da so celo pozabili ime svojega jezika in ga niso več imenovali, kakor poprej, „slovanski“, ampak samo „naški“. Še slabeje je bilo med kajkavci, kjer sta se nekoč trudila za hrvaško slovstvo velika hrvaška narodna junaka Frankopan in Zrinjski.

Prva se je pričela dramiti Dalmacija, ki je prišla obenem z nekaterimi slovenskimi deželami pod francosko vlado. V Zadru je nastal časnik v domačem jeziku, narodni jezik se je vpeljal v šole, postave so se prevajale v hrvaščino, leta 1812. je napisal Simeon Starčević v Trstu „ilirsko slovnico“ za potrebe „vojaške mladine“, ki je stala v francoskih polkih. Ko je padla francoska vlada, se tudi ti borni začetki hrvaškega slovstva na Primorju niso mogli razvijati dalje.

Dne 26. junija 1813 je izdal že imenovani zagrebški nadškof Maksimilijan Vrhovac v latinskem jeziku poslanico na svojo duhovščino, kjer jo navdušuje, naj se uči hrvaškega jezika, zbira narodne izraze, pregovore in reke in pesmi ter pošlje zbirko njemu. Ta fakt pomeni začetek hrvaškega preporeda in ilirskega gibanja na slovstvenem polju. Seveda „poslanica“ ni imela takoj uspeha, katerega je pričakoval rodoljubni nadpastir, vendar je vzbudila mnogo pisateljev in zbirateljev narodnega blaga.

Anton Mihanović je obrnil pozornost Hrvatov na pozabljeno klasično dubrovniško slovstvo in je odkril l. 1818. v Benetkah Gundulićevega „Osmana“ ter je dobil dovoljenje, da sme izdajati hrvaški časnik „Oglasnik ilirski“, ki pa ni prišel na svetlo. Važna za začetek ilirizma je bila njegova brošura, katero je izdal l. 1815. na Dunaju pod naslovom: Beseda domovini o koristi pisanja v domorodnem jeziku. Kukuljević in Šafařík pišeta, da je izšla l. 1825. V njej se bori pisatelj za pravice narodnega hrvaškega jezika proti latinščini.

Ko je nastopil L. Gaj, je bil Mihanović začetkom njegov marljivi sotrudnik in je zložil hrvaško narodno himno „Liepa naša domovina!“

Eden najplodovitejših pisateljev, ki so pripravljali pot Gajevega „ilirizmu“, je bil kajkavski svečenik Tomaž Mikloušić, ki se je odlikoval z veliko marljivostjo, izredno energijo in gorečim rodoljubjem. V neki knjigi govori o starih Ilirih, ki so bili predniki naših Slovanov. Slovanskih narodov je naštel do 20, k njim je prištel tudi Litvine. Med slovanskimi jeziki najlepši je hrvaški, ki mora biti skupni slovanski jezik, to pa zlasti tudi raditega, ker je med vsemi slovanskimi jeziki najbližji latinskemu.

Primeroma jako veliko imamo iz tega časa dram in dramatičnih prizorov, ki so se predstavljali pri raznih slavnostnih prilikah. Večinoma so verske vsebine. Najboljši dramopisec je bil Tit Brezovački. Izdajal in popravljaj jih je Mikloušić. Omeniti hočem še njenega vrstnika Jakoba Lovrenčića, ki se je podpisaval z „Istinski domorodec“. Pisal je ode, poučne spise in tri šaloigre. Dvoje dram je napisal tudi Ljudevit Farkaš, ki je postal pozneje goreč pristaš Gajevega ilirizma in je pohrval celotno svoje madžarsko ime ter se je pisal pozneje „Vukotinić“.

Čisto blizu časa Ljudevita Gaja stoji kajkavski pisatelj Ignacij Kristijanović, sorodnik Mikloušiča, ki je bil pozneje hud nasprotnik Gajevih reform jezika in pravopisja. Kristijanović je pisal vedno v kajkavskem narečju in se je do smrti trdovratno boril za „stari jezik in staro pisavo“.

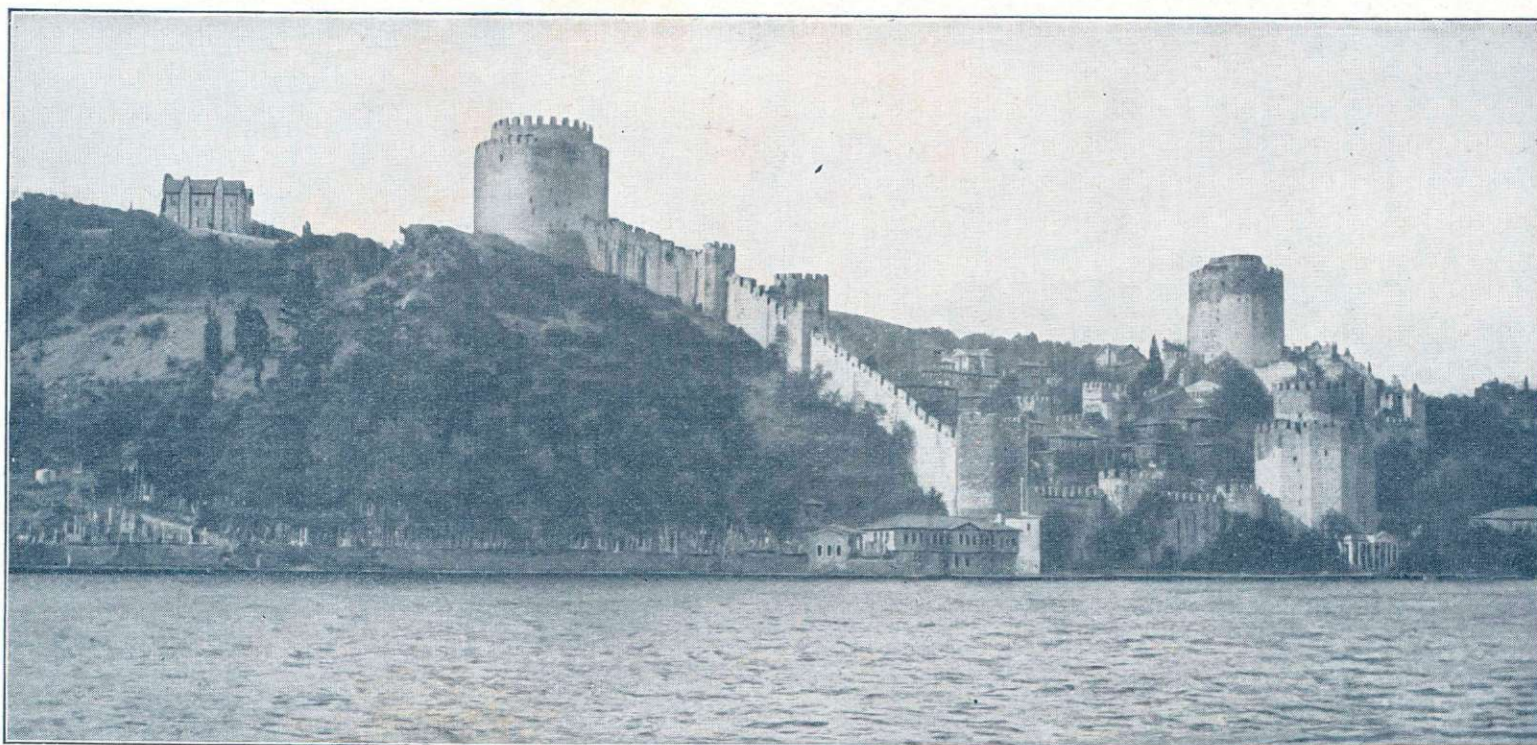
V Slavoniji so pisali še koncem XVIII. stoletja Kanižlić, Reljković (slovnica, basni, satira), Lanorović (slovnica), Kerpotic (Put Ekaterini II. i Josipa II. v Krim), Vid Došen (Aždaja sedmoglava), fra Aleksander Tomiković, Matija Peter Katančić.

V devetnajstem stoletju se je proizvajalo v Slavoniji začetkom malo. Omeniti je nekaj od Marića, Mihalića, Pavića, Brezovačkega, Karla

Tak je bil v kratkih in sirovih potezah politični in slovstveni položaj na Hrvaškem, ko je nastopil dr. Ljudevit Gaj.

Od leta 1832. se začena na Hrvaškem razvijati gibanje, ki se je samo krstilo z besedo „ilirizem“, ki se pa pravilneje imenuje „hrvaški preporod“ ali še natančneje je, ako rečemo: „hrvaški preporod“ na političnem in slovstvenem polju je bil glavna in najboljša posledica ilirskega gibanja.

Od leta 1832. so pričeli Hrvati odločneje braniti svoje politične in državne pravice. Zagrebški odposlanci v sabor so dobili navodilo, da morajo zahtevati, naj se Dalmacija pridruži hrvaškemu kraljestvu, a slavonske župnije naj se popolnoma zedinijo z banovino. Latinski jezik mora ostati državni in uradni

UTRDBE V BOSPORU

Pavića (Politika za dobre ljude), Čevapović (drama), Appendini (ilirski slovnica), Voltigi (slovar), Stulli (slovar).

V Dalmaciji je delal edino le Bruer, rodod Francoz.

Prvi in glavni predhodnik Gaja je bil Šporer, s psevdonom Matić, po poklicu zdravnik. On je pripadal krogu, ki je mislil izdajati l. 1818. na Dunaju že omenjeni „Oglasnik ilirski“.

Leta 1823. je izdal v Karlovcu „Almanah ilirski“ z „moto“, vzetim iz Gundulića. Njemu je dobro znano staro dubrovniško slovstvo; pisal je v slavonskem narečju; stari Ilirci so tudi njemu predniki Slovanov in prva naloga Slovanov je po njegovem, da se zedinijo v enem skupnem ilirskem pismenem jeziku. Tako je poudarjal Šporer v svojem almanahu še vse ideje, ki so pozneje bile vodilne Gaja.

jezik in hrvaško kraljestvo mora stopiti k Ogrski spet v ono razmerje, ki je vladalo pred letom 1790. Tega leta so se prostovoljno združili z Ogrsko, ker je bila Hrvaška premajhna in prerevna, da bi mogla sama vzdrževati svojo upravo in da bi se skupaj z Ogrsko laže branili proti germanizujoči dunajski vladi. Zdaj se je pa hrvaško kraljestvo okrepilo, pridruži naj se mu še Dalmacija, Slavonija in Reka in tako bo močno dovolj, da se bo moglo samo vzdrževati, na drugi strani mu pa grozi v narodnem oziru iz Pešte večja nevarnost kot z Dunaja.

Takih besedi Madžari doslej od Hrvatov že dolgo niso slišali.

Med temi poslanci je bil tudi eden poznejših voditeljev „ilirizma“, grof Janko Drašković, ki je v času zasedanja sabora izdal prvo hrvaško politično brošuro, ki je postala potem programatična za ilirsko

gibanje do leta 1848. Njen naslov je: „Disertacija ili Razgovor“ itd., pisana je v štokavskem narečju, ki naj bi po pisateljevem mnenju postal slovstveni jezik hrvaški, in s starim „nekoliko popravljenim“ pravopisom. V tej razpravi zagovarja grof Drašković vneto pravice hrvaškega jezika in zahteva, da se vpelje v vse šole in urade na Hrvaškem.

To brošuro smemo po pravici imenovati začetek „hrvaškega preporoda“ in „ilirskega gibanja“.

Grof Janko Drašković-Trakoščanski je bil potomec starega plemenitaškega rodu, ki je dobil naslov grofov od cesarja Ferdinanda leta 1631. Rodil se je v Zagrebu leta 1770., učil se je v Zagrebu in potem na dunajskem vseučilišču. Začetkom je vstopil

CERKEV SV. JANEZA KRSTNIKA V TORUNJU

v vojno službo, se boril pod Lavdonom pri Belgradu in potem v avstrijskih četah proti Napoleonu. Leta 1806. si je na Dunaju po nesrečnem slučaju zlomil nogo, vsled česar je moral izstopiti iz vojaščine. Ker je del njegovih posestev ležal v Napoleonovi „ilirski provinci“ in je Drašković na ta način postal francoski podložnik, se je preselil v Pariz, kjer je živel jako razkošno in zapravil večji del svojega velikega premoženja. Tu se je seznanil z narodnimi prvaki drugih slovanskih narodov, navzel se je slovanskega in hrvaškega domoljubnega duha in ljubezni k narodnemu jeziku, šegam in navadam in se je navdušil za staro hrvaško slavo. Bil je jako izobražen in je govoril in pisal mnogo tujih jezikov;

od svojih stanovskih tovarišev, točasnih plemičev, se je odlikoval, s tem, da je iskreno ljubil knjige in umetnost. Med vsemi slovanskimi narodi je najbolj ljubil Poljake, s katerimi se je seznanil v času svoje službe v Galiciji. Iz Pariza se je preselil v Zagreb, kjer je njegova hiša postala ognjišče hrvaške narodne misli in je zbiral okrog sebe hrvaške rodoljube. Iz tega kroga je pričel izhajati odločnejši odpor proti Madžarom in boj za hrvaški jezik in njegove pravice.

Drašković je naštel v tej brošuri plemena, ki naj bi po njegovem načrtu tvorila „Veliko Ilirijo“.

Ta so: Slovenci, Krajišniki, Primorci, prebivalstvo ob Kolpi, Dalmatinci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, ki se imenujejo „Wasserkroaten“ in so raztreseni po Ogrskem. Brošuri je dodal tudi karto, iz katere je razvidno, da bi njegova „Velika Ilirija“ obsegala Hrvaško, Slavonijo, Vojno granico, Dalmacijo s Kotorom, Bosno s Hercegovino, Štajersko, Koroško in Kranjsko. Torej približno sedanje „Hrvaško državno pravo“.

Tako so se stvari razvijale in pripravljale za „hrvaški preporod“. Ideje so že žarele med ljudstvom, mnogo rodoljubov je pripravljalo podlago novemu gibanju, narodna ideja je štela že navdušenih in zavednih pristašev. Treba je bilo samo energičnega človeka, ki bi znal te ljudi zbrati in organizirati ter jih voditi v eni enotni smeri.

Ta mož je bil Ljudevit Gaj.

Gaj je bil rojen dne 8. julija 1809 v Krapini v Zagorju. Njegov oče je bil zdravnik in je moral po poklicu mnogo občevati z ljudstvom. Tako je mladi Ljudevit imel priliko že v mladosti spoznavati ljudstvo, poslušal je njegove pravljice in pesmi, ogledaval njegovo nošo in življenje, do srca mu je segala njegova revščina in zapuščenost. V Krapini se je pripovedovala pripovedka o Čehu, Lehu in Mehu, pradedih češkega, poljskega in ruskega naroda, katero nam je zabeležil tudi Ljudevit Gaj. Ne moremo se tu spuščati v oceno zgodovinske vrednosti omenjene pripovedke. Ako zasledujemo njene vire, se nam vriva prepričanje, da nima nobene zgodovinske podlage in da najbrže tudi ni izšla iz naroda v knjigo, ampak da je obratno nastala polagoma umetnim potom in da je potem iz knjige zašla med ljudstvo. Mogoče pa tudi, da sploh ni nikdar živela med ljudstvom, ampak da si jo je tudi Ljudevit Gaj sam konstruiral po književnih virih. Na vsak način so pa razne žive narodne pravljice in pesmi, opazovanje ljudskih šeg in navad ter pogled na njegovo bedo in nesrečno stanje naredili globok vtisk na mladega, živahnega in nadarjenega dečka.

Svojo mladost je opisal Gaj v avtobiografiji med l. 1851. in 1852., torej v času, ko je že, ne brez njegove krivde, zatemnela njegova slava in so se nje-

govi rojaki in tovariši obrnili od njega. Raditega ne smemo tej avtobiografiji pripisovati absolutne vrednosti, ampak ima bolj pomen lastne apologije.

Z devetimi letom se je pričel učiti latinskega jezika. V začetku ni čutil k temu veselja, pozneje se je pa poprijel učenja z veliko vnemo, ker je mislil, da bo našel v latinskih knjigah bolj obširno opisane one pravljice, katere je čul med ljudstvom. Z veliko hvaležnostjo se spominja svojega učitelja o. Evgenija Rabiča, predstojnika frančiškanskega samostana, ki ga je učil latinščine in hrvaščine. V samostanski knjižnici je našel mnogo starih latinskih knjig, med njimi je pa našel tudi rokopisno knjigo nekega o. Sklenskega, ki je obsegala popis zanimivosti njegovega rodnega kraja in o drugih Jugoslovanih. Tu se je seznanil s poljskimi in češkimi kronikami ter je sestavil v petnajstem letu, ko je bil v peti šoli, knjižico: „Brevis descriptio loci Krapinae“ ter jo je hotel dati v tisk. Toda takratni zagrebški cenzor, bivši jezuit Klohammer, jo je prepovedal, rekoč: „Otroci naj se uče, ne pa pišejo knjige.“

Višjo gimnazijo je študiral Ljudevit Gaj v Karlovcu. Tu je bil njegov učitelj nemški frančiškan Hoerman, ki je bil tudi cenzor knjig. On ga je navdušil, da je prestavil svoj prvi opis iz latinskega na nemški jezik, ter ga je izdal l. 1826. pod naslovom: „Die SchlöBer bei Krapina sammt einem Anhang von der dortigen Gegend in botanischer Hinsicht von Ludwig Gaj, Hörer der zweiten Humanitätsklasse. Karlstadt, 1826.“ Knjižica šteje v šestnajsterki 36 strani. To je bilo prvo delo Gaja. Iz njega se je že razvidela smer poznejšega voditelja hrvaškega naroda. Za moto je vzel verz iz Osiandra: „Junaki prejšnjih časov so izginili. Njihovi sinovi izumirajo kakor oni in drugo pleme nastaja; narod je podoben brezdanjim in vedno se dvigajočim valovom morja.“ Spis ima dva dela. V prvem opisuje gradove okrog

Krapine. Vidi se, da je že poznal dela Mavra Orbinija. Omenja pravljico o Čehu, Lehu in Mehu in govori o vzajemnosti vseh Slovanov, ker so vsi potomci onih pradedov. V drugem delu opisuje rastlinstvo iz krapinske okolice.

V Karlovcu se je seznanil z ljudmi „starega narodnega kopita“ in je poslušal njihovo govorjenje. Toda sam je še vedno pisal v svojem zagorskem narečju. Čital je Kačič - Miošičev „Razgovor ugodni naroda Slovinskega“, ki je bil izdan prav istega leta nanovo v Dubrovniku in je tudi spoznal „sladkost in dostojnost ilirskega jezika“. Kmalu potem mu je umrl oče in jesen je preživel doma pri materi. Tega leta je objavil tudi prve svoje pesmice v zagrebški „Luni“. Tega leta je namreč v Zagrebu pričela izhajati literaturna priloga k „Agramer Zeitung“ pod naslovom: „Luna, Agramer Zeitschrift“, ki je prinašala tudi pesmice in sestavke v hrvaškem jeziku. V šesti številki je prišla v verzih „Uganjka“ s podpisom J. R. K. (Josip Romuald Kvaternik), v enajsti pa „Rešitev Uganjke“ istotako v verzih in z akrostihom „Hrvatska“ s podpisom Lud. Gaj. Verzi so obakrat slabi, toda zanimivi so raditega, ker se v njih izražajo že misli, ki so bile potlej Gaju vodilne pri njegovem javnem delovanju.

Ljudevit Gaj se je bavil v mladosti neprestano z mislijo, da bi napisal obširno in znanstveno zgodovino svojega naroda. Raditega je odšel po končanih zadnjih šolah v Karlovcu na Dunaj, da bi tu po knjižnicah in arhivih zbiral gradivo za svoje delo, ter se je vpisal na filozofsko fakulteto. Toda na Dunaju se je čutil osamljenega in tudi zdravje mu je preveč nagajalo. Raditega se je preselil kmalu v Gradec. Tu je našel krog, kakršnega je potreboval, in tu so se razvile vse njegove ideje, ki so ga potem vodile pri delovanju v domovini.

(Dalje.)

Književnost.

Slovenska.

Alojzije Remec: **Veliki punt**. Kmečka zgodba iz XVIII. stoletja. Založil Alojzije Filipič. Gorica 1909. Tiskala Narodna Tiskarna. Kmečki punti in turške vojske so najpriljubljenejši predmeti našega zgodovinskega romana. Vendar ne premleva Alojzije Remec stare, že izrabljene snovi, ampak nam podaja popolnoma izvirno povest. Že lokalizacija povesti, romantični tolminski hribovi in solčna Goriška, je srečno izbrana in zanimiva. Značaji so risani dosledno in kakor se vidi, po živih vzorih. Všeč nam je kratki, lahki slog in preprosti stavki in oni epični mir, ki je

razlit po vsej povesti. Knjižica je jako pripravna za poljudno berilo in jo priporočamo vsem našim društvom in knjižnicam, da si jo naroče. Ljudstvo jo bo rado čitalo.

Dr. L. L.

Sakuntalâ ali „Prstan spoznanja“. (Indijska Talija. Zbirka indijskih gledaliških iger. III. zvezek.) Drama v sedmih dejanjih. Sanskrtski spisal Kâlidâsa. Po R. Pischelovi izvirni izdaji 1877. l. poslovenil dr. Karol Glaser. Maribor 1908. Založil dr. K. Glaser. Tisk Cirilove Tiskarne. — „Sakuntalâ“ je najslavnejše dramsko delo iz staroindijske literature. Drama se je gojila tedaj večinoma na dvoru, in tudi „Sakuntalâ“ je prava dvorna igra. Snov je zajel pesnik iz velikega

epa „Mahabharata“, a jo je lirčno poglobil in razvil s prav žensko nežnostjo. Sakuntalâ, puščavnica, varovanka puščavniškega poglavarja Kanve, je mehkosanjava dekliška duša, ravnotako kralj Duhšanta, ki jo sreča v gozdu in se z njo poroči. Višje sile vodijo razvoj dejanja. Čarobna moč zatemni v kralju spomin na Sakuntalo, ki se topi v žalosti, in skrivnostni prstan mu ga zopet obudi. Puščavniško življenje brahmansko se menja na odru s kraljevim dvorom, kar daje drami pravo indsko lice. Tudi niso brez vzroka prišteli „Sakuntalo“ med „devet biserov na dvoru kralja Vikramaditje“, kajti lirčna stran te drame je tako krasna, da si bo ohranila za vse čase odlično mesto v svetovnem slovstvu. Kako nam popisuje pesnik življenje spokornih puščavnikov!

Oboje s čudom ogledujem tukaj,
menihe same pa njih bivališča.
Moči življenjske dajajo jim vetri,
in sveti gozdi so jim bivališča.
Umivajo z vodovjem si telesa,
ki ga cvetlični prašek je rumenil.
Tu premišlujejo v kristalnih hišah,
posté v navzočnosti se dev nebeških;
kar drug z molitvijo si privojskuje,
to oni vže imajo pokoré se.

Že v šestem stoletju po Kristusu, ko je nastala Sakuntalâ, je moralo puščavniško življenje v Indiji kazati podobne izrastke, kakor jih vidimo na sedanjih fakirjih, kar pričajo verzi:

Svetnik stoji tam kakor soha trda;
na solnčne strani je obraz obrnjen,
v mravljišče je telo napol se skrilo,
in vrv iz kačje kože ga ovija.
Ob vratu močno ga obroč obteža,
iz posušenih je lijan napravljen;
ob ramah nosi gosto pleteničje,
kjer vgnezdili so se različni ptiči.

Najvišje se pa povzpne Kâlidâsa, kadar opeva lepoto prirode in izraža tiho ljubezen ali nežno žalost. Pogovarja se s cveticami in bučelami, kakor urne gazelice mu teko verzi med govorom. Tako nam podaje „Sakuntalâ“ v umetniški obliki celo sliko staroindskega svetovnega naziranja, kakor je živelo na dvorih tedanjih knezov.

Prevoda profesorja Glaserja seveda ne moremo oceniti po izvorniku; zdi se, da je prevajatelj predstavljal po besedah z učenjaško natančnostjo, kar seveda dela dikcijo večkrat trdo; pestri prah z metuljčjih peruti se v roki prevajavca omane, in pokaže se spodaj prozaično rebro. Seveda je težko staroindsko pesniško dikcijo, polno orientalskega žara in nam tujih prispodob, izraziti v modernem jeziku. Vsekako pa gre dr. Glaserju velika zahvala, da je naše slovstvo obogatil s tem znamenitim prevodom. *Dr. E. L.*

Breznik Anton: **Slovanske besede v slovenščini**. Ponatis iz Časa. V Ljubljani 1909. Založila Katoliška Bukvarna.

Slovincem se je včasih celo očitalo, da so preveč slovničarji in se preradi pulijo za besede in korenine. Včasih je to res veljalo. Skoraj vsak naš važnejši pisatelj je napisal tudi slovensko slovnico in naše slovstvo je v začetkih obstajalo večinoma le iz molitvenikov, slovnice, pratik in sanjskih bukvic. Toda zdaj so se razmere izpremenile. Naše slovstvo narašča in se izpopolnjuje vsestransko, odkar nam je pa umrl

grčati Levstik, se samo še pater St. Škrabec na platnicah Cvetja od časa do časa peča s slovnično kritiko. Imeli smo in imamo učene slaviste, kakor V. Oblak, M. Murko, K. Štrekelj itd., ki so napisali učene razprave, toda manjka nam, rekel bi, dnevne slovnične kritike, ki bi trebila in popravljala naše vsakdanje napake v pisavi in izgovarjavi.

Takih napak se je pa tekom let, kar se je kritika pod vplivom Stritarja postavila bolj na estetsko in umetniško stališče, nabralo jako mnogo in grozi nam nevarnost, da se slovenski jezik popolnoma odtrga od rodne grude in pokozmopoliti. Pritožba, da kmalu nobeden naših pisateljev ne bo znal pisati slovensko, je žalibog močno opravičena. K temu je mnogo pripomoglo tudi naše časopisje, ki vedno bolj izpodriva knjigo. Vse priznanje torej gospodu Brezniku, ki se je spustil na polje, na katerem so se tako odlikovali naši predniki, in pričel kritično reševati naš jezik. Njegovo razpravo pozdravljamo z veseljem in podpišemo vsa načela, katera v njej razvija, ter želimo, da bi bila kot nekak uvod k drugim novim razpravam, v katerih bi se posamezna tu postavljena načela razvijala dalje in aplicirala še na druge sorodne predmete.

Dr. L. L.

Nove slovenske šolske knjige za gimnazije.

Dr. Jos. Tominšek: **Grška slovnica**. Cena 3 K. Ljubljana 1908. Založila Katoliška Bukvarna.

Dr. Jos. Tominšek: **Grška vadnica**. Cena vezani knjigi K 3.50. Ljubljana 1908. Založila Katoliška Bukvarna. Stvarno oceno moramo prepustiti strokovnjakom, predvsem pa najvišjemu in najbolj nepristranskemu sodniku „času“. Na nas vse, ki smo zajemali začetke starogrške vede iz nemških šolskih knjig, tako da se nam je vbiło prepričanje, da ne more biti drugače, je naredilo prijeten vtisk, ko smo zagledali pred sabo Tominškovo slovensko-grško slovnico. Zdelo se nam je, da je padel paladij nemškega gospostva po naših gimnazijah.

Anton Dokler: **Slovarček k izbranim Ovidijevim pesnim Sedlmayerjeve izdaje**. Cena K 1.90. Ljubljana 1909. Založila Katoliška Bukvarna.

Bl. Matek: **Aritmetika in algebra** za srednje in višje gimnazijske razrede. I. del. Cena mehko vezani knjigi K 2.20. Založila Katoliška Bukvarna. Ljubljana 1909.

Bl. Matek: **Geometrija** za srednje in višje gimnazijske razrede. Prvi del. Cena mehko vezani knjigi 2 K. Založila Katoliška Bukvarna. Ljubljana 1909.

Milan Pajk: **Zemljepis za srednje šole**. I. del. Cena vezani knjigi K 1.80. Založila Katoliška Bukvarna. Ljubljana 1909.

Anton Koritnik: **Slovarček k I., II. in III. spevu Ilijade**. Ponatis iz izvestij knezoškofijske privatne gimnazije v zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano. Založila Katoliška Bukvarna. Ljubljana 1909.

Brinar Josip: **Zgodovina za meščanske šole**. Cena vezani knjigi K 2.20. Založila Katoliška Bukvarna, Ljubljana 1909.

Dr. Ivan Svetina: **Katoliški verouk** za višje razrede srednjih šol. Prva knjiga: Resničnost katoliške vere. Cena vezani knjigi K 2.80. Založila Katoliška Bukvarna. Ljubljana 1909.

Dr. Gr. Pečjak: **Katoliški verouk** za višje razrede srednjih šol. Druga knjiga. Resnice katoliške vere. Cena vezani knjigi K 2'80. Založila Katoliška Bukvarna. Ljubljana 1909.

Alojzij Stroj: **Liturgika**. Nauk o bogočastnih obredih sv. katoliške Cerkve. Cena vezani knjigi K 1'40. Založila Katoliška Bukvarna. Ljubljana 1907.

Toliko šolskih knjig je založila samo Katoliška Bukvarna, skoraj vse v enem letu. S tem si je pridobila veliko zaslugo za poslovenjenje naših srednjih šol. Lahko tedaj trdimo, da bi brez požrtvovalnosti Katoliške Bukvarne marsikatera gori navedenih učnih knjig letos še ne mogla zagledati luči sveta. O marsikateri, zlasti o poslednje navedenih knjigah za verouk, bi radi izpregovorili obširneje, toda nam ne dopušča prostor. Upamo, da se najde prilika pozneje. Za sedaj častitamo samo gospodom pisateljem in založniku in želimo vsem mnogo uspeha pri kulturnem in izobraževalnem delu za mili narod slovenski.

Dalje sta izšli:

M. Pirc: **Zgodovina starega veka** za višje razrede srednjih šol. Cena vezani knjigi K 2'60. Založilo „Društvo slovenskih profesorjev“. Ljubljana 1909.

Anton Jeršinovič: **Livijev komentar**. Ljubljana 1908. Založilo „Društvo slovenskih profesorjev“. Dr. L. L.

Dr. K. Capuder: **O luteranstvu na Goriškem**. (Letno poročilo drž. gimnazije v Gorici, 1909.) Str. 1—29. — Ta razprava se nam zdi važna dovolj, da jo posebej omenjamo. Za slovstveno zgodovino važni so nekateri novi podatki o Trubarju. Za našo politično zgodovino tako važna doba protestantskega gibanja je obdelana v njej od nove strani in na podlagi doslej še nerabljenih virov. Izobraženejši mladini bo služila ne samo v prijetno in poučno berilo, ampak tudi za vzor, kako se pišejo temeljite znanstvene razprave.

Dr. J. Arnejc: **De origine et vi vocis „tamen“**. Posebni odtisk iz letnega poročila c. kr. drž. gimnazije v Mariboru. L. 1909. — Slednjič omenjamo še to latinsko razpravo našega rojaka, ki se odlikuje po svojem jedrnatem jeziku in pregnantnem izražanju. Moderni jeziki v tem oziru pač ne dosegajo latinščine.

□□□□

Hrvaška.

Dr. Mihajlo Nápotnik: **Sveti Pavao, apostol svijeta i učitelj naroda**. Njegovo življenje in delovanje. Opisao dr. Mihajlo Nápotnik, knez i biskup lavantinski. Pokrvatio Marko M. Majević. Preštampano iz „Katoličkoga lista“. Cena K 1'20. — Veseli in ponosni smemo biti, da je krasno delo našega slovenskega vladike zagledalo luč sveta tudi v hrvaškem

prevodu. Nápotnikova razprava o svetem Pavlu spada med najboljša dela, kar se jih je na tem polju sploh kdaj napisalo, in je pravi vzor, kako se pišejo dobre hagiografije. Brez vsiljivega moraliziranja govore neprenehoma samo viri in nam kažejo velikega apostola v vsej njegovi postavi. Razprava je oprta na široko podlago in nam slika svetega Pavla v zvezi z

STOLNA CERKEV V TORUNJU

vem tedanjim kulturnim in duševnim razvojem človeštva. Naj bi bil ta prevod nov kamen k praktični kulturni vzajemnosti Slovencev in Hrvatov!

□□□□

Slovaška.

Tá zem vábna . . . Povest. Napisala Timrava. Odtisk ze „Slovenských Pohladov“. Turč. Sveti Martin. Tlačon a nákladom knihtlačiarského účastinarského spolku. Str. 32. Cena 24 v. — Slovaška pisateljica Timrava je vstopila na književno polje pred dvanajstimi leti. Njen prvi spis pod naslovom „Pomocnik“ je izšel v mesečniku „Slovenské Pohlady“ (XVI. letnik).

Timrava je prišla v slovaško književnost kot dovršen talent; o njej se ne more reči: v tem spisu se začne njen razvoj in v onem se že kaže kot dovršena pisateljica. Vsi njeni spisi so dobri in predvsem izvirni. Timrava ima svoj način opisovanja, svojo dikcijo, ki

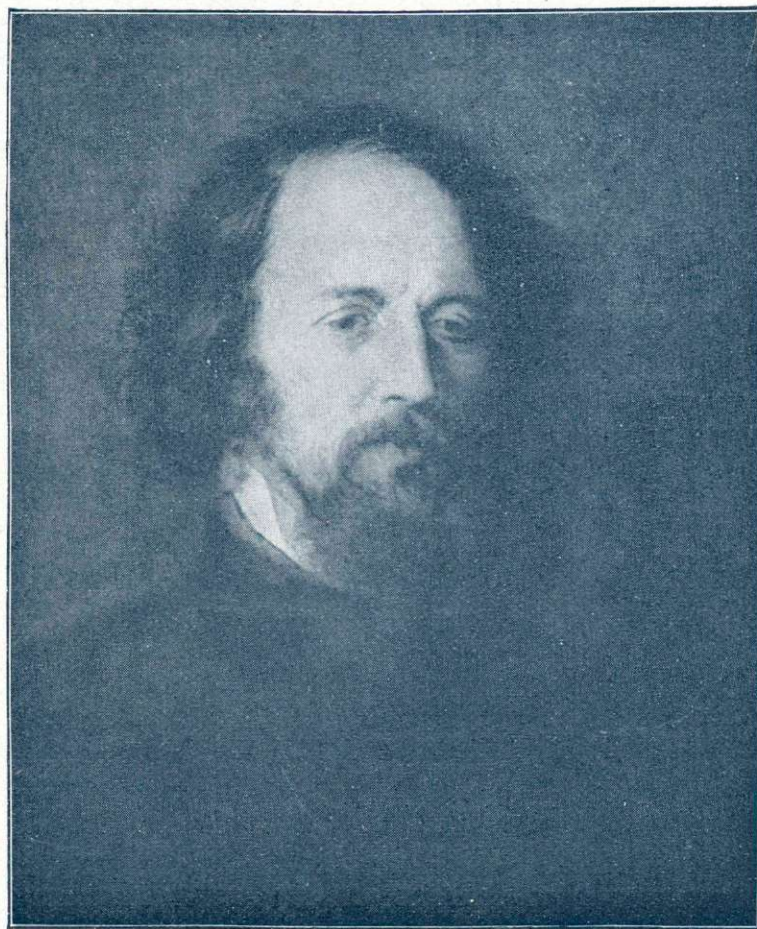
ALFRED ROCKEFELLER
najbogatejši mož na svetu

pa je malo vzletna, tuptam težka, in je po mojem mnenju edina napaka njenih povesti. Ako bi njen jezik bil bolj gladek, lahek, bi bili spisi Timrave pravi biseri v slovaškem slovstvu . . . Snov svojim povestim črpa iz domačega slovaškega življenja; značaje, tipe, karikature, situacije riše tako, da čitatelj vidi pred seboj pravo resničnost. Timrava ne zajemlje iz svoje notranjosti, ne išče v njej analogije. V njenih povestih nastopajo ljudje dobri in hudobni; njih življenje je preprosto, kakor pač je življenje ljudi, živečih v tihih vaseh. Umetnost Timrave ni da bi navduševala; ona vabi k sebi tiste, ki ljubijo življenje z vsemi raznovrstnimi malenkostmi, ki so prijatelji resnice in resničnosti. Najnovejša povest izpod peresa Timrave „Tá zem vábna . . .“ ima moralno in umetniško vrednost. Povestica je zdravilo zoper izseljevalno bolezen Slovakov, je dokaz slovaškega preganjanja in iz preganjanja izvirajočih zmot. Čitatelj se kar čudi, kako more takšno, domovini zvesto ljudstvo hoditi v tujino, ki je polna nevarnosti in negotovosti. Ako se bo povestica čim največ med slovaškim ljudstvom razširila, ni dvomiti, da doseže svoj namen, da omejuje izseljevanje Slovakov iz domovine.

Spisy Mikuláša Št. Ferienčika. I. „Jedlovský učitel.“ Povest zo života Slovákov. Turč. Sv. Martin. Str. 184. S podobiznou autora. Cena 70 v. — Mikuláš Št. Ferienčík spada k starejšim slovaškim pisateljem; njegovi dobri spisi so že skoraj pozabljeni. Zato je slovaško tiskovno in zalagateljsko delniško društvo začelo izdajati zbrane spise tega dobrega, napol pozabljenega pisatelja. Prvi zvezek je pred kratkim izšel. M. Ferienčík je uredoval v Budimpešti „Peštbudínské Vědomosti“, spisal je več povesti in veseloigro „Pravda predsa zvíťazi“. Ferienčík je pisal sveže, zabavno; njegovo pripovedovanje je neprisiljeno, tendenca plemenita. Poučeval je, kratkočasil in povzdigoval. Povest „Jedlovský učitel“ ima vse prednosti njegovega spretnega pisateljskega peresa.

Sobrané díela Svetozára Hurbana Vajanského. Tlačon a nákladom knihtlačárskeho učasti-

narského spolku v Turč. Sv. Martině. I., II., III., IV. in V. svázok. — Slovaško tiskovno društvo se je lotilo kulturnega dela; začelo je namreč v sedanjih za slovaško književnost neprijaznih razmerah izdajati zbrane spise najboljšega slovaškega sodobnega romanopisca Svetozára Hurbana Vajanského. Spisi izhajajo v krasni obliki in jih je že izšlo pet obširnih zvezkov, ki obsegajo samo daljše romane; pride pa na vrsto vse, kar je sloviti pisatelj spisal: potopisi, verzi in novele. — Vajanský je v svojih romanih in povestih odličen predstavitelj slovaške inteligence iz dobe prvih poizkusov tistega avstro-ogrskega dualizma, ki je ogrske narodnosti na rokah in nogah zvezane izročil madžarskemu despotizmu na milost in nemilost. Vajanský riše vse lepe strani le-te inteligence, ne taji pa tudi njenih napak in njene pasivnosti. Njegova mesteca, gradovi in vasi so opisane natančno po turgenevskem načinu. Spisi Vajanského niso objektivno-umetniški, ampak so naravnost tendenčni; oni pripovedujejo, se bojujejo, opominjajo in svaré. Osebe Vajanského so v resnici žive, iz mesa in krvi; njih dušeslovna stavba je brez napake, tuptam naravnost virtuozna. Vajanský je sicer protestant, ali globoko krščanski duh brez vsakega, tudi najmanjšega sovraštva do katoliške Cerkve, resničen konservatist, kateremu so svete reči nedotakljive, ki ne dovoljuje, da bi moderna veda razdirala od pradedov podedovane svetinje; ni izmed onih, ki bi po čisto fizioloških in bioloških pojavih

ALFRED TENNYSON

razlagali vse to, kar so naši pradedje smatrali za nadzemeljsko. In to je menda vzrok, da ponekod Vajanského prezirajo, moža, ki je preganjanje in ječo pretrpel za svoj narod.

Básne Jána Hollého. Svázok I. Turčianský Sv. Martin. Vydami knihkupecko - nakladatelského

spolku. 1908. Str. 340. Cena K 3'40. Letos je minilo 60 let, kar je umrl patrijarh slovaške književnosti, Ján Hollý. Da se ta šestdesetletnica primerno proslavi, so izdali „Básne I. Hollega“, ki so jih slovaški čitatelji pozdravili z veseljem. Stara izdaja tih pesmi je bila že bibliografična redkost. Hollý je pisal svoje pesmi v zahodno-slovaškem (trnavskem) narečju in pri naj-novejši izdaji je ostal jezik Hollega neizpremenjen, kar je povsem prav, ker to narečje itak vsak Slovak lahko razume. Izpočetka bo marsikomu delala težavo takozvana predklasična oblika pesmi, zakaj Hollý je bil klasično izobražen mož, ki je pisal svoje pesmi v heksametrih, distihih in Horacijevih grško-latinskih verzih, toda čitatelj se hitro navadi in potem najde sladko zrno resnične, prave slovaške poezije, najde bogato izvirno misel in sijajno domišljijo slovitega pesnika.

Fr. Štingl.

0960

Iz drugih književnosti.

P. Moritz Meschler: **Gesammelte kleinere Schriften.** Zweites Heft. Leitgedanken katholischer Erziehung. Freiburg i. B. 1909.

O vsakem predmetu narašča sedaj literatura skorajdaže brez konca in kraja. Samo v eni stroki ne samo, da ne napredujemo — vsaj po temeljitosti in globokosti napisanih del ne — ampak celo zaostajamo za preteklostjo, namreč: asketični literaturi. Tako da se moramo še večinoma posluževati starih in častitljivih, dasiravno včasih zastarelih spisov davnih asketičnih pisateljev: Rodrigueza, Leonarda a Porto-Mavriškega, Alfonza Ligvorija, Scupolija itd.

V prvih vrstah modernih asketičnih pisateljev, ki dobro tekmujejo s starimi, svetovnoznanimi, častitljivimi

imeni, je p. M. Meschler, katerega knjige: „Življenje Kristovo v premišljevanjih“, „Božji Zveličar“, „Darovi sv. Duha“, „Pobožnost k presv. Srcu Jezusovemu“ itd. so v marsikaterih rokah. Ker je treba zlasti pri izbiri

KNEZ METTERNICH
avstrijski državni kancelar

asketičnih knjig biti jako previden in se ravnati po načelu „timeo lectorem unius libri“ — ne kupovati cel kup knjig, ki se potem malo rabijo in nimajo nobene posebne vrednosti — ampak malo knjig, ki te bodo pa spremljale skozi življenje — priporočamo zlasti spise p. Meschlerja S. J. in pozdravljamo z veseljem izdajo njegovih „Drobnih del“.

To in ono.

Slovenske srednje šole. Poslovenjevanje srednjih šol na Kranjskem napreduje v kljub vsem zaprekam. Učne knjige so s pomočjo deželnega odbora že večinoma dotiskane; na čelu vsem zavodom je v tem oziru knezoškofijska gimnazija v Št. Vidu, ki je pospešila vpeljavo slovenskega učnega jezika. V kratkem postane tudi ljubljanska doslej nemška realka dvojezična; občinska realka v Idriji je letos podržavljena.

Slovensko gledališče. 2. t. m. se otvori gledališka sezona. Prva dramska noviteta bo Michaëlisova drama „Revolucijska svatba“; prva ljudska predstava bo uprizoritev Nestrojeve burke „Utopljenca“, prva operetna noviteta Fallova „Dolarska princesa“, prva operna noviteta pa d'Albertova „Nižina“. Ker je opera „Nižina“ v pevskem in zlasti orkestralnem oziru izredno težka, se uprizori kot prva opera v novi opremi in s pomnoženim zborom opera „Lohengrin“.

O „**Srbih na Kranjskem**“ poroča dr. Niko Zupanič „Srpski kraljevski akademiji“. Srbom prištevajo prebivalce Marindola, Bojance in Žumberčane. Bil je poslan od „Narodnega Muzeja“ v Belgradu, da prepotuje te kraje in najde

kake „srbske“ posebnosti v antropološkem ali arheološkem pogledu; kakor priča njegovo poročilo, ni našel ničesar.

Poljskemu pesniku Mickiewiczu postavijo spomenik v Parizu, koder je živel Mickiewicz dalj časa v pregnanstvu. V Parizu obstoji že majhen „Mickiewiczzev muzej“, ki hrani spomine nanj.

Petstota predstava „Prodane neveste“ v Narodnem divadlu v Pragi dne 8. avgusta t. l. dokazuje, kako je priljubljena ta Smetanova opera. Prvič so predstavljali „Prodano nevesto“ v Pragi l. 1866.

Reforma ruskih bogoslovnih akademij se začena. Sveti sinod je začel nastopati proti „modernistom“. Odpuščenih je več profesorjev, drugi so se morali zavezati, da ne bodo poučevali v liberalnem duhu. Za bogoslovne spise je poostrena cenzura. Med pravoslavne bogoslovce je bilo zašlo mnogo protestantskega duha z nemških vseučilišč, in tega hoče Sveti sinod sedaj omejiti. „Novoje Vremja“ je nazvalo bogoslovne akademije ruske „ognjišča radikalnega demokratizma“. Državno pravoslavje, ki se smatra kot poklicano oporo absolutizma, je seveda nastopilo proti takim liberalnim tendencam.

Črnogorsko šolstvo. Štastika črnogorskega šolstva izkazuje za lansko leto 120 ljudskih in 3 srednje šole. Srednje šole so: Ena cela gimnazija v Cetinju, ena nižja gimnazija v Podgorici in ženski licej carice Marije v Cetinju, ki ga je ustanovila in ga vzdržuje ruska vlada.

059650

Naše slike.

Kralj Matjaž (str. 437.), živi še v naši narodni pesmi in v ljudski tradiciji. Naša slika nam kaže spomenik ogrskemu kralju Matiju Korvinu, ki je ona zgodovinska osebnost, na katero se opira slovenska tradicija.

Vrata župne cerkve v Šmartinu pod Šmarno goro (str. 448.), ki jih je dal napraviti g. Mihael Terček, je izvršil pokojni Rovšek po načrtu Sičevem. Mojzes in Jezus, dobri pastir, sta simbola stare in nove zaveze.

Med planinskimi slikami sta tudi sliki Trente in Loga (469. in 470.). Trentarji so pravi triglavski sinovi, hribolazcem dobro znani. — Bospor (str. 473.), morska ožina med Azijo in Evropo, ki veže Črno morje z Marmarskim morjem in skozi Dardanele s Sredozemskim morjem, tvori prava morska vrata za Carigrad, ki so jih že v starih časih zavarovali z utrdami. Romantično gledajo stare zidine na morje.

Knez Klemen Lotar Venceslav Metternich, po katerega smrti je letos preteklo 50 let, je bil eden najbolj znanih avstrijskih državnikov. V diplomatskih obravnavah, ki so sledile francoskim vojskam, je pokazal svojo veliko državniško zmožnost, ki ga je postavila na čelo avstrijski politiki. Znal je mojstrsko izrabiti svoj politični vpliv ne le za državo, ampak tudi za svojo osebno korist. Notranja politika njegova

pa je bila nesrečna, ker se je držal s frivolno trmoglavostjo absolutističnega sistema. Njegovo geslo je bilo, da imajo samo vladarji pravico voditi usodo narodov in da niso nikomur odgovorni, kakor edino le Bogu. Revolucija l. 1848., ki je pripomogla ustavni misli do veljave, je Metternicha pregnala; iskal je zavetja na Angleškem in v Belgiji. Pozneje se je vrnil, a ni prišel več na krmilo in je umrl na Dunaju 11. junija 1859.

Alfred Tennyson (str. 478.), rojen pred sto leti v Somerbyju, je eden najslavnejših angleških pesnikov. Prvi njegovi pesniški proizvodi niso ugajali občinstvu, a ko je izdal dve zbirki svojih pesmi, si je pridobil ime, in je bil celo imenovan „poet laureate“. Znana je njegova oda na smrt vojvoda Wellingtonskega, ciklus romanc, ki se nanaša na pravljичnega kralja Arturja in razne druge pesmi. Tennysonova lirika je bolj kontemplativnega značaja; izborna opeva prirodo in dušno življenje.

Kdo je najbogatejši mož na svetu? Ker nobeden ne pove rad sam, koliko ima, se le ugiba, a zdaj je na glasu kot najbogatejši mož na svetu Američan Rockefeller, kralj petroleja in železnic. Začel je v najskromnejših razmerah; obogatel je po petroleju. Pokupoval je petrolejske vrelce, gradil železnice in z brezobzirno konkurenco uničeval svoje tekmece, da je združil vso petrolejsko trgovino novega sveta v svoji roki. Pred kratkim je bil obsojen približno na sto milijonov kron kazni; on jih lahko plača in poleg tega po zgledu drugih ameriških milijardarjev daje tudi večje vsote za vseučilišča in za druge občekoristne naprave. Njegova posestva so tolika, da ga sodišče dolgo časa ni moglo najti na njih. Sicer pa od življenja nima mnogo; živi sam in ima bolan želodec. Njegovo veselje je, da množi svoje ogromno bogastvo.

KROTILKA LEVOV MISS CHARLES